153

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Олена Теліга: Поезії 321
Евген Маланюк: Морські ямби 321
Киднир: Мойсей. Христос . . . 322
Т. Дмитренко: Фарисеї . . . 323
Е. Л. По: (перекл. Л. Мосендз) Ельдорадо 324
Р. Єндик: Забава в Ойкенгавзі . 325
А. Гильріґель: Кузня в Ґретні Ґрін 337
А. Моруа: Р. Кіплінґ 341
Е. Лович: Ніппон 350
М. Мухин: Тіні незабутих предків 357
О. Думін: Стрілецькі „двацятки" 363
Дм. Донцов: „Козак із міліона свинопасів" 369
О. В.: God save the king . . . 381
М. Гоца: Інтеліґенція професійна й духова 384
М. Л.: З пресового фільму . . 391
Бібліоґрафія 396

РІЧНИК III ТОМ II

КНИЖКА 5 ТРАВЕНЬ

1935

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П.К.О. 500·371.

М. ОСТРОВЕРХА

МУСОЛІНІ — ЛЮДИНА Й ЧИН

1-ше число „Книгозбірні Вістника" — ціна 1 зол.

Накладом „Вістника", найстаршого і найповажнішого українського місячника вийшла у Львові книжка про Мусоліні... В цій праці М. Островерха зібрав наймаркантніші факти про життя Дуче і його чини... Знаний публіцист др. Дмитро Донцов дав передмову, яка своїм правдиво фашистівським стилем, заслуговує, щоби її в цілости передрукувати (*Il Messagero*, 11. V. 1934, Anno XII, 20. V. 1934).

МИКОЛА МАКІЯВЕЛЬ

ВОЛОДАР

2-ге число „Книгозбірні Вістника" — ціна 2 зол.

„Перша знайомість з Макіявелем полишає у вас довго незатерте враження, що лишається вам від людини, яка без обиняків здирає заслону іллюзій та показує вам дійсний світ. Прочитавши Макіявелевого „Володаря" вперше, ви ще нераз пізніше... вертатисьмете до нього". (**Новий Час, ч. 211.**).

М. АНТОНОВИЧ

ҐЕРРЕС

3-те число „Книгозбірні Вістника" — Ціна 1 зол.

Цілі покоління української молоді були позбавлені такої неоціненої для формування характерів лєктури (*Перемога*, Львів).

Його ідеї є для нас нині так само актуальні... Анальогією влегшує зрозуміти неодну з вчорашніх і нинішних наших подій (*Новий Час*, Львів).

Праця виріжняється своєю особливою ясною аналізою (*Kölnische Volkszeitung*).

Р. ЄНДИК

ГІТЛЄР

4-е число „Книгозбірні Вістника" — Ціна 1 зол.

Автор у живій... формі представляє небуденний життєвий змаг „фірера" німецького народу (*Наш Прапор*, Львів).

Книжка... надзвичайно актуальна... Вона причиниться... до скристалізування українського національного політичного життя (*Новий Час*, Львів).

Передплатники платять половину

III
П 12531/1935
Р. 3 кн. 5

Олена Теліга

Я руці, що била, не пробачу —
Не для мене переможний бич!
Знай одне: не каюсь я, не плачу,
Ні зітхань не маю,ні злоби.

Тільки все у гордість замінила,
Що тобою дихало й цвіло,
А її тверда й холодна сила
Придушила тепле джерело.

Але навіть за твою шпіцруту
Стріл отруйних я тобі не шлю,
Бо не вмію замінять в отруту
Відгоріле, соняшне »Люблю«.

Евген Маланюк

Морські ямби

Крик ксенофонтових фалянґ
На подих простору і солі...
І ось реве бурунний лан
Рабом вітрила і бусолі.

І розгортається безкрай,
І ширша' сафірове коло.
Грай, вітре, перемогу! Грай,
Як пристрасть простір поборола,

Як обрії перемогла!
І сказ стихій — в руках побіди.
Ген майорить бузкова мла, —
За нею сплять скарби Тавріди.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Львівська державна наукова бібліотека
№ 4277

Мойсей

Він любив, як ніхто. Сорок літ їх беріг
Перед їддю сараф і безвіддям доріг,
Перед гнівом грізним Адоная
В многоблудних пустелях Синая.

І тоді він любив покоління бутне,
Як, уздрівши бичка золотого,
У нестямі розбив на черепя дрібне
Заповіт Адоная святого.

І тоді, як мечем порубати звелів
За блюзнірство навколо куміру,
Як три тисячі їх положив без голів, —
І тоді він любив понад міру.

Бо молив Єгову: »Лиш мене покарай!«
Бо благав його тужно і ревно,
Щоб забув їм гріхи, щоб обіцяний край
Ожидав-би на них не даремно.

Христос

В Адонаєвім домі суєт суєта:
Від святого святих аж по ґанки
Не хвалебні псалми, не молитва свята,
Не кадил благовонних серпанки
І не віщі слова, що народиться Цар,
Щоб здійснити величні ідеї, —
А блюзнірський вертеп, галасливий базар
В найсвятішому місці Юдеї.
В Адонаєвім домі міняйли-жерці,
Патріярхи майбутніх банкірів,
І злословлять наспів гандлярі й покупці
Серед рику та смороду звірів.
І не чують у цім ні зневаги, ні зла
Адоная улюблені діти
Та, збираючи дань за вола, за козла,
Походжають зрадливі левіти.
Вже готові вони пригадати ізнов
Золотого бичка під Хорівом...
Та зявився Христос. Найсвятіша Любов
Спалахнула несказаним Гнівом.

Загреміли громи на Морійській горі —
І під тими громами грізними
Стрімголов утікли — і вюнкі гандлярі,
І скоти, і левіти між ними.
І міняйлів кагал.
А Господь з висоти
Споглядав у гніву невимовнім,
Як ричали здаля з переляку скоти
І левіти, обурення повні.
Хай любов та її еманація гнів
Невсипуще чувають при храмі,
Щоб Святого Святих та жертовних огнів
Не зганьбили скоти з гандлярами!

Т. Дмитренко

Фарисеї

Не можете Богові служити і мамоні!
Мт. VI. 24.

Ви світло світові, ви сіль землі! —
Учням Господня заповідь вістила.
Друзі мої — при мойому ділі!
— А вас темрявою полки цілі
І ваша цвіль серця народу вкрила!

Хай не манить вас фарисейський квас! —
Остерігав покликаних Месія.
Щоб не бувало двох облич у вас!
— А в нас їх два, для себе і для мас,
Святці ізверху, а у серці змії!

Не мир на світ приніс я але меч! —
Син Чоловічий научa пламенно.
Щоб стала правда й кривда віч-на-віч!
— Ви-ж проповідуєте без облич
Коритись перед кривдою смиренно.

Любов Учитель вам заповідав,
Ви-ж чоловічі завели системи!
І хто-б у вас завіт Його держав
Та люд із пут темряви визволяв,
На того в вас суди і анатеми!

Лукавії проводирі сліпих,
Що просвітити їх вам невигідно!
Прокляття ви народу, що таких
Сліпих проводирів діждав, німих
У день спасення, у пору пригідну!

Верлен (Verlaine)
перекл. *Ю. Клен*

Обрій і не мріє,
Скрізь — безкрає поле.
Білий сніг навколо,
Мов пісок, лисніє.

Небо мов мідяне,
Височінь холоне,
Бляклий місяць тоне,
Пригасає тмяно.

Мов та сіра хмара,
В білий сум рівнини,
Гай далекий плине,
Крізь морозну пару.

Небо мов мідяне,
Височінь холоне,
Бляклий місяць тоне,
Пригасає тмяно.

Вам, ворони чорні,
Вам, вовки голодні, —
Що вітри холодні,
Люті, необорні!

Обрій і не мріє,
Скрізь — безкрає поле.
Білий сніг навколо,
Мов пісок, лисніє.

Е. А. По (1809-1849)
перекл. *Л. Мосендз*

Ельдорадо

Лицарь-юнак
весело так,
у спеці й тіні, радо
все мандрував,
з співом шукав
країну Ельдорада.

Ось і старий
лицарь вдатний,
на серце тінь вже пада,
та ще не стрів
земних країв
подібних Ельдораду.

Як сил зовсім
не стало в нім, —
спитавсь у тіней ради:
»Тіні, скажіть,
де ж це лежить
країна Ельдорада?«

»Горі, на верхах
місяшних гір,
долі, на затіннім спаді,
мчи ж, не спочинь«,
в відповідь тінь,
»як хочеш буть в Ельдораді«.

Ростислав Єндик

Забава в Ойкенгавзі

I

Під моїми вікнами розлягся свист. Старий студенський звичай виклику. Се Карло виграє на листку гимн, що незабаром має греміти на вулицях Єни. Скоро збігаю по сходах та відчиняю браму.

— На всіх ґерманських богів! Замикай скоро буду, бо кожня хвилина дорога. Дивися.

Але я й без зазиву впялив уже очі в небо. Се Цайс вирізує з овиду сліпучими рефлекторами, неначе велитенськими ножами, шматки темного ґранату, вимірює на ньому поля, палить небо, розбиває його на тисячні кусні, кує, ломить, рве та розкидає в безконечність. Міліон електричних свічок заганяє ніч у глухі завулки та благословить новий світанок. З фабричної вежі витягає світляний коркотяг пластами пожежу і, шпурляючи, розстелює її в повітрі та вимощує стежку від землі до зір. Сею стежкою котяться вовнисті хмаринки, перетинають її та родять кучеряві місяці, що граються зі світлом, як припняті до димарів бальончики вітром.

Ціла Єна вилягла на вулиці, але на них серед радощів тільки — діги. Старі й молоді, бородаті та безвусі, великі й малі — всі злялися в танкову, пружисту масу, якої хребтом пливуть хрещаті корогви. Маса кипить, хвилює й бє об стіни веж, об лицарські замки, вганяється у вгнуті вулички та розпихає розпухлі будівлі двацятьрядною лавою. Ритмічний стук чобіт, хвилястий гук людий, витручених з міщанської орбіти, товче каміння в порох, замітує вулиці, розхитує камяниці.

На вежі Цайса відчувають гомін мас. Напруга збірноти, що робить з міста чисте поле, вільний степ, — гуде тепер з вежі пятьма міліонами свічок. Світло жене лапатими хвилями та запалює на горах багрові кострища. З тих кострищ спливає вділ червоними потоками димлива кров та ржавим перстенем давить за горло місто. З півночі підноситься поволі смуток. Се смуток вождів народу, що непобіджені упали; батьків родин, що стратили у безвістях синів; молоді, що чахне в старечому безділлі.

Місто мовкне, німіє, стигне, камяніє на вид візій побитих братів. Сотні стягів вянуть на площі, тисячі віддихів завмирають у грудях, в очах світяться круглі перли сліз. Тільки смолоскипи палахкотять понуро, неначе на тризні суворих вікінґів. В повітрі обіймається жах зі смертю, а смерть опускає чорні крила, щоби задусити полумя посеред казанів. Та смола кипить, горить і прискає своїм бронзовим мясом високо в гору та широко в бік. Збуджує радість? Веселість? Серце маскорситься,

як осіннє листя, почування звиваються в твердий клубок, а вони самі карловатіють, прибиті видивом ґерманських заґ.

Вже смерть? Нема надії? Без помсти? У купілі з своєї крови, не з крови ворогів?

Ні! Цайс дванацять міліонів електричних свічок запалює на вартових вежах, випрядає на світляних тканях веселку, і знову родить день і знову гине ніч. Сніг топиться на площі, ріки гір парують і зависають у небі на дузі семибарвної веселки, що всисається трубою, ґіґантичною трубою, в Єну. Зелена барва — се надія, жовта помаранча, що котиться у даль — се напруга, фіолет — бурливий рух свідомих себе мас, пурпура, черлень — се помста, кров, яка напоїть землю, спянить її та випорпає з її надр ряди дзвінких когорт.

Може вже боєві когорти бють чітко по бруку вуличок? Ще ні. Се Молочна Дорога одягнулася в пурпур смолоскипів та пливе по місті, скрутившися мов гад, підносячися у гору, западаючись у пропасть, вючись із болю, щоби нарешті воскреснути у крику —

У гору стяг...

Палають вогнища на вулицях. По сім боці та по тім. Крізь них, крізь дим, крізь вогонь ідуть та йдуть понурі войовники вчорашнього та завтрішнього дня. Ідуть, неначе крізь чистилище і виходять на поле, усміхнене білою електрикою. Ідуть ряди, гремлять ряди й купаються у крови, гартуються в вогні. Вогонь і кров, життя та воля або смерть уже палахкотять у їхніх грудях, на те, щоби ніколи не зітліти, щоби кресати невмирущі іскри, вкидаючи до серць гремучий крик-приказ іти тернистими стежками, блукати кремінистими шляхами до цілі.

Ти чуєш крик?

Sieg heil!

Дрожить веселка, будиться ліс, говорять гори у відгомоні, в стократнім, барвнім відгомоні —

Heil!

Sieg heil!

Sieg heil!

Sieg heil!!!

II

— Чому остовпів? Чому дивишся на небо? — збудив мене спокійний голос Рамакаршні, оливкового індуса.

— Шукаю відповіди на питання століття.

— Ха, ха! Тепер, серед потоків світла та спазматичних вигуків промовців? Яка-ж то шкода, що ви, европейці, не знаєте навіть абетки духа. Плекання душі, студії святих письм, мовчанки, містичної задуми.

— Ти не чуєш, як дрожить у сьому світлі обнажена душа мас? Ти не розумієш символіки вогню, народин зриву?

— Орґії цивілізації, що вигрібає собі гріб власними руками. Хора Европа, що пливає по поверхні духа.

— Поверхні духа? Плятон, Данте, Ґете, Шекспір?!..

— А їх сини кохаються в варварстві.

— Наша доба — схрещення шляхів. Кудою йти — покаже нам отся напруга мас, що бурлить та купається в вогні.

— Я не годен вжитися в нервове життя Европи, — промовив Рамакаршня. — Ви всі божевільні. Учіться від нас, прийміть кількатисячлітній досвід.

— Для нас, мужів Европи, рятунок в стукоті чобіт, в вогнях на горах.

— Але-ж бо се зовнішне і ще раз зовнішне! Чи ви не навчитеся схоплювати суть?

— Знайшли місце для витертих балачок, — почувся за нами іронічний голос.

— Ґедвіґа! — миттю обернулися ми обидвоє.

— Не люблю ваших розмов, що не доводять до нічого. Ви обидва затоплені в вирозумованих абстрактах; один — в містичнім голосі крови, другий — в гармонії людини та природи.

Голос Ґедвіґи котився круглими колісцятками, як дим з цигарки. Повний, сочистий, мягкий, — здавалося, злапаєш його в повітрі, як простягнеш руку. Він видавався тремтінням струн цитри, збудженої витонченими пальцями нервового мистця.

— Позволиш, Ґедвіґо, ще один доказ, відомий і тобі. Він всежтаки мусить признати, що ми, індуси, маємо і викликуємо сили, які кожного европейця впроваджують в здивування.

— Здивування? В здивування може мене впровадити кожне явище, та як пізнаю його причини, завжди назву заклинача дурисвітом.

— Ґеній Індії — дурисвітство? — голос Рамакаршні задріжав легенько.

— Ґеній Індії? Я його знаю. Знаю кілька індуських етичних засад не високої вартости.

— Колись побачиш!

— Радше — ні.

— Чи-ж сему не буде кінця? — тупнула ногою Ґедвіґа.

— Дитино! Твоє волосся замикає мені завжди уста, хоч-би з них мав литися потоп, щоби затопити світ Рамакаршні.

Хто-ж з радістю не дивився на вродливу Ґедвіґу, дитину Райнлянду, гідну бути дочкою нордійської Брунґільди або сестрою солодкої Льореляй? Високі, міцні ноги, виточені сіллю моря та вітром Прусії; очі — дві сині кроплі води з дна Рену, підмальовані відбитою блакиттю неба; волосся — золотистий бурштин, що шепотом розказує давні таємниці морських пригод.

При моїх словах Ґедвіґа цупко натиснула шапку аж на вуха.

— Ґедвіґо, пусти за вітром своє волосся, хай бавиться ним.

— Але се була-б безсоромність, — прошепотів Рамакаршня.

— Ти знову заздрісний? — докірливо глянула.

— Ні, що там заздрість? Я належу до визволених і з їх роду, — з укритою гордістю промовив індус, з тією мовчазною гордістю, з якою браміни поглипують на Шудру, вдоволені, що до неї не належать. Мовчазна, але велемовна гордість, може навіть велична у своїй повноті. Але очі Рамакаршні горіли не тільки гордістю. Вії серпами жали нетерплячку, що хотіла вибухнути, а уста мусіли обвивати її в усмішку. Очі сходу — мягкість оливки та чорнота жорстокости. Чого більше в них є? Усмішка сходу — маска палючого полудня, плекана століттями. Яка пристрасть не ховається в її кутиках?

Слова Гедвіґи викликали ніяковість. Я почав шукати за рештою товариства. Люди топилися на вулицях, як весняний сніг і врешті заграничнa кольонія знайшла себе, змішану з німецькими студентами, докторами та доцентами.

Доктор докторів Шульце, оперезаний двома дипльомами, не зважаючи на свій молодий вік, — скоро зближався до нашого гуртка.

— Було і нема! Бредім в майбутність.

— На чай до Ойкенгавзу?

— Авже-ж! Пані Ойкен вже певно чекає. Мені самому лоскоче пяти скочний фокс, а в раменах колишеться спомин Гедвіґи.

— Тільки спомин?

— Та мрія, що сьогодні буду з тобою танцювати.

— Ледви Евгенюкові приобіцяла три танці з ряду. Що-ж зробиш, як саме сі три танці будуть скочні, а решта розлізлі? Сего ти не втнеш, а пані Ойкен не любить, як хто їй псує порядок.

Рамакаршня мовчав. Стягнув брови, що вони майже прикрили очі. Се не втікло зпід уваги Евгенюка.

— Галльо, Рамакаршня! Ви завжди шукаєте подібностей в людських культурах. Гляньте на таблички, прибиті на стіні: »*Тут мешкав Й. В. Ґете 1825 року*«. А там друга: »*Тут мешкав Ф. Шіллер від 1789 — 1793*«.
А дальше Лєссінґ, Бісмарк та инші. Знаєте, як дивлюся на сі таблички, огортають мене побожні почування. Мені хочеться скидати перед ними капелюх. А в Індії? Там ви скидаєте капелюхи перед коровами, малпами, биками. Культ в обох випадках є, та предмет дещо инакший — ні ваша заслуга, ні наша вина, чи так?..

Але Шульце не любив безпорядків — і, наслідуючи голос вічевого промовця, — скомандував:

— Позір! Дирекціон — Боцштрассе. Яким хто хоче кроком — марш!

— Чому саме к р о к о м? — засміявся знову Евгенюк. — Рамакаршня, наприклад може д у х о м перелетіти крізь камяниці та взяти дійсно пряму лінію.

Тими словами старався він зблизити себе до Гедвіґи, що

з нею він постійно танцював. В сій постійности крився на дні легкий жаль до неї, бо була приятелькою Рамакаршні. Що сей був з княжого роду? Княжий рід, у нашій добі серед надійної молоді, не велике відзначення. Хто-ж з неї не хоче зробитися основоположником нового, шляхетнішого роду? Евгенюк походив з Одеси, але вештався по всіх закутках Европи без сталого заняття, без означеної цілі. Щось атавістичного було в його поставі. Проглядав з неї може скит, може сармат, а може залишок отих русичів, що прибивали колись щити до мурів Царгороду. Років понад трицять, велитенського росту. Прекрасна, довга голова міцно спиралася на тугі мязи шиї. Сталеві очі чаїли в кутиках тугу за вічною мандрівкою, щоби чутися дома; на морі, певно, тужили за берегом, щоби станути твердо на ногах. Через ціле чоло пробігала груба, синя жила, в якій вичувалася кров, як вона піниться, бє й гремить. Такий не міг любити замкненого й таємничого індуса, бо для нього все було отвертим і ясним. Не любив його ще й тому, що був йому незрозумілий, що мав за приятельку Гедвіґу, що пив з її очей воду в часі смутку, палив бурштин її волосся та пестив у хвилинах дозвілля.

III

Як ми ввійшли до Ойкенгавзу — вже пари крутилися по розлогім сальоні, кабінеті та бічних кімнатах, розсипані вмілою рукою господинь, щоби кожний бавився добре, пізнавав чужих і розбуджував в собі теплі почування до їх батьківщини. Евгенюк відразу потонув в розклекотілому вирі тіл, тонів і пристрастних бажань. Та Рамакаршня не спускав Гедвіґи зі своїх очей. Переслідував її.

— Рамакаршня, лиши свою приятельку в спокою, вона і так у певних руках, а ми обидвоє заграймо партію шахів. Шахи — половина дороги між нашими батьківщинами. В механічнім сованні фіґур знайдемо спільну мову.

Рамакаршня невдоволено підвівся з фотеля.

— Слухай, — відізвався до мене, — ти так богато говориш про різність, а ніколи ясно не хочеш її показати. Я також признаю різність, але ся різність не є, як у тебе, аж патальоґічного забарвлення. Вона — плинна змінність людського роду, вона — богацтво його.

— Нехай. Одно питання: ти розумієш нашу музику?

— Ні.

— Ти розумієш полумяний вибух сьогоднішнього вечора?

— Ні.

— А я тебе також не розумію. Ми инакше наставлені до світа. Се й є та основна ріжниця між нами. Ми, европейці, — цілі у внутрішнім злитті чину з душею, бо діло найкраща частина нас самих; ви, індуси, — цілі затоплені в собі. Для нас

світ — вічний рух, радісний ритмічний танець, для вас — тягар, смуток, проклін. Ви найрадше перетяли-би його стяжку в бігу. Тому для мене сьогоднішній вечір — танець молодого Фавста, для тебе — божевілля Сансари.

Рамакаршня не дуже слухав мене.

— Найгірше, що ти не розумієш своєї приятельки, з якою блукаєш уже довгий час по університетах.

— О, се вже ні! Я розумію її, надто добре розумію, хоч і помилився в оцінці.

— Можна помилитися в дрібничках, не засадничо.

Чорні очі Рамакаршні глибоко запалися та ледви тліли в очодолах. Тільки по обличчі пробігла погірдлива усмішка та скотилася у зморшки обличча.

— Так може помилитися кожний, без огляду на расу, підсоння та стан. Кожний, хто шукає жіночої приязні, бо зрада є тінню, що за нею тягнеться незримим совгом.

— Ще сего треба було, — щиро здивувався я. — Та-ж Гедвіґа тобі віддана цілою душею. Се знаю з її власних уст.

— Читай!

— Слухай, се не твій лист, а в нас звичай...

— Читай, — з люттю кинувся Рамакаршня. — Побачиш не свою, видуману кров, але кров, людську кров, до огиди людську. Читай!

Я з неохотою взяв листа до рук:

Гедвіґо,

потапаю у світі ідей. Але слова — тверді, думки холодні й я сею твердістю й холодністю — розторощений в дрібязки. Щойно вечером вертаю до своєї кімнати та мовчки зближуюся до вікна. На дворі дивний настрій минулої зими, завтрішньої весни, вмерлого літа, дивної осени. В повітрі пливуть усі стоплені пори і пахнуть відлигою, а Єна іскриться світлами на темному кожусі ночі потовченими і розсіяними самоцвітами. Нема нічого в моїй перетомленій уяві, звідкіля-ж ти виринаєш нараз у ній? З дивним почуттям розгортаю твій образ. Може навіть без почуття, мертво, без нитки теплоти між тобою й мною.

Заздрощу нещасливо закоханим, бо можуть клясти й молитися, богохулити і падати хрестом перед своїм коханням. Заздрощу твоїм коханкам, бо могли або можуть тішитися твоїм коханням. Заздрощу приятелям, бо можуть прийти та пяніти від запаху твойого волосся. Стою сам. Нещасливо закоханий? Твій коханок? Твій приятель? Я-ж ледви твій байдужній знайомий.

Стоїш перед моїми очима, як дар природи. Та ми не дякуємо сонцю, що воно світить, повітрю, що дає силу, воді, що вливає свіжість. Тому й я не кланяюся тобі, мов ідолові, як стоїш перед моїми очима на фоні чорного неба та потовчених жемчугів Єни. Я собі розказую казку про дівчину, що жила в цьому розваленому замку, який кидає тінь на моє вікно.

За хвилину тінь простягнеться на вулиці, казка скінчиться й я западу в тупий сон, повний вампірів.

Тільки не тебе.

Чому ти мені ніколи не снишся?

Евгенюк.

Я мовчки віддав лист, але не мав відваги говорити про духовий і фізичний мезаліянс двох незрозумілих собі світів. Тому знову вернув до шахів. Але Рамакаршня сам пробурмотів, неначе від нехотя, а може тільки голосно подумав:

— Вона — вдова.

Мені скривилося обличча і в свідомости виринули образи долі індуської, часто кільканацятьлітньої, вдови. Щось несамовите почало ссати моє серце. Може тому, що так сильно переживаю навіть викликані силою уяви образи? Може прочутя? А може думки Рамакаршні передалися моїй свідомости, стали моїми думками?

— Дивися, як вона безсоромно танцює з тим Евгенюком! Як вуличниця, як продажня дівка, що віддається на очах усіх.

— Успокійся, бо граєш нервово і дістанеш мата. Шах!

— Вона — вдова, во-на — вдо-ва, — шепотів Рамакаршня, й недбалою рукою перевернув фіґурки.

Гра скінчилася, та я не хотів лишати самого індуса в нервовій розтерзаности. Казав, що се лист байдужнього знайомого; що Гедвіґа не відповідає за написані до неї листи, тільки за свої власні; що у нас в відношенні до жінок не завжди спалахує кохання, нераз тільки подив і туга, як залишок давної лицарськости. Але Рамакаршня мовчав, а мої думки спливали на ньому, як олива на воді. Тому перекинув я свій зір на салю. Дівчата розносили між присутніх тіста, чай, каву, папіроси.

— Пачку папіросів?

— Хоч-би дві. Треба в димі сховатися перед европейським безглуздям.

— Щасливої дороги в подорожі до батьківщини, — промовив я. — Але чи не вважаєш, що для забиття часу не завадить розмова? Як у поїзді. Розкажи щось про батьківщину.

Рамакаршня ледви чутним, безбарвним голосом почав оповідати:

— Наша релігія — звеличування долі; долі, як непереможної влади над буттям, над яким перелітає, нищить усе до дна та залишає за собою згарища і смерть. Її не можна поконати, піддатися їй треба, падаючи під її колісниці в покорі, в самозапереченні. Такий є закон і ним спутані навіть зорі, що сходять, зрівнюються і в безмірности пропадають...

Сумовитий вальс, що пянив пари, видавався мені в сій хвилині тією долею, яка спутує волю близьких собі людей та спалює танцюристів своїм всесильним ритмом.

Але Рамакаршня впровадив дисонанс:

— Сій Долі — загремів він — підлягає сам бог Шіва та його жінка Дурґа. Шіва — се місяць, Дурґа — се зоря, що гине, ратуючи свойого мужа від смерти і заздрости другої жінки сонця.

Чар пирхнув і я відсунувся. Жорстока й незмінна доля показалася в безглуздій, ненависній, ворожій і чужій одежі. Рамакаршня сидів в покірливій задумі. Тільки його перстень горів зеленими вогнями жемчуга, скриваючи під собою отруту, і мені стало жаль Рамакаршні, жаль Гедвіґи, що нещасливо звязала себе з індусом. Тоді торкнув я його, та він того зовсім не зауважив.

— Овва, без одного Василя обійдеться весілля. — Я покинув його і зблизився до Гедвіґи, що, розсміяна, сиділа серед колеса спільних приятелів.

— Гедвіґо, — без переконання промовив я, — піди до Рамакаршні та розвій його тугу.

— Він завжди такий, — невдоволеним голосом відізвалася. — Хорий сьогодні.

Хорий з заздрости. Я ще раз подивився в сторону Рамакаршні, але заздрість почорнила його темним сутінком. Тільки жемчужний перстень горів, розприскуючи зелену отруту.

— Гедвіґо, я з тобою хочу говорити в преважній справі.

— Та ти нічого иншого й не робиш, тільки по кутах говориш.

— Евгенюк, твої танці вже скінчилися, отже до побачення, — з тими словами взяв я Гедвіґу під руку та потягнув до сусідньої кімнати. Я був дійсно в клопоті, як маю їй сказати про свої темні переживання при грі.

— Вибачай, що завдаю дразливе питання. Отже прямо: яке твоє відношення до індуса?

— Се має бути експеримент для твоїх спостережень?

— Ні, я з ним сьогодні богато говорив. Він має жаль до тебе.

— Давна історія — сказала Гедвіґа. — Ми пізналися тому два роки в Гайдельберґу, в заграничній кольонії, як оце Ойкенгавз. Тоді мав він реферат про індуську фільозофію. Його очі так іскрилися. Я від них не могла відірватися. Бачила тільки їх. Врешті два велитенські ока відірвалися від його тіла, виповнили собою цілу салю та, гойдаючись, котилися до мене, мряками й чорною заслоною вкривали мені цілий світ. Реферат давно скінчився, а я далі бачила тільки великі, чорні очі, що гляділи на мене, лякали і притягали до себе чимсь давно знайомим. Так почалося наше знайомство. Моя душа — говорив він — відгомін Індії, далекий спомин, замандрований в Европу.

— Так, так, але се не те...

— Навпаки, се основа. Ми стали приятелями. Рамакаршня мандрує з університету до університету. Я за ним.

— Се мало-б значити, що ти стала або станеш його дружиною?

— Так, колись...

— Подумай, Гедвіґо, — суворо промовив я. — Ти думала над подібностями, що лучать вас обох, але чи ти думала над ріжницями, тими засадничими ріжницями, що з непорозуміння роблять траґедію?

— Мене лучать погляди Рамакаршні на жінку, від якої жадає повного самозаперечення.

— Або рабства, — схопив я її думку. — Се й є та засаднича ріжниця, що вас ділить: тебе, Гедвіґу-войовницю, і його кольорову культуру. Кохання се чистий гін, потяг до жінки, і — потяг до матері. Втеча від нестерпної туги за бажаним, за цілістю.

Гедвіґа засміялася.

— Отже, Рамакаршня мав би бути мені матірю?

— Ні, ти йому. Він тобі — братом і мрією, а сего я в ньому не бачу. Для нього ці поля — порожні, для тебе — колись стануть святі.

— Я не аналізую. Нас ділить тільки виховання, я його перевиховаю.

— Не виховання, а кров, инакше розуміння життя.

— А таки побачиш, що на моє вийде! — зовсім по жіночому, вічно жіночому, скороговіркою заговорила Гедвіґа. — Я мушу його переконати, що хоч перетанцюю кілька танців, то ані мені нічого не станеться, ані він нічого не стратить. І я переконаю його.

Гедвіґа вийшла й я лишився сам у тьмяній кімнатці. На дверях станула нова пара. Се був якийсь німець з мексиканкою. Мексиканка встидливо спускала занавіси на очі.

За хвилину мексиканка зникла, я виходжу і блукаю по салі.

— Ґеорґ, як тобі подобається сеньоріта з Мексика?

Ґеорґ не слухав і втопився в таночному вирі. Такі належать до иншої породи й не звязують себе нічим на життя й смерть, як Рамакаршня. От він сидить вже коло французки, сплівши з нею долоні. Сидить ся пара, задивлена в себе, не бачучи себе. Нараз розтинають мовчанку і розпущені мрії рожевим усміхом сорому. Відчувають, що були в юрбі і коло себе страшенно самітні й далекі, шукаючи в собі тих, що коло них їх нема.

Бреду через надпитий чай, тумани диму.

Рамакаршня підходить до Гедвіґи:

— Ходім! — сухо кидає слово і ловить її за руку повище долоні.

Гедвіґа стоїть, нерішена, посеред салі. Боязко дивиться на Рамакаршню і з тугою по зібраному товаристві.

— Ходім! — глухо повторює ще раз індус і так сильно шарпнув Гедвіґу, що вона захиталася.

— Що з тобою, друже? — тепло, але з докором запитала.

— Ходім! — твердив далі Рамакаршня.

— Ще один танок. Я-ж обіцяла....

— Щож се ти переходиш з рук до рук, як ....

— Я лишаюся, а ти — як собі хочеш, — перервала дальшу розмову, не хотячи слухати образи.

— Гедвіґо, ходи, бо пропадеш.

Але Гедвіґа належала до раси, що твердо ступає своїми ногами і не вертає зі стежки під жадними грозьбами. Потрясла головою і золоті кучері розвинулися довкола шиї.

Евгенюк не витерпів:

— В нас жінок не береться, як невільниці з базару. Якщо ви кепсько чуєтеся в нашому товаристві, підіть подихати свіжим повітрям та подивитися на нову констеляцію звізд.

Проти себе станули, випростовані, два прекрасні представники своїх рас. Евгенюк, майже двометровий велит з тонким станом та широкими плечима і високими грудьми. Його сталеві очі кололи, як леза, а долішня щелепа до болю затискала зуби. Оливковий Рамакаршня був холодний, як гад. На мить блисло око, відчувши зневагу, але його прикрив мягкий, як бавовна, голос:

— Ти сказав, о, пане!

Єхидну усмішку Рамакаршні стрінув я на дверях:

— Виходиш, як вдовець?

— Ні, як мертвець, вдовиця лишилася на салі.

Саля далі хвилювала піною розбурханого моря при скальних заломах: припливала, відпливала, гойдалася у ріжні сторони. Одна хвиля викинула коло мене Гедвіґу.

— Ти говорила може з Рамакаршнею?

— О, так, — блідо усміхнулася. — Беру в свої руки його европейське виховання, щоби здобути його для нашого майбутнього життя.

— Боюся, що ваше порозуміння розібється. Рамакаршня вийшов спокійний, але за тим спокоєм було пекло.

Музика заграла вальса. Тони розлялися, мов соняшня хвиля спокійного моря, що тонкими зморшками плеса пестить надбережний пісок, висушений надвечірнім вітром. Пісок пересипається під плескотом хвиль та заводить таємничу пісню віків: безконечну, сумовиту, натхнену, завжди ту саму. Ся музика переливалася в жили та розпускала кров літною водою.

— Гедвіґо, ти сьогодні не подарувала мені ані одного танку. Сей вальс як найкраще віддає тебе в хвилинах задуми.

Вальс скував нас. »Думай над тим, як ти була маленькою дівчинкою«, — хотілося мені сказати, але я за хвилину забув про бажання. Була тільки музика та тіло Гедвіґи, що колисалося лагідним ритмом...

Я випустив Гедвіґу, але вона дальше танцювала з похилою головою, примкнутими очима та руками, опущеними вздовж тіла. З початку я се взяв за жарт, далі за танковий крок у сторону Евгенюка, потім Шульце, потім... Але-ж ні, се щось несамовите!

— Гедвіґо, що з тобою?

Ми окружили її, але вона не змінилася ні на хвилину, свойого руху не звільнила, і далі танцювала посувистими кроками мелянхолійний вальс. Її приятелі старалися придержати руки, отрясти, та вона, не пручаючись у наших руках, випущена з рук — далі крутилася в свойому несамовитому танку. Тільки волосся, торкнене неосторожною рукою, розсипалося, як стигле колосся під вечірним сонцем.

Пані Ойкен виказала притомність духа. Дві пари міцних рук схопило Гедвіґу, піднесло її та віднесло на отаману. Жінки розтирали опущене тіло, підсуваючи сильні солі та олійки. Сама господині візвала телефонічно найбільшу з єнських клінік.

Та ані олійки не помогли, ані професор, що зявився просто в свойому робітньому плащі, прикритому нагорткою. Він брутально потряс Гедвіґою, зміряв горячку, живчик і впустив до рук кілька голок, виповнених густою течею. Ніщо не помогло. Гедвіґу забрали до шпиталю.

IV

Від того часу поплила нам розмова тільки про Гедвіґу, яку не покидала сплячка. Зрештою, при столі чаю націй нікого не бракувало. Рамакаршня зробився ще більше замкнутий, очі блестіли напів непритомно. Тільки він не цікавився діяґрамами щоденного натиску крови, лініями горячки та загальним станом здоровля хорої. Професор, в дуже авторитетній формі, розказав нам про сомнабулізм, получений з останньою чинністю. В розумних латинських назвах втопилася зовсім Гедвіґа. Ми були очаровані вченістю професора, його вимовою та крутими лініями діяґрами, та чули, що се все не зближить нас до щасливої розвязки. Слова крутилися і не торкали Гедвіґи, не торкали суті незрозумілої хороби.

— Де суть? — відкрити таємницю не було сили. Ціла кольонія живо обговорювала випадок, тільки Рамакаршня мовчав або відповідав здавково. Подібно заховувався й Евгенюк, якому я переказав свої колишні розмови з індусом та темні прочуття. Сі прочуття перемінилися в підозріння в Евгенюка. Він довго кружляв навколо індуса і раз напав його наглим питанням:

— Чи і вам невідомо, що сталося з Гедвіґою?

Рамакаршня видержав визов. Їх очі схрестилися, неначе дві шаблі й відбилися від себе. Та Рамакаршня не відізвався ні одним словом. Висунувши проти себе два чорні вістря — боронився. Видавалося, що коли Евгенюк зблизиться — настромиться на них. Відчули се всі, що довкола стояли, бо замовкли, задивившися на обох.

Але Евгенюк не зблизився. Відвернувся так прудко, що повітря захиталося і вдарило густою хвилею в лице Рамакаршні. Евгенюк більше не танцював. Схопивши голову в руки, сидів

в глибокому фотелі. Рамакаршня, витягнений, як струна, сидів по противному боці кімнати. Ніхто не доцінював ані ненависти першого, ані заїлости другого.

Евгенюк забув про все, що коло нього діялося. Товариші не могли докликатися його, а тому лишили куняти над недопитим чаєм. Перенеслися гурмою до другої кімнати, де італієць співав венецький романс. Тоді котячим кроком зблизився до нього Рамакаршня та отворив над його шклянкою свій жемчужний перстень. Плюскіт кроплі, зеленої кроплі, збудив Евгенюка, але він не підніс голови. Щойно коли скінчився спів і присутні почали заповнювати знову кімнату, кинув оком на Рамакаршню, що чемними словами перекидувався зі співаком. В хвилині, коли він підніс руку, щоб поправити собі волосся, блиснув дрібно різаний камінь, але без зеленого полиску, того тусклого полиску зеленої зорі, що завжди дивувала присутніх. Се зауважив Евгенюк, якого предки привикли, може, не бачити великих, але байдужих для себе справ, але зате з тим більшою силою спостерігати дрібнички, що торкалися їх.

По півгодині Евгенюк вийшов. Попрямував до пенсіонату Рамакаршні. Двері до кімнати індуса були замкнені якимсь штудерним замком та вони не оперлися силі гостя. З петельки свойого плаща витягнув він кілька довгих голок і встромив одну з них у палюх, проколюючи його в кількох місцях і шукаючи за кінчиком нерву. Потім почав докладно обслідувати нутро замку, відчуваючи в ньому своїм продовженим в ігольній сталі нервом найменше заглиблення, скрути та склади. Відсунути пізнаний замок не було тяжко. Двері відчинилися.

Та кімната була порожна, якщо не рахувати звичайних річей та особливого запаху, що встиг уже з індуського тіла просякнути в стіни. Коли Евгенюк робив розшуки по кімнаті, шукаючи сам невідаючи чого, може більше зі стислости, до якої привик при починах кожної справи, — під дверми почувся шелест легкої ходи.

Рамакаршня не був здивований, заставши Евгенюка у своїй кімнаті. Схрестив руки і ждав.

— Я тайком прийшов, але отверто ділав і дальше буду отвертий. Що ти зробив з Гедвіґою?

В повітрі було тихо, тільки лінії світла тремтіли на стіні.

— З Гедвіґою? Про вмерлі вдови не говориться. Не треба перешкаджати мандрівці їх душ перед поновним втіленням.

— Вмерлі? Вона бореться зі смертю за твоїми чортівськими штуками. Та я не побоявся твоєї отрути, не боюсь і сих штук. Кажи, бо инакше, тільки один вийде з нас з сеї кімнати, не зважаючи на твої маґнетичні очі. Тим одним буду я.

— Ні, тим одним — — буду — — я, — просопів індус та махнув рукою в бік Евгенюка.

Сей в останній хвилині підбив руку і ніж, сховзуючись по ґазовій рурі, розпоров її. Другий удар повалив індуса на

землю. Як брила мяса звалився Рамакаршня на землю. Евгенюк підняв ніж, сховав його до кишені. Закурив папіроса і тріснув дверми, виходячи з кімнати та бубонячи під носом.

Кімнату зачав з сиком наповнювати ґаз. Кинений сірник весело запалахкотів на попільниці та почав розкидати по повітрі довгі язики, що, злизуючи стінні папері, досягли рур.

V

Тієї ночі збудив господаря страшенний гук. Се ґаз розсадив руру й огорнув вогнем цілу кімнату, посеред якої горів Рамакаршня, кидаючися мов салямандра на вогні. Страшенно попарений, помер тієї-ж ночі в шпиталі. Рівночасно з його смертю, в другій кімнаті шпиталю, завважила дижурна, що на обличчі Гедвіґи зацвів легкий румянець. Лежала звязана на ліжку ще кілька хвилин спокійно, а потім нагло пробудилася.

— Що-ж се жартуєте зі мною? Навіщо ви мене звязали?

Поліційна комісія вияснила причину смерти Рамакаршні понад усякий сумнів, взявши на увагу тріснення старих, перержавілих рур та необережне обходження з вогнем.

Арнольд Гильріґель

Кузня в Ґретні Ґрін

Пригода Едварда Ґіббона Векфілда.

(З німецького)

Що за дивна думка висідати в Ґретні. Я мабуть ніколи не позбудуся надії, що подорожуючи, можна щось побачити. Отже тепер я в місцевости, славній з романтичних подруж. І що-ж я бачу? Якусь марну закутину і богато туристів, що витріщують очі на якусь стару кузню і розсилають видівки з її світлиною.

Але нажаль нема коханої пари, що втікла-би сюди, від грізного опікуна; щоби зробити нам приємність, щоби з місця попросити благословення в коваля, та, щоби ми могли тому всьому приглянутися.

Але всетаки в останньому часі в Ґретні Ґрін відбулося ще з дві сотні шлюбів. Мене-ж, правду сказавши, затягли сюди останні ґазетні новинки: На загальних зборах Шкотської Церкви постановлено просити уряд, щоби нарешті змінив шкотське подружнє право, яке в Ґретні, або денебудь у Шкотії, ще дозволяє на неправельні шлюби, де вистарчає звичайної заяви волі сторін перед якимсь поважним свідком, от хоч-би нпр. перед ковалем. Щоправда

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

від 1856 р. акт шлюбу є правосильний лише тоді, коли подружня пара перед тим мешкала в Шкоції бодай три тижні. Що сього права колись не було, се й зробило Ґретну Ґрін такою славною. Попросту се була перша закутина по тамтому боці шкотської границі, що до неї могли найскорше дістатися втікаючі анґлійські парочки. Вони задержувалися перед першим, хотілось-би сказати — ґаражем, отже перед робітнею найближчого коваля. І вже були подружжам.

Тепер, коли парочки приходять побиратися до Ґретни, то скорше з сантиментальних мотивів. Але всетаки приходять. Церква дивиться на се криво. Зате радіють адвокати, бо ґретненського шлюбу ніколи правильно не реєструють, а з того виникають найгарніші судові процеси.

Сиджу в якійсь харчівні близько кузні і бачу, як приїзджають автобуси з туристами. Ми всі дуже зворушені. Ґретна Ґрін! Яких любовних історій тут не було! Оскаженілі з люти батьки приїздили в поштових возах, що прилітали в шаленім ґальопі — і завжди запізно, щоби перешкодити happy ending...

А тепер приїздять в автобусах переважно старі мами і батьки, що вже давно відзвичаїлися не давати дітям благословення. Приїздять подорожні з Австралії, Канади й Нової Зеляндії. Вони пишуть видівки і знову виїздять. Ледви чи кому з них прийде на думку, що отся Ґретна Ґрін спричинила повстання їх великих молодих країв, так, так, повстання доміній британської світової імперії.

Я міг-би їм се доказати на підставі одної книжки, що недавно появилася і яку я взяв зі собою до Ґретни. Тепер сідаю напроти славної кузні і читаю її.

Перед стома роками, за часів Бальзака, постаті з його повістей ходили наче живі по світі. Один гарний юнак з порядної родини, Едвард Ґіббон Векфілд, вийшов немов із якогось роману тієї доби, якийсь Растіняк чи Люсієн де Рюбан. Двічі поривав він молоді й богаті дівчата, втікав з ними до Шкотії і там брав з ними шлюб, заки поспівали за ним розгнівані батьки. Перша дуже скоро вмерла. Едвард зробив її дуже щасливою. Молодий пройдисвіт гірко оплакував Елізу — і незабаром пірвав Еллєн. Еллєн не бачила його ніколи передтим і не знала хто він був. Вона була дуже богата дівчина; вихована в порядним інституті. До інституту прийшов одного разу Едвард Векфілд з фальшивим листом; в листі стояло, що він має припровадити дівчину до її хорого батька. Але замісць сього, вона подалася з ним аж до Ґретни, бо він дуже чемно просив її о се. Се було злочинне пірвання мололітньої. І з сього злочину повстали британські домінії.

———

Подробиці можна вичитати в біоґрафії Едварда Векфілда, яку видала його правнучка Ірма О'Коннор. Молода

пара була-би вповні щаслива, коли-би рідня нареченої не була така завзята.

Вона добилася того, що подружжа узнали за неважне, а злочинець пішов до вязниці. Се був один з великих скандалів того часу, який скінчився розправою перед судом присяглих в Лянкастері, в березні 1827 р. Обвинувачений, знаний денді, увійшов в довгім і надзвичайно добре скроєнім і вшитім сурдуті. Мав 31 років. Його післали на три роки до брудної вязниці в Нюґеті. Очевидно, карієра сього молодого аташе посольства скінчилася. Він уже не був більше „гідний пошани". З нього ніколи вже не могло щось путнього вийти. Особливо в чеснотливих вікторіянських часах. Хоч ніде правди діти, і нині ще мало хто з анґлійців знає бодай по імени сю досі прокляту людину.

Він зробив лише з Австралії, Канади й Нової Зеляндії те, чим вони є тепер.

Не тяжко виказати, якщо не погордимо забавою в загадку причиновости, що Ґретна Ґрін створила британські домінії. Коли-би Едвард Векфілд не втік-би з Еллен до Ґретни, може-б лишився дипльоматом і розплутав якусь війну. Але сей ґеній попав до тюрми, що в ній кожний говорив про Ботані-Бей, місце, де засилають вязнів. Він почав розпитувати своїх співвязнів. Деякі з них мали приятелів, тяжких злочинців, засланих до Австралії. Вязень Векфілд спровадив собі книжки й часописи, вивчав питання засланництва. Ще в тюрмі написав надзвичайну книжку п. н. „Листя з Сіднею". Довів, що праця вязнів ніколи не створить цвітучих британських кольоній. Лише еміґрація вільних людей може се створити. Але як дістати потрібних грошей, щоби уможливити робітникам еміґрацію? Їх можна здобути, коли коронну землю від тепер більше не роздавати в кольоніях даром, лише продавати підприємцям-капіталістам.

Історія сеї людини є романтичніша від всіх інших романів в Ґретні Ґрін. Офіційно Анґлія не зноситься з тим звільненим арештантом, „вона не вітає його Unter den Linden". Неофіційно, є він душею і мозком величавої кольоніяльної політики вікторіянських часів. Отсей виклятий, що його імя ніколи не називалося, є дорадником послів і льордів, закладає товариства, творить капітали, установляє закони. Нова кольонія південної Австралії заселена його засадами. Великий успіх сеї побудови кладе кінець системі заслання — але нікому не впало на думку назвати столицю південної Австралії „Векфілд". Вона називається: „Аделяіди". Новий ґенерал-ґубернатор Канади, льорд Доргем їде за океан, щоби зробити кінець лихій господарці, що грозить відірванням Канади від Анґлії. Він бере зі собою Векфілда. Але коли хотів дати йому урядове стано-

вище, йому се заборонили. Векфілд мав лише бути його дійсним, таємним, дуже таємним, радником без титулу і платні.

Він установляє для Канади вільну союзну конституцію, що зробила країну такою великою.

Але ніде в Канаді нема памятника Векфілда.

——

Такі мужі, як Велінґтон або Ґлядстон є воском у руках сього невидного майстра. Кольоніяльна офіція ненавидить чужинця і бурителя спокою з цілого серця, та він дає собі раду і з бюрократією. Він постановляє створити зовсім нову Анґлію в краю, що ще не належав до Анґлії — в Новозеляндії. Кольоніяльна офіція відмовляється признати створене Векфілдом новозеляндське товариство, ні анектувати острів. Але Векфілд перепер своє. Він умів обходитися з людьми.

З острова людоїдів створює він демократичну державу з цвітучою господаркою. Якщо Новозеляндія є нині найбогатшим і найщасливішим краєм світу, то се тому, що він так хотів. Він скольонізував відразу цілі провінції за одним великим пляном. Він задумав заснувати суто-анґлійську провінцію: повстала провінція Кентербері, з головним містом Крістчерч, що виглядає як Оксфорд. Він мріяв про шкотську провінцію: повстало Отаґо друга Шкотія, лише богата. Але нема в Крістчерч площі, що носила-б його „негідне пошани“ імя. Столиця Новозеляндії називається — Велінґтон.

Він сам вимандрував до Новозеляндії і там помер 1862 р. Ніхто з вдячних співгромадян не був тоді при нім.

Я бачив його потрісканий нагробний камінь. Там виписане лише його імя. Він не має памятника ані в Новозеляндії, ані деінде. Він пірвав колись до Ґретни Ґрін малолітню дівчину. Анґльосаксонці чеснотливі люди.

——

Я сидів у Ґретні Ґрін, поглядав на славну кузню і надаремне роздумував над дивачними скоками світових подій: Коли-би Едвард Ґіббон Векфілд не пірвав був до Ґретни інститутки, він ніколи не зайнявся-би проблємою кольонізації за допомогою вязнів. Він був-би не обдумав свого систему кольонізації при помочі капіталу і наємної праці; розвиток девятнадцятого століття пішов-би може иншими шляхами. Що за перспективи! Світ, як його бачити з кузні в Ґретні Ґрін...

Надзвичайно дивний світ.

за **Андре Моруа**
з французького
Софія Куликівна

Редярд Кіплінґ

(Героїчна концепція життя)

В анґлійських письменників, що жили і писали між 1900 а 1914 доктрина: »мистецтво для мистецтва« не тішилася узнанням. Кіплінґ, Уелс, Шов, Ґалсворті, Честертон се постаті, що навіть в своїх фантазійних творах обороняють якусь доктрину. Зовсім природно, що інакше і не могло бути в тих часах несупокою. Так в Анґлії, як і тут, у Франції, XIX століття було століттям заведених надій. Починається воно революцією в промислі, особливо в анґлійців і зроджує надії на матеріяльний поступ і щастя вигідного життя. В дійсности принесла промислова революція велику нужду. Тож незабаром Дікенс і, в деяких своїх писаннях, Дізрелі відбиватимуть болюче розчарування індустріяльною цивілізацією. Потім прийшов романтизм науковий. З великих винаходів зродилися надмірні сподіванки, що незабаром людина запанує над природою, а може й обійдеться без неї. Ренан і Бертельо — представники того наукового оптимізму в Франції. Та вже десь при кінці того століття, і то в краю самого Дарвіна, його теорію розторощено. Письменники, як Ботлер і Шов, се вже не дарвіністи, лише неолямарксісти. Людскість викриває, що наука робить людину могутнішою, але нещаслившою. По економічнім романтизмі валиться романтизм науковий.

Лишається романтизм політичний. Протягом цілого того століття піддержували всі ліберальні політики тезу, що поширення права голосування забезпечить соціяльну справедливість. Коли повіримо лібералам, що тоді мали провід в політичному житті анґлійців, — вистане скасувати привілеї, щоби запевнити поступ. В другій половині того століття пророком сеї тези є Ґледстон, провідник лібералів. Він умирає 1894, але вже від 1885 лібералізм занепадає. Наука не зробила людини щаслившою, ще менше загальне голосування. Соціяльні проблеми виявили безконечну зложеність, про що і не мріяли реформісти з 1840. Поразка Франції 1870 видалася богатьом лібералам поразкою французької революції, а тим самим занепадом політичної доктрини, що народилася з тої революції. »Франція і Чарльз Дікенс умирають для анґлійців одного і того самого, 1871 року«, пише Честертон.

Смерть політичного ідеялізму полишила порожнечу. Серед загальних розчаровань, розсівся песимістичний скептицизм, або »високопарне відокремлення«. Тому, що людина всупереч всьому, в що вірила, не зуміла заволодіти всесвітом, вона схоронилася

до мистецтва. Се були часи Оскара Уайльда і д'Обрея Бірдлея, часи так званих естетів-»декадентів«, часи, коли мистці мріяли про втечу від конвенціональности поступу, мріяли відокремити мистецтво від життя, створити культ мистецтва. Такий був клич fin de siècle. Але сей клич, поворот плечима до життя, захоплення мистецтвом, відірваним від дійсности, не міг тревати. До того треба, щоби артист і читач змогли забути реальне життя, щоби один і другий знайшли повну забезпеку перед боротьбою за істнування. Якщо Анґлія з часів fin de siècle країна щаслива і богата, — змогла на хвилину витворити в собі таку оману, то Анґлія в перших літах XX віку не була вже в силі віддатися тій омані. Війна з Трансвалем, зброєння Німеччини, занепад закордонної торговлі, щораз більша нужда широких мас, починають направду журити розумних анґлійців. На отсю журу естетизм Уайльда бувби марним поратунком, тож не дивно, що молоді люди тужать за новою вірою.

Чергова епоха намагається подати їм кілька таких вір. Кіплінґ бачитиме спасення в пошані найстарших вартостей людства: порядку, карности, відваги. А як найшляхотніший чин життя, як нагоду виявити свій героїзм, вкаже він молодим анґлійцям — будувати імперію. Проти того імперіялізму Кіплінґа, Шов і Велс пропонують новій ґенерації відмолоджений політичний ідеалізм, що для Шова буде соціялізмом, а для Велса доктриною ще більше зложеною і, подібно як фашизм, аристократичною й інтелектуальною. Неприхильний тим обом течіям, Честертон покаже, що всі письменники, яких він називає »еретиками«, помиляються, бо забувають на стародавну віру, що одна моглаби нас спасти. Правдивий поступ, — по його думці, — в повороті до інституцій і вірувань середновічних часів.

Серед боротьби між тими всіми течіями вибухає світова війна, переворот, що витворює в думках людськости глибокі щілини. Старі вірування, доктрини провалюються. Повстає нова ґенерація письменників, Ляйтон Страшей, історик і біоґраф, є представником молоді, молоді певної себе, глузливої, що через воєнний заколот відтягнулася від попередних ґенерацій. Сю терпку духовість, лише більше абстракційну, матиме А. Гекслі, як другий представник тої молоді, тоді як Льоренс виявляє болісне зусилля віддати тілові його місце в людському всесвіті. Вкінці найдемо в Катерині Мансфільд жіночий містицизм, що хоче реалізувати чудову синтезу інтеліґенції й змисловости.

Ось доволі поверховний нарис історії духа в Анґлії на протязі останньої сотки літ. З одного боку розчарування fin de siècle-єм, що припадає рівночасно з сумерком дарвінізму й упадком лібералізму, — з другого боку, зараз на початку століття, реакція проти того розчарування і розшуки за новим ідеалізмом, героїчним в роді кіплінґівського, соціялістичнім по думці Шова, а релігійнім по думці Честертона.

Редіярд Кіплінґ був сином рисівника великого хисту Джона

Локвуда Кіплінґа. Мати, Аліса Макдональд, була дочкою священика. Його батька наставлено директором малярської школи в Бомбею і там, в Індії, народився йому син і виховувався до пятого року життя. Як майже всі діти анґльо-індійців, мав він няньку, одну з тих »аях«, що він їх так гарно описав; заки навчився по анґлійськи, вже знав індустанську мову, що служить ключем до зрозуміння безчисленних ідіомів, якими говорять індуси між Гімаляями а рогом Коморін.

Тому, що хлопець був слабого здоровля, постановили родичі не виховувати його в Індіях. Пятилітним переїздить до Портсмуту, де перебуває при родині одного з старшин маринарки. В одинацятому році вступає до Високої Школи у Вествард-Го. Про ту школу дав нам Кіплінґ, в своїй повісти *Сталькі і Спілка* точну і романтичну картину. В поемі, поміщеній на початку сеї повісти, Кіплінґ наводить, чого учать у високих школах Британії: що характер людини важніший від знання, що людина повинна виконувати щоденну сіру роботу без богато розумувань і балаканини, сповняти службу і слухати наставників.

В сімнацятому році засвоює собі Кіплінґ всі мудрощі, що повинен їх знати молодий анґлієць перед вступом до активного життя. Вертає до Індії. Батько його став тоді консерватором музею в Лягоре. Повість »Кім« починається описом сего музею, що його тубильці назвали Домом Чудес. Щоби заробити на прожиток, стає Кіплінґ, — дарма, що молодий, — помічником редактора часопису ***Civil and Military Gazette.*** Се для початкуючого письменника, напричуд догідний час до науки. В свойому пізнішому власному журналі, містить молодий редактор, час до часу, вірші і поеми. Хто з читачів мав дещо літературного смаку, мусів передчути ґенія, бо ніодин поет, навіть молодий Байрон або Гіґо, не зробився нараз паном свойого стилю і не зачудував світа з самого початку так, як Кіплінґ. Вже в його початкових поемах знаходимо цілу його фільозофію, таку гірку й тверду, і весь його світогляд. Згодом переходить до важнішого журналу *(Піонір Аллягабаду)* й оголошує протягом двох років, декілька томів малих оповідань: *Прості підгірські оповідання, Три Жовніри* і вкінці оповідання про *Гадзбеїв*. Сі три твори зявилися в часі, коли Кіплінґові було ледви двацять три роки. Показалося, що й яко прозаїк виступив Кіплінґ не з меншою певністю себе. Щож він задумував? Чим хотів виявити себе? Він сам ще добре не знав. Перші його оповідання нагадують еґзотичного Мопасана. Та вже з історії про Гадзбеїв і з *Трьох Жовнірів* починаємо розуміти, що бліді сантіменти й інтриґи не становлять сути його життя. В нього мають перевагу чесноти, що йому прищепили шляхетні учителі високої школи у Вествард-Го і сей фатальний зудар, що приходить в людському житті між тими чеснотами а зовнішним світом.

Враження від сих книжок, в сіренькій оправі, в Льондоні, було величезне. Чогось подібного в британській літературі ще

не було. Якийсь анґлійський видавець почав спішно передруковувати сі книжки. Тріюмф майже небезпечний. В книжці *Світло, що згасає,* показує нам Кіплінґ спокусу, на яку виставлений молодий мистець, що мав надто великий успіх, і без сумніву, то він сам, з тих часів, звертає до себе самого поради, які в книжці дає якийсь старший прихильник свойому героєві: *Стережися, щоби ти не попав під чари чекової книжочки, се гірше смерти. Гріш, легко добутий, закрутить тобі голову. З любови до гроша, будеш готовий чинити на замовлення кепські твори, тоді як ти повинен дати богато добрих творів без замовлення. З хвилею, коли ми легковажимо нашу творчість і змушуємо її служити нашим особистим цілям, вона нас зраджує.*

Але ґеніяльний юнак вміє задержати тверезість думки, мимо успіхів. Тоді якраз подорожує і підчас одної подорожі, в Америці, бере собі за жінку Каролину Балестіє, дочку американського видавця. Від неї мав двоє дітий і підчас їх хлопячого віку написав, — (живучи на американській провінції), — книжку про Джунґлі (1894). У трицятому році життя пустив у світ велику часть своїх індуських оповідань.

Від письменницького успіху ще більший був успіх політичний. В своїм переднім слові до перекладу Кіплінґа показав Шервіліон (1900 р.), як сталося, що анґлійці віднайшли в поемах Кіплінґа одночасно свій національний і релігійний ідеал. В тих співанках, в тих баллядах, що їх сьогодні виспівують в касарнях, по воєнних кораблях, по плянтаціях, Кіплінґ згадує про Бога, в якійсь дивній сполуці в Анґлією. В тій самій поемі, де він величає поорані анґлійцями море; корабельну залогу, що пять разів денно споживає мясо, той банк з неограниченим довірям — він хилить голову і перед Вестмінстером, абатством, *що дає нам право казати »Ми«*... Ось звідки промінює той таємничий флюїд, що служить сполукою одиниці з життям тих численних одиниць і гуртків не лише тому, що вони належать до одної раси, але і тому, що вони визнають одну віру й яко горожани одної держави, творять собою міцний нарід. *Заховай ласку Твою Твойому народові, винесеному Тобою понад другі народи, о Боже! Зроби, щоби ми лишилися покірними перед Тобою. Не дай, щоби ми, пяні від нашої могучости, стали хвальками, немов варвари і нижчі раси!* Ось ідея і почування, зацитовані з славнозвісного гимну, що його написав Кіплінґ перед ювілеєм королевої...

Також і Велс нотує в одній зі своїх книжок вплив, який мав на юнацтво Кіплінґ. »Між 1890 а 1895 його вусата постать в окулярах, його квадратове підборіддя... Ся постать уходила майже за символ анґлійської національности. Він цілком полонив наші душі. Ми були очаровані бряскотом його віршів... навіть наші щоденні балачки були ними пересичені. Щож властиво я йому завдячую? Він мені допоміг розширити мій ґеоґрафічний змисел, він мені передав вислови, потрібні до відзеркалення

туги за дісципліною, за саможертвою, за орґанізованою напругою«.

Кіплінґ коло 1900 є голосом Імперії. Тоді вибухає війна з Трансвалем. Труднощі сеї війни, її довготревалість і немилий посмак, який вона анґлійському народові лишає, викликують реакцію. Отся реакція має великий вплив на політику, бо вона спроваджує хвилю лібералізму з року 1906. Вона рівнож стає причиною, що пошкодила — хоч і несправедливо — письменницькій славі Кіплінґа. Протягом довшого часу політична горячка не дає ліберальним критикам визнати ґеніяльність Кіплінґа, хоч та ґеніяльність залежна від політичних ідеалів.

Колиж Кіплінґ, проживши в Індіях, в Сполучених Державах, в Трансвалю, осів врешті в анґлійському селі, богато з його прихильників думало, що він перестане писати. Повість *Puck of Poock's Hill* була приємною несподіванкою. Дарма, що пересаджений на инший ґрунт, Кіплінґ умів себе відновити і лишитися Кіплінґом. І то, не виходячи поза межі свойого городу. Діти сеї повісти, се його власні діти. На землі старої цивілізації перґувалися туземні селюхи, римські леґіонери і норманські барони, а Кіплінґ прикликав їх на ново до життя на потіху своїх дітей.

Від часу світової війни, в якій стратив сина, живе Кіплінґ здалека від щоденної рухливости міст, в гарному городі Бетманів. Під густими бровами лишилися такі самі живі очі. Той самий молодечий голос. Не знаю иншої розмови, яка далаби розмовникові більше відчути, що говорить з ґенієм, як розмова з Кіплінґом.

Кіплінґ — пише Роберт Ґреве — се літературне обличча Британської Імперії. Літературним обличчам Британської Імперії? Така характеристика не вистарчає, щоби зрозуміти той ентузіязм, що твори Кіплінґа викликали в серцях молодих людей у Франції. О, якже-ж мало ми думали про британський імперіялізм, читаючи *Місто Снів* і *Будівничий Мостів!* Те, за чим ми шукали в Кіплінґа, се була, попри пречудові оповідання, *героїчна концепція життя*.

Ся концепція не була ані виключно британська, ані виключно імперіялістична. Кіплінґ показав нам, що вона була однаковою для ґаллійського або британського римлянина, для анґлійського вояка на службі в Гімаляях або для вояка французького на службі в Атлясі. Ані теж не була вона виключно мілітарна, ані кольоніяльна. Бо якийби там не був осередок, описуваний ним в його творах, все таки добачує Кіплінґ між людьми якусь постійну єрархію, єрархію конечну, що собою творить підставу героїчної суспільности, а така героїчна суспільність формується тоді, коли якийсь людський гурт має доконати великого і трудного діла.

На першому місці стоять герої, що поконавши в собі лінивство, зависть, страх, жажду наживи, або бодай, заткавши їм рот

маскою мовчанки, являються на початку безладу; того безладу, який, колиб не герої, допровадивби суспільство до безсили. Коли герої зробили своє, і порядок привернено, підносять упавше суспільство великі адміністратори. Сі великі Сагіби сильні волею і мовчазні. »Великі Сагіби — казав якийсь мудрий індус — уживають слів в дуже малій скількости в своїх справах між собою, а ще в меншій скількости, коли мають балакати про свої справи з чужими. Розумом і пануванням над самим собою, тримають державні мужі в купі суспільство, витесане героями. Коли спокій і безпека запанують і стануть очевидними, відважуються піднести голову самолюби й балакуни і висуваються на перше місце. Так починається панування політикантів і амбітників, повтаряється оборот політичного колісцяти.«

Кіплінґ змалював три верстви людей. Людей чину, творців — він знав їх ще дуже малим в Індії. Людина чину є всюди в творах Кіплінґа, чи то капітан корабля, чи будівничий мостів, той, що бореться з голодом, або що продукує бавовну. Характер його дуже простий. Для нього немає ні любови, ні родини, поки не покінчить своєї щоденної роботи. Він не має довіря до нікого, щоби міг його заступити, за виїмком молодших, але йому подібних. Але нікому иншому не признавби тої чести накладати на нього такої невсипущої праці, яку він накладає на себе самого. Людина чину вічно напотикає на дикий опір окруження. Обдумати міст, його нарисувати, робота відносно легка: тут людина стоїть перед аркушом паперу. Але, коли вона забирається будувати той міст, будівничий натрафляє на огнива, що виховзуються і не даються схопити. Або підойми ломляться, або робітники бунтуються, а щож казати про химерність ріки й той вічно-приявний гнів богів! Бо боги заздрять людині побід і успіхів. Греки знали се добре. Всі сі удари приймає герой холодно й байдуже.

Якщо ти можеш глядіти на руїну свого діла,
Не кажучи ні слова і починати се діло на ново . . .
Якщо ти виграних сто ставок програєш одним махом,
Без одного поруху і слова розпуки...
Якщо ти можеш заховати свою гідність при популярности,
Якщо ти можеш лишитися народом, приказуючи королям,
Якщо ти можеш любити всіх твоїх приятелів, як братів,
Знаючи, що жаден з них щиро тебе не любить...
Якщо ти можеш стрічати тріюмф по поразці
І принимати тих двох брехунів з однаким чолом,
Якщо ти можеш вдержати відвагу в своїй голові
В той час, як всі другі відвагу вже згубили,
Тоді володарі, боги, щастя і побіди
стануть назавше твоїми невільниками.
А що важніше і вартніше від королів і слави, —
ти будеш людиною, мій сину!

Коли якийсь нарід складається з таких людей, то він умітиме досвідом використати нещасливі випадки і викувати собі зброю, що допоможе йому осягнути побіду в майбутности.

Суспільство героїв, чи то в римських леґіонах, чи в анґльо-індійських полках, в адміністраційних гурґках і у варстатах, все було сконструовано на спосіб майже однаковий. На чолі стоїть провідник, що обдумує, приказує, і загріває; правдивий провідник, бо Кіплінґ невмолимий і не має милосердя для такого провідника, що має функцію, а не має чесноти. Він описує нам в одній повісти такого »радника« і показує, як то дитина могла його навчити. В повісти *Puck of Pook's Hill* з приємністю описує Максімуса, могутнього ґенерала, а може незабаром і римського імператора, як той спокійно глядить на погрози центуріона. А знов не має Кіплінґ слів пощади для дихавичного полковника, що залицяється до жінок своїх підвладних. При боці провідника стоїть його заступник. Він також сповняє героїчну чинність, але відводить про се розмову, якщо хтось другий позволяє собі про се згадати. Він є тим, що має стати одного дня на місці провідника, але про сей день він не думає й образивсяби, якщоби хтось про се заговорив. На другому степені знаходимо в армії підстаршину, а при роботах впорядчика. І той є провідником. Кіплінґ має богато пошани для підстаршини. Вкінці на останньому щаблі суспільства героїв приходить добрий вояк і добрий робітник. Про тих героїв написав Кіплінґ свою найгарнішу поему п. з. *Синове Марти*.

Як в кожній світовій системі, слідби і в будівлі кіплінґового світа поставити напроти сил Добра — сили Зла. Якщо для Кіплінґа *людина, що ділає*, є богом світла, Ормуздом, то *людина, що говорить*, — є Аріманом, богом тіни. Кіплінґ в своїх писаннях нелюдяно сатиричний супроти *людини, що говорить*, коли вона береться гудити *людину, що ділає*.

Політика Кіплінґа аскетична й арістократична. Вулик процвітає так довго, доки бжоли працюють, шанують право і живлять свою матку. Але він руйнується, якщо молоді бжілки починають балакати й прислухатися до балачок трутнів, що говорять про »любов« і про »піклування товаришками праці«. В Кіплінґа нема ніякої прихильности до сантіментів. Право вулика каже, що треба будувати воскові комірки, щоби перешкодити метеликові Мертвоголовці ввійти до середини. Щож, коли молоді бжілки реформаторки, насміхаються з таких побоювань:

— Пусте те все! — каже одного разу якась бджілка. — Передусім, щодо мене, то я ніколи не чувала про метелика Мертвоголовку, щоби він входив до вулика. Метелики сього не роблять. Майте довіря до метелика, а він матиме довіря до вас! Будування комірок з воску означує брак того довіря. — Наша сіренька посестра слушно говорить: — думають бджілки. — Зовсім правильно, — каже трутень! — У воскових комірках нема нічого анґлійського і будувати сі комірки, се чиста провокація. До того приходить витрата вощини, потрібної нам до вищих і більше прак-

тичних цілей. Якщо мені удалосяб вщепити у ваші серця дрібку толєранції, дрібку природної доброти супроти тих любих метеликів, що ви їх звете Мертвоголовками, тоді знавби я, що надурно не прожив свойого віку.

Вулик, що толєрує в себе такі балачки, згорить одного дня з руки пасічника, а його бжоли, на сором і ганьбу, погинуть. А народи, що переймуть поступування вулика, терпітимуть тяжку кару з руки Бога-Війни. Тому, що Кіплінґ так міцно обстоює чесноти дісципліни й аскетизму, думало богато критиків, що він недоступний ідеям свободи. Неслушно. Лише він вірить, що свобода не є анархією і, що навпаки, вона залежить головно від пошани права і від слухняности до провідника. Людина, так думає Кіплінґ, може стати за ціну деяких посвят шляхетним і цивілізованим створінням, але вона в природному стані ґвалтовна і жахлива звірина, здана тілом своїм на покуси страху і божевілля. Герої, що Кіплінґ їх нам показує, такими панами самих себе, держать верх над собою лише через вправу, але на споді їх душі все ще животіє небезпечний звір. З людини, анґлійця чи індуса, він добуває дикуна. Він збуджує і прикликає до руху великі інстинкти, глибокі і животворні, любі йому ізза їхньої могутности, бо вони опановують і стрясають цілим індивідом і розпалюють до червоности всю його енерґію, що досі спочивала...

Але тому неодмінно треба, щоби право і пошана права накладали якусь форму тим всім, одним руслом пливучим, гріхам. Навіть Джунґлі мають свої права і звірі шанують їх. Коли протягом кількох днів вовчий люд під впливом лихого тиґра перестає шанувати свого старого провідника Акеля, ціла тічня без нього стає нещасливою. Одні вовки кульгають, бо попали в пастку, другі волочать за собою потороще́ну стрілом з рушниці лапу, а ще инших мучить короста, бо зхарчували нечисту поживу, — а коли Мовґлі приносить їм пестру скіру тиґра, якийсь вовчище виє: *Провадь нас і будь нашим проводирем, малий наш чоловічку! Осточортіло нам життя без права і ми бажаємо стати вільним народом!* Так через право і послух стає безлад ладом. Кіплінґ описує велику військову параду і велике враження, яке вона зробила на маси. Те враження, се для нього символ страшної могучости народніх мас, могучости, яка, коли вона здісципліновано, переходить в красу!

— Вкінці похід вперед затримався раптом, земля перестала дудніти, ціліський фронт засалютував і трицять банд заграло нараз... Потім я почув, як старий ватажок з середної Азії (волосся довге і сиве), що прийшов з півночі з Аміром, став ставити отсі запити до якогось туземного старшини:

— А тепер, каже, розкажи мені, в який спосіб довершено сього дивного діла?

Старшина відповів:

— Одні давали прикази, а другі ті прикази сповняли.

— Але звірята? Невжеж і вони такі розумні, як люди? — спитав ватажок.

— Вони повинуються так само, як і люди: мул, кінь, слон, або буйвол слухає свойого погонича, погонич свойого підстаршину, підстаршина четаря, четар сотника, сотник полковника, полковник команданта трьох полків, командант ґенерала, який є послушним віцекоролеві, а той є слугою цісаревої. Ось, яким способом се діється.

— Хотівби я дуже, щоби так само було в Афґаністані, — каже ватажок, — бо, правду кажучи, ми там всі повинуємося лише своїй власній волі.

— Тож то й є — каже туземний підстаршина, підкручуючи вуса, — що вам доводиться, щоби ваш емір, якому ви не повинуєтеся, прийшов до нас і відібрав приказп від нашого короля.

Осьде і ми зрозуміємо сю просту і чисту думку Кіплінґа, що ті, що не вміють самі поставити над собою наставника, стануть послушниками чужих наставників. Бути свобідним, каже Арістотель, се те саме, що правити і підлягати правлінню. Народи, що не хотять піддатися правлінню, втратять право правити самі собою, а однак, се ще раз треба ствердити, — Кіплінґ не ворожий свободі. Він лише зясовує нам вимоги свободи, точні і неухильні. Се Право (писане ним великим П), про яке він так часто споминає, воно є для нього природним вислідом тисячлітньої мудрости народів. Воно не вмілоби зродитися з балачки якогось гуртка, ані з голосування якоїсь товпи.

Навіть саму думку голосування Кіплінґ оспорює в кількох місцях. *Є дві методи правління,* пише він, *числити голови або їх розбивати.* Нераз доводиться читачеві спитати самого себе, невжеж Кіплінґ мавби охоту захоплюватися тою другою методою? Проти загального голосування написав він безпощадне оповідання про село, що голосувало за тим, щоби земля була гладка. А рівнож написав оповідання, де описує, як якесь американське місточко, що стояло під управою розумної ради, безсторонної і мовчазливої, бунтується ізза того, що йому хотять накинути право голосування.

Кіплінґ мало має респекту для масових виборів, але дуже шанує просту людину, що працює. З приємністю розповідає про фармера Гобдена, що з діда-прадіда, більше, як від тисячки літ, посідає й обрабляє ту саму землю. Римлянин, норманець, саксонець, февдальний дідич, колись і теперішній фінансіст, всі вони думали, що набули сю землю. В дійсности кожний з них мусів піддатися волі чергових ґенерацій Гобдена, бо той, що працює сам, задержує тим свою посілість і сам заслугує бути її паном.

Оттаке то право Джунґлів, так само дійсне і так само правдиве, як небо.

А вовк, що того права слухає, процвітає, а вовк, що сим правом нехтує, загибає.

Так як вужівка, що обнимає пень дерева, так право обвязує людину зі всіх боків.

Бо сила тічні є силою вовка, а сила вовка є силою тічні.

Таке є право Джунґлів і таке саме є право героїчного суспільства.

(Далі буде)

Е. Лович

Ніппон

(докінчення).

Наглий перехід Ніппону з февдального устрою до модерного треба приписати не тільки порадам та вказівкам анґлійців та американців, лише духовій зрілости самих ніппонців, яку вони осягнули шляхом вікових психічних ферментацій, анальоґічних до тих, які переживала Европа. Анґлійські впливи в Індіях є далеко сильніші, ніж вони були в Ніппоні, а мимо цього Індії є далі Індіями. Також наука Конфуція напоювала Китай далеко раніше ніж Ніппон, а мимо цього він до нині не витиснув з себе належного проводу.

Коли в половині минулого віку принц Іто викрався, під загрозою смерти, в Европу, аби провірити моральні і матеріяльні ресурси чужинців — він повернув до своїх приятелів з таким висновком: »Ніппон не устоїться перед чужинцями, коли не перейме їх методів«. Всі вони разом рішили, що треба перебрати від чужинців їх методи і виповісти їм війну. До таких висновків приходять тільки духові велитні. Вони вибирають не капітуляцію, не соромицьку їзду по похилій площі, тільки шлях найбільшого опору. Ніппонський ренесанс зачався в першій мірі суспільними реформами. Націю поділено на три кляси: високу аристократію, дрібну шляхту і звичайних людей. Знесено уряд дайміїв, який був привілеєм февдальних льордів, а на їх місце впроваджено ґубернаторів, назначуваних центром. Введено конституцію, на взір тодішної пруської, з парляментом і двома палатами. Джерелом всякого авторітету і найвищого права далі був мікадо. Рівночасно з реорґанізацією адміністративної машини йде реорґанізація духового й економічного життя нації. Введено децімальні міри, европейський календар. Іде ґіґантична розбудова рідного промислу, орґанізація армії і фльоти, її вивінування найновішою европейською технікою. Також перекладається европейська література, появляються свої письменники.

1912 року мікадо Мітсугіто вмирає. Ця ера не знаходить

навіть приблизної подібности в історії інших народів. Ні один нарід на світі не може похвалитися, щоби в такім короткім часі, на протязі життя одного покоління, зміг перевести в себе такі кардинальні зміни. Та, всетаки, треба тямити, що до тих змін Ніппон був духово приготований і коли прийшов для них час, у нього найшлася до цього охота і належні провідники. Сайґо, Кідо, Окубо, Іто, Іноуї, Ґото, Ояма, Санджо, Ямагата, Матсуката, Інаґакі, Окума і фалянґи менших — отсе духові велитні, які не появлялися в такому числі рівночасно навіть серед найкультурніших народів.

Перший раз попробував Ніппон своїх сил, у війні з Китаєм, 1894 року, в якій відніс блискучу побіду. Розходилося тоді о Корею, яка позірно була окремим королівством, але фактично підпадала у чимраз більшу зависимість Росії і Китаю. Вже само ґеоґрафічне положення Кореї все дразнило ніппонців і вони все уважали її »ножем, спрямованим у серце Ніппону«. Зріст чужих сил в Кореї непокоїв їх ще більше, бо вони бачили, що цей »ніж« може опинитися в дуже небезпечних руках. Коли Корея обернулася фактично в китайську провінцію, положення ставало для Ніппону тим грізніше, що також Росія скріпила свої сили на Далекому Сході і почала була будову транс-сибірської залізниці. Ніппонці покищо мовчали і горячково зброїлися. Наперед рішилися вони розрахуватися з Китаєм. В 1894 виповіли Китаєві війну, в якій розгромили китайську армію і фльоту та заняли полудневу частину Манджурії з півостровом Ляотунґом і твердинею Порт-Артур. До цеї справи вмішалися Анґлія, Зл. Держави Америки, Німеччина, Франція і Росія. Вони »порадили« ніппонцям зречися територіяльної добичі, а задоволитися грошевим відшкодуванням. Але ніппонці всетаки вимогли від китайців півостров Ляотунґ з Порт-Артуром, Формозу і Пескадори. Це мало добрі наслідки для Ніппону, бо він розколов солідарність держав: Анґлія побачила, що Ніппон не має таких замірів у відношенні до Азії, щоби вони загрожували її інтересам і від цього часу починає чимраз прихильніше ставитись до Ніппону, заключуючи остаточно з ним союз. Але під натиском Франції, Росії і Німеччини Ніппон знова повернув Ляотунґ Китаєві.

В Росії переважала в той час політика Вітте, який радив продиратися через Манджурію в Китай мирним шляхом, та покищо не допускати до розділу Китаю; бо, маючи на увазі тодішне міжнародне положення Росії — в цьому поділі булаб припала для неї невелика частина. В 1896 році заключено між Росією і Китаєм тісний союз, яким обі сторони обіцювали собі взаїмно поміч на випадок війни. В цьому договорі позволено також Росії побудувати через Манджурію залізничий шлях до Владивостоку, який мав лишитися в цілости під російською адміністрацією. Так повстала славна Східньо-Китайська Залізниця. Два роки пізніше Росія вимогла додатково від Китаю винаєм півострова Ляотунґа з Портом Артур на двацять пять літ, а також дістала позволення

получити укріплення Порту Артур залізною дорогою зі східно-китайською залізницею. В цьому часі німці, які кооперували з Росією, також дістали від Китаю місцевість Кіяочав, на якій побудували свою далеко-східню воєнну базу.

Ці заходи непокоїли не тільки Ніппон, але й Велику Британію, яка з черги почала підозрівати, що поза її плечима приготовляється поділ Китаю. Та найгрізнішою ситуація ставала для Ніппону. Він знав, що рятунок в першій мірі у його власній силі; тому, коли дипльоматичні круги робили все, щоби витворити сприятливу конюнктуру — військові уми підготовляли фізичну силу Ніппону. Барон Гаяші старався на льондонському ґрунті добитися з В. Британією союзу, знову-ж князь Іто удався до Росії з надією переконати її занехати свої аґресивні пляни. Він навіть добився в російських кругів тихої згоди що до поділу сфер впливів на Далекому Сході, лишаючи Росії вільну руку в Манджурії, а Ніппонові в Кореї, але заки Іто повернув до Токіо, аби здати звіт зі своєї поїздки, барон Гаяші підписав в імені Ніппону договір з В. Британією. На основі цього договору обидві сторони зобовязалися піддержувати себе взаїмно в далеко-східних питаннях, але колиб одна з них вплуталася у війну, друга мусить лишитися невтральною.

Того самого року (1902) Вітте уступив, а домінуючі впливи в Росії здобули мілітаристи, ґен. Куропаткін і Безобразов. Після двох літ напружених відносин вибухла ніппонсько-російська війна, в якій Ніппон розторощив російського кольоса.

Це був гріб Росії, в якому навіки поховані всі її аґресивні можливости на Далекому Сході. Того самого року, за посередництвом американського президента Т. Рузвелта, вона підписала з Ніппоном в Портсмут, Зл. Держави, капітулянтський мир, в якому признала ніппонські інтереси в Кореї переважаючими, та зобовязалася їм не перешкаджати; також »згодилася« відступити Ніппонові свої права до півострова Ляотунґ, зреклася полудневої галузи східно-китайської залізниці і відступила Ніппонові половину Сахаліну.

В 1905 році підписано новий договір між В. Британією і Ніппоном, який був звернений проти Росії і мав на цілі знеохотити її від аґресивних плянів в центральній Азії, а також відобрати їй охоту шукати реванжу. У цьому договорі Ніппон ще раз потвердив своє становище »отвертих дверий« у відношенні до Китаю, а також обі сторони зобовязалися піддержати себе мілітарно у випадку війни.

Після побіди над Росією ніппонські впливи в Кореї чимраз більше кріпшали і через пять літ уряд Кореї підписав формальну злуку з Ніппоном. Тепер увага ніппонців почала скупчуватися на Манджурії, в якій вони старалися в першій мірі забезпечити собі комунікаційні шляхи. В 1907 році Росія підписала з Ніппоном пакт про ненапад, в якому признала Ніппонові сферу впливів

в Манджурії, залишаючи собі Монголію. В такому напруженому стані застав Далекий Схід 1914 рік.

Як нагороду в світовій війні, Ніппон дістав на власність Кіяочав, поширив свої економічні і стратеґічні концесії в полудневій Манджурії, а також дістав від Союзу Народів мандат над німецькими посілостями на Пацифіку, островами Кароліни, Маршал і Ляндрон.

Також значно скріпився у цій війні Ніппон економічно. В 1928 і 29 був він на шляху до повного добробуту, але 1930 року зачепила його дуже болюче всесвітня економічна скрута, яка через рік змусила його остаточно зійти зі стандарду золота.

Ніппон ще до нині числиться аґрарним краєм. 48% його населення живе виключно з ріллі, знову-ж великий відсоток робітників удержує себе частинно зарібками у фабриках, а частинно з управи землі. Ціла поверхня ніппонського архіпеляґу, без Кореї і Формози, виносить 147.000 кв. анґл. миль, себто є на одну четверту більшою від поверхні В. Британії. Але з цеї поверхні тільки одна шеста надається під управу, решта творить гористі околиці, засіяні активними вульканами, та непридатні до ніякого ужитку. На цьому просторі живе біля 67.000.000 людей. Корея має біля 85.000 кв. анґл. миль і поверх 21.000.000 мешканців, а Формоза — 14.000 кв. миль і біля 5.000.000 мешканців, теж майже в цілости не-ніппонці. Ціла поверхня Ніппонської Імперії виносить біля 265.000 кв. анґл. миль з 92.000.000 мешканців. До цього числа прибуває щорічно оден міліон. Не важко, отже, зрозуміти причини ніппонської експанзії. Життєвий рівень ніппонців у деякому відношенні є дуже високий, а в деякому досить скромний. Одіж, мешкання, окруження, чистота, естетичний смак — стоять дуже високо; зате корм, який вони майже в цілости мусять спроваджувати з чужих країв — є значно скромніший від европейського. Щоби роздобути гроші на закупно харчів, Ніппон мусить експортувати промислові вироби. Але для промислу він мусить теж спроваджувати сирівці, бо мимо своєї чудової зовнішної краси — ніппонський край на сирівці є дуже вбогий. Його вугіль і залізна руда є дуже поганої якости і в малих запасах. Також запаси нафти є мінімальні. Вовну майже в цілости спроваджує з Австралії, а бавовну, якої перерібка становить основу ніппонського експорту, спроваджує з Індій, Китаю, Єгипту й Америки. Вбогість на основні сирівці змушує Ніппон ще більше розширяти свої заграничні ринки і то не оглядаючись на ціну, бо в противнім разі його переселений край опиниться перед загрозою голодової смерти.

Европейські краї високими тарифами майже зовсім замкнули доступ ніппонським товарам до своїх ринків.

Одинокими краями, які ще лишилися приступними для торговельної ніппонської експанзії, є Китай, частинно Індії, острови Пацифіку й Індійського океану та східне побереже Африки. Але також і на тих теренах є всюди торговельні сітки і промислові

центри західних народів, з якими ніппонські вироби мусять зводити у площині цін тяжку боротьбу. Це з черги викликує велике обурення серед західних народів.

Якою великою є ніппонська конкуренція, вкажуть тих кілька цифр: в 1913 році В. Британія забезпечувала Китай текстильними виробами на 60%, а Ніппон на 21%. В 1930 році ніппонський уділ зріс до 76%, а британський впав до 15%. У висліді богато фабрик в Лянкашірі стоять нечинними, а уряд удержує міліони безробітних. Та мимо обурення богатьох анґлійських кругів на »домпінґ« Ніппону, серед політичних кругів є також богато людей, які розуміють тяжке положення Ніппону і маючи на увазі його велику рішучість обороняти свої права, воліли-би розвязувати ці труднощі мирним шляхом.

Внутрішні труднощі штовхнули також в 1931 році Ніппон до другої війни з Китаєм, а вслід за тим до заняття Манджурії і створення там васального королівства Манчукуо. Причинилася до цього також Росія, яка почала подвоювати транс-сибірську залізницю і будувати на Далекому Сході мілітарні бази. Крім стратеґічної користи Ніппон шукає в Манчукуо в першій мірі сирівців, — вугля, залізної руди, нафти, манґану, золота, а також рижу, вовни, бавовни, дерева і пр., які, на випадок війни, зробилиб ніппонський промисл бодай в части незалежним від інших країв. В заміну за сирівці Ніппон сподівається знайти там консументів своїх готових продуктів.

Модернізація суспільного устрою викликала в народі політичну діференціяцію. Найстаршими політичними партіями, які появились з появою конституції, були Сейюкай і Мінсеїто. Вони до нині є двома основними партіями і в парляменті розпоряджають переважаючим числом послів. Але великих програмових ріжниць між тими двома партіями нема. Ріжниця міститься більше в темпераменті і тактиці, бо коли перша є за аґресивною заграничною політикою, за збройєнням і за творенням внутрішної сили для зовнішної експанзії — то друга є більше умірковано́ю і компромісовою та обстоює думку, що ці самі цілі можна також осягати мирними, дипльоматичними засобами.

В повоєнних роках, крім тих твох партій, появилося кілька нових, які в суспільному житті здобувають собі чимраз більші впливи. В першій мірі Кокумін Домей, щось в роді фашистівської партії, до якої недавно приступило 30 послів з Мінсеїто, далі ще одна фашистівська ґрупа, але з лівішими тенденціями — Сейзанто, яка переважно складається з розчарованих комуністів. Остання тісно звязана з »Товариством Чорного Драґона«, яке висуває пан-азійські кличі й анальоґічно до американської доктріни Монро — прямує до володарства над всіми азійськими народами. Над всіми тими партіями домінує мілітарна ґрупа, яка з одного боку старається узброїти свою армію і фльоту в наймодернішу зброю, але з другого боку строго шанує старі національні звичаї, реліґію шінто та плекає серед себе твердого духа самураїв. Ця

ґрупа не підлягає парляментові, тільки безпосередно монархові і в справах національної політики має майже рішаючий голос. Її видним представником був ґен. Аракі, який минулого року уступив з посту міністра, війни, але на своє місце залишив наслідника з своєї ґрупи.

Найновішим потягненням ніппонської політики є уневажнення вашінґтонського договору з 1922, в якому Анґлія, Америка, Ніппон, Франція й Італія зобовязалися обмежувати свої морські зброєння у відношенні 5:5:3:1.67. Вони зобовязалися також не фортифікувати стратеґічних точок на Тихому Океані, а саме: Америка — Филипинів, Альойтів і Ґуам; Анґлія — Гонконґ, а Ніппон — Курилів, Пескадорів, Формози, а також мандатованих островів Маршал і Кароліни.Цей договір успокоював у великій мірі відносини на Далекому Сході, бо дотеперішні воєнні бази заінтересованих держав є приблизно віддалені від себе на 3.000 анґл. миль, так, що якийсь несподіваний напад був майже виключений. Рівночасно з цим договором підписано також у Вашінґтоні другу умову, при співучасти девятьох держав, яка мала на цілі заґварантувати незалежність Китаю і принціп »відчинених дверий«. Цеї другої умови Ніппон не уневажнював, але без першої — друга не має ніяких реальних ґварантій.

Після розбиття льондонської конференції минулого року, в якій Ніппон безуспішно старався добитися рівности в морському зброєнні — горизонт на Пацифіку знова затягнувся хмарами.

Що буде тепер? Чи заінтересовані держави зачнуть перегони у морських зброєннях?

Британська політична думка щодо останнього тягу Ніппону є досить спокійною, але й поділеною. Одні радять увійти в співпрацю на Пацифіку зі Зл. Державами, другі — увійти в порозуміння з Ніппоном, поділити між собою сфери впливів. Торговельна експанзія Ніппону для Анґлії безперечно є дуже неприємним явищем. Та з другого боку вона також бачить, що мотиви цеї експанзії є так натискаючі, що навіть союз зі Зл. Державами ледви чи їх здусить.

Мабуть погодяться також на політику Ніппону і Зл. Держави, яких увагу абсорбує нині внутрішна перебудова і боротьба з безробіттям. До цеї згоди немало причиниться також американський демократичний сентімент, який не тільки є проти укріплювання Филипин, але є за тим, щоби дати їм певну самостійність. Крім того цілковите розчарування до Росії, яка не тільки завела всі надії американського промислу, але своє визнання використала нате, аби скріпити комуністичну пропаґанду в Америці — вже нині викликує серед американців чимраз прихильніші думки до Ніппону „The Morning Post“ 31 XII 1934 наводить слова американця Мр. Френка Саймонса, одного з передових знавців американської заграничної політики, який на адресу Ніппону сказав: »Всі ріжниці поміж тими двома краями зникли-би через одну ніч, коли-би Зл. Держави сказали виразно, що вони не

мають на цілі мішатися до Азії, щоби забезпечити сей континент Британії або Совітському Союзові, ані навіть Китаєві, який не є здібний себе обороняти. Серед таких обставин ніппонці справді не резиґнувалиб з права до рівности, але вони не малиб найменшої спокуси, щоби сю рівність осягати«. Зваживши все, можна сказати, що відкликання вашінґтонського договору Ніппоном — в остаточній цілі є звернене виключно проти Росії.

Ніппон не забуває також про підготовку на самому майбутньому терені. На днях відкрито між Кешанґом і Сахаліном в Манчукуо нову залізничу лінію, яка лучить центральну залізничу сітку з р. Амуром і підходить близько до Благовіщенська, головного економічного і стратеґічного центру совітських сил на Сибірі. Через Благовіщенськ іде головна російська залізниця з Москви до Владивостоку. В разі війни, перетявши цю лінію — відітнеться також від матірного пня цілу московську армію на Далекому Сході. В околиці, через які веде ново-відкрита залізниця, ніппонський уряд думає поселити кількадесять тисяч ніппонських родин.

Коли ми зважимо внутрішні пекучі мотиви Ніппону, які штовхали і далі штовхають його до зовнішної експанзії; чи анальоґічні мотиви Анґлії, Німеччини, Франції, Зл. Держав і інших промислових країв, які дорожать ринками збуту і джерелами сирівців — то зрозумілою і льоґічно-оправданою стане нам та політична гра, яку вони цілий час на Далекому Сході переводили і нині переводять: коротко кажучи, їм потрібно життєвих соків, щоби ними творити дома нове, вартніше життя. Але якими мотивами руководилася Росія, вмішуючись в ті експанзивні перегони? Чи шукала вона також ринків збуту для надвишки своїх промислових продуктів? — Ми знаємо, що вона промисловим краєм ніколи не була, а промислові вироби для себе майже в цілости імпортувала. Може шукала там за джерелами сирівців? — Але-ж ми також знаємо, що вона їх сама забогато мала і забезпечувала ними ще інші народи. А може, хай вибачить читач, вона несла туди вищу цивілізацію, просвіту? — Коли-ж ми також знаємо, що вона не тільки здавлювала своїм брудним чоботом всі вищі пориви серед поневолених народів, але навіть свої рідні маси держала в напів-дикому стані.

Які-ж властиво були мотиви, що штовхали московського Ваньку продиратися з позиченими грішми крізь тисячі миль безмежних і ще невикористаних сибірських просторів і пхати свій ніс до стола, при якім йшла високо напружена гра за суттєві національні інтереси? Чи не краще було вложити ті позичені сотки міліонів у свій власний, занедбаний і напів-дикий край, ніж складати їх в залізничі шляхи Кореї, Манджурії, Монголії? — Мимо найкращої волі, на ці питання читач не знайде іншої відповіди, тільки: »Цар колокол!«, »цар пушка!«, »догнать і перегнать!«

Малпувати других і своїм малпуванням викликувати подив — це було цілий час пасією патольоґічного Ваньки. Ця пасія жорстоко відбивалася на поневолених Ванькою народах, тяжкою зморою лежала на його власних масах і чимало клопоту завдавала світові. Та, на щастя, інші народи чимраз краще зачинають визнаватися на недузі Ваньки і хоч ще деколи уживають його обємистого тілища для затикання дір в міжнародній рівновазі — то мимо цього чимраз впертіше зачинають думати, чи не кращеб таки його зовсім унешкідливити та відгородити від здорово думаючого товариства. Курація ця вийде остаточно на добро не тільки всім постороннім і поневоленим народам, але також його власному народові.

Початок цій курації зробить »край сходячого сонця«.

М. Мухин

Тіни незабутих предків

(докінчення)

»Тепер, коли кругом руїни й вітер«, як висловлюється один вельми українською суспільністю зненавиджений поет (Е. Маланюк), що-ж то тепер у нас відбувається? Те саме, абсолютно те саме, що й завжди, те саме, що й перед війною: адорація Драгоманова. Здавалося, що є така безліч підстав отямитися, оглянутися, перевести здорову переоцінку вартостей. Але, де там! Становище подекуди навіть гіршає. Визнавців культу Драгоманова — серед старшої ґенерації — навіть більшає.

Року 1923 у Празі закладають Український Педаґоґічний Інститут ім. Драгоманова, заснований колеґією гипер-драгоманівців, на чолі з особою, що неначе-б то перед 20 роками в Харкові спромоглася на орґанізацію (невдалу — динамітовий набій був заложений в цілковито протилежну сторону) замаху на памятник Пушкінові. Ця спроба відбулася дня 31 жовтня 1904 р. Тоді-ж і мабуть з певними даними в руках, Михайло Лозинський писав, що українські замаховці зробили це тому, що »Пушкін у своїх писаннях нарушав честь України« (ЛНВ, 1905, кн. 5). Але, на наш погляд, в цьому є якесь траґічне непогодження: як міг той, хто приписував собі участь у спробі знищення памятника Пушкінові в 1904 р., стати — нехай навіть на старі літа — драгоманівцем і зокрема так побожно ставити Драгоманову такі монументи, як Педаґоґічний Інститут у Празі?

І з усіх осіб, запрошених викладати в цьому інституті, лише три особи відмовилися, мотивуючи це тим, що вони не можуть викладати в школі, яка носитиме імя Драгоманова. Не знаєш, просто, чому тут більше дивуватися: чи тому, що іґнорантами

чи опортуністами виявили себе десятки професорів, що не відмовилися, чи тому, що ті три, що одмовилися, зробили це »келейно«, тихо, так, що про це майже ніхто нічого до ладу не знав. Більше того, ці три особи були тоді в 1923 р. в такому поважному віці, що належало-б запитати, чому-ж то вони ще задовго перед 1923 р. не зробили ані разу спроби вияснити українцям, хто такий був Драгоманов, скоро це їм самим віддавна добре було відомо. Чому це не було зроблене, дозволимо ми собі запитати, це-ж ніби то є тема поважніша і відповідальніша, аніж усі ілюзійні підвищення церковних високостей в Галичині, аніж навіть усі палеолітичні й неолітичні кераміки й орнаменти, аніж реєстр гієрархів катеринославської епархії, приїзди до Катеринослава »высочайших особ« і історія дзвонів (sic! — дзвонів!) на Україні і поза нею і аніж навіть сама історія кріпацького театру... Прикро, надзвичайно прикро, що й 1923 р., як і стільки років перед тим, панувала тиша і мовчанка в судовій салі, висловлюючися фіґурально, і жаден голос, крім голосів тих, кого не почули, бо чути не схотіли (*Ів. Франка* в рр. 1900-1908, *Дм. Донцова* в рр. 1910-14 і пізніших), — жаден голос, підкреслюємо вдруге, не кинув анатему на того, хто знищив і спустошив душі цілих поколінь української інтеліґенції і хто »оцих малих рабів німих« (дарма, що »інтеліґентних«!) віддав на поталу в рабство російської політичної й державної ідеї, поверхово пофарбувавши це рабство в ніби — українські барви — для принаджування легковірних, для замилення очей короткозорих.

Але придивімось ближче до повоєнних проявів невигасаючої любови і відданности супроти незабутнього автора »Чудацьких думок про українську національну справу«. Ось-що пише про нього одна з останніх його сучасниць:

»Михайло Петрович Драгоманов! Кілько в цьому імені злилось для кожного українця високого, прекрасного, дорогого. Вже незабаром сповниться 50 літ, як умер цей велетень духа, ця слава української нації, а думки його ясні, поступові, переняті федералізмом, щирим демократизмом — іще не втратили ані своєї свіжости, ані своєї глибокої правди«. *(Софія Русова, проф.: Картина споминів про М. П. Драгоманова з »Збірника Укр. Пед. Інст. ім. Драгоманова«, р. 1932).* »Драгоманов і своєю вдачею, привабливістю в усіх своїх особистих стосунках, своїм широким розумовим розвитком, глибиною і сталістю переконань, виступає на тлі тогочасних письменників, наукових діячів і реформаторів, як політичний наш Мусій... М. П. ще довго світитиме українському народові, як високий, блискучий маяк, указуючи, як обходити мілини та підводні камені і привести Україну до сподіваного вільного життя«. *(Софія Ліндфорс- (Русова): Дещо з спогадів про Драгоманова, ЗІФВ ВУАН, VII-VIII, 401).*

До цих натхнених характеристик Михайла Петровича для заокруглення належить подати й уривок з російських писань цього-ж автора, уміщених чимало років тому в бурцевськім історич-

нім журналі: »Драгоманов є найвищим втіленням плодотворного злиття гарячої любови до свого краю з широким світоглядом та міжнароднім досвідом. У нього націоналізм природньо повставав з його демократизму й абсолютної пошани кожної національної індивідуальности. Але поруч з рідним краєм стоїть у Драгоманова в думках і ціла Росія — його простора батьківщина«. *(С. Русова: Драгоманов, Былое, 1906, VIII, 288).*

Майже те саме писав у своїй статті про Драгоманова другий його давній знайомий, учень і приклонник, проф. *Овсянико-Куликовський*, випускаючи останнє, чи передостанне число свого часопису перед вступом до Одеси червоної армії, яка неминуче мусіла покласти край дальшій публіцистичній діяльности професора. Згадка про Драгоманова в таких обставинах набирає незвичайної зворушливости: драгоманівці взагалі визначаються непохитною вірністю памяти свого вождя, але в той час, як в українських приклонників Драгоманова ця риса скорше дратує, росіянинові, яким зрештою треба уважати Куликовського, цю рису можна й простити. Отже Овсянико-Куликовський писав м. ін.:

»Але долю свойого рідного краю він не відокремлював від долі своєї батьківщини. Вільну, самобутно ростучу, культурно відроджену Україну він мислив не інакше, як в єднанні, в симбіозі з Велокоросією і всіма краями та окраїнами великої Росії. Він був переконаний федераліст і уважав, що Росія, перейшовши через ряд щаблів політичного розвитку... історично, так би мовити льоґічно, мусить прийти до федерації (чи конфедерації) всіх племен, заселюючих її територію і досягнувших певного ступня обласної автономії та національної самобутности«. *(Овсянико-Куликовський: Ходокі. IV. М.П.Драгоманов, Современное Слово, Одеса, 7 лютого 1920, ч. 20/84).*

При цій нагоді нагадаємо ще раз ту в вищій мірі плястичну характеристику, яку дав Драгоманову Овсянико - Куликовський *(Воспоминанія, Петерб. 1923, ст. 140-141)*. Куликовскій за молодих літ спеціяльно вибирався за кордон для побачень з Драгомановом і все життя був під його впливом. Цей компетентний суддя пише м. ін.: »Ні в якім сенсі він (Драгоманов) не був сепаратистом, і анічогісеньки не було в нім «мазепинського». Він стояв за цілість і єдність Росії, високо цінив общерусскую культуру і не відкидав ані державного, ані культурного значіння общерусскаго літературного язика... Я свято бережу память по нім«.

А от що пишуть на еміґрації про Незабутнього його дещо молодші приклонники: »Широкі кола українського громадянства дуже мало знайомі з діяльністю Драгоманова. А тимчасом українцеві не знати Драгоманова не можна. Його знають і шанують болгари, чехи, серби, москалі й другі словянські народи, отже мусимо знати й ми. Драгоманів — учений, Драгоманів — націоналіст, Драгоманів — соціяліст, Драгоманів — публіцист, Драгоманів — батько українського політичного радикалізму«. *(Микола Храпко: Драгоманів. Календар »Громада«, 1924).*

»А хто-ж він, той, чиє імя з такою пошаною й любовю вимовляється в наші дні? Хто він, думки кого в наші дні, немов провідні проміння освітлюють наш тернистий шлях? Михайло Драгоманів — це наймогутніша постать, яка творила історію, на думках якої зростає тепер нове життя, зростають нові нитки людських взаємин. Щоби докладно довідатися про цю велику людину, треба перевести цілі студії над його життям та над його творами. Прийшов час, коли не може бути жадної людини, яка-б не знала, хто він, той провідник життя трудового люду, а тим більше не може бути жадного українця, який-би не знав, хто є той, що його думками керується в своїй боротьбі трудовий український народ. Михайло Драгоманів — це наймогутніша постать політичного українського життя, що в тяжкий та темний час соціяльної і національної неволі стала поруч з Т. Шевченком... Драгоманів так високо став над всіма верствами українського народу, що в наші дні ми щиро й свідомо можемо сказати, що він є найліпшим виразником нашої визвольної й соціяльної ідеї, до чого мусить стреміти кожний свідомий громадянин«. *(Аркадій Животко: М. Драгоманов, Наша Спілка, час. укр. селянства, Прага, 1924, 4-5, 24, 28).*

Поруч з цими проявами безмежної відданости і пошани варто згадати ту незвичайно стриману оцінку політичних здібностей Драгоманова, яку свого часу, випускаючи окремим виданням »Пропащий час«, дав мимоходом у своїй передмові *Павлик,* той самий Павлик, який у всіх »знавців« уходить за найбільш засліпленого величчю Драгоманова. Се не він, Павлик, а нащадки Павлика перейшли усі межі в ідолопоклонстві перед памятю Драгоманова:

»Перед ним, котрий, кажучи до речі, усе уважав себе неспосібним до практичної політики, особливо революційної, та ще й начальної української, що вимагала гетьманського ґенія, мусіли встати величезні труднощі...« *(З передмови Павлика до окремого видання »Пропащого часу«. Л. 1909).*

Але не лише соціялісти-революціонери поклоняються памяти М. Драгоманова. Така поважна остоя галицько-льодомерійського консерватизму, як проф. Степан *Томашівський,* що ціле своє життя був ревним учнем Драгоманова, аж до останніх своїх років, голосить вірність ідеям Драгоманова. У своїй »Політиці« він раз-у-раз містив статті про Драгоманова, в яких м. і. писав:

»В моменті глибокої кризи національної думки, коли найновіша верства української молоді шукає своїм думкам і змаганням нового шляху, коли підіймаємо клич: »Назад до Драгоманова«, чейже добре буде пригадати дещо з його думок про завдання молоді, зокрема про її відношення до політики«. *(С. Томашівський: Драгоманов і молодь, Політика, 1925, ч. 3).* »Ще й сьогодні, українське громадянство у національно-політичному самовихованню не може нічого розумнішого почати, як пізнати краще

політичні думки Драгоманова«. *(С. Томашівський: Драгоманов і Галичина, Політика, 1925, ч. 5-6).*

До цих теоретичних заяв Томашівського належить зауважити, що в практичній політиці він клич »Назад до Драгоманова« кинув значно раніше. То було влітку р. 1919, коли він разом з В. Панейком, як дипльоматичні представники ЗУНР в Парижі, з гаслом »Назад до Драгоманова« прийшли попід браму російської амбасади, де замісць московських драгоманівських ліберальних земців їх зустріли реакційні московські дипльомати — міністри й амбасадори — Сазонов, Ізвольський, Ґірс, Маклаков. А що з цього гасла »Назад до Драгоманова« вийшло, то певно всім добре відомо.

Другий ініціятор наближення Петрушевича до Денікіна, *Панейко,* у своїм вікопомнім творі »Зєдинені Держави Східньої Европи« (який є нічим іншим, як другим виданням »Чудацьких думок« Драгоманова), пише м. і. такі самого великого учителя гідні речі:

»Поспекавшись свойого характеру русофобства, українство назад притягне до себе ті по свойому чесні й ідейні »обрусілі« круги придніпрянщини, які бачили в українстві тільки німецьку або польську інтриґу на знищення Росії. Те саме станеться з »москвофільством« в Галичині«. *(Панейко: Зєдинені Держави Сх. Евр., 40).* »Ідемо до федералізації Европи, а далі й цілої білої раси«. *(Панейко, 29).* »Природні конечности... заставляють наше покоління відновити й на новітніх основах суверенности народів перебудувати спілку України з Московщиною, яка... дасть союзові рівних з рівними весь блеск і всі користи єдиної в своїм роді світової імперії«. *(Панейко, 35).* »Можуть і повинні знайти місце в проґрамі галицьких українських шкіл години науки російської мови, одної з світових мов, мови одної з найориґінальніших літератур; кожний нарід у світі, так і нарід російський, має свої великі хиби й великі прикмети. Одначе, певне одно: він не є такою апокаліптичною потворою, якою малюють його Духінські і Донцови«. *(Панейко, 56).*

Під впливом концентрованої пропаґанди Моґілянського, Панейка й Томашівського, віденський орґан диктатури ЗУНР писав цілком драгоманівські речі.

Федь Федорців, чільний публіцист »Діла« і крушельницьких »Нових Шляхів« писав у »Ділі« з 26 червня 1925 р.: »Цього місяця минуло 30 літ, як перестало битися серце Великого Вчителя українського народу — Михайла Драгоманова. Там, на еміґрації заснув вічним сном український Герцен, там спочивають напів забуті його тлінні останки, дожидаючи хвилини, коли нове українське покоління, що виросло на ґрунті ідей Драгоманова, що ті ідеї скріплювало своєю кровю, спомяне Великого Вчителя, Будителя і Просвітителя. Не лише спомяне, »не злим, тихим словом«, але й спровадить його кости на рідну землю та покладе їх у всенародньому Пантеоні, на високій канівській горі поруч

могили Тараса Шевченка. Чуткі на свій поверховний, часто формальний, навіть загумінковий націоналізм, сучасники доказували, що Драгоманів космополіт, людина національно-індиферентна, навіть русифікатор. Нічого не було більше далекого не від правди, але навіть від правдоподібности, як власне такий непередуманий погляд. Коли Драгоманів зійшов у могилу, коли його могутню постать відслонили особисті придирки, він зявився перед молодим поколінням велитнем, найяркішим представником всепронизуючого і всеобіймаючого українського новітнього націоналізму«.

Не бракує вірнопідданчих заяв і на Сов. Україні. От що знаходимо на сторінках наукового історичного київського двохмісячника, *М. Грушевським* редаґованого, — »Україна«:

»В справі ювілеїв Драгоманова редакція одержала допис гром. Довбишенка, з котрої виймає деякі конкретні побажання: У 1913 році тов. Луначарський писав: »Драгоманов був людиною надзвичайно глибокою і цілком наукового соціялістичного світогляду... і хоча він до марксистів себе не зараховує, але дух якраз марксистської науковости лежить на таких працях Драгоманова, як стаття »Шевченко, українофіли і соціялізм«. *(Збірник »Памяти Драгоманова«, ДВУ, 1920)*. Отже, коли такий авторитет, як тов. Луначарський, каже, що »Драгоманов лишається джерелом світла, що дивує далекозорістю, яскравістю, красою свого розуму і лишається великим учителем, що далекозорістю та правдолюбством не нижчий від Чернишевського«, то слід принаймні уважніше перечитати твори Драгоманова. Може це примусило-б декого змінити своє упередження проти Драгоманова, примусило-б »перецінувати цінності«.

»Колись Драгоманов писав, що »треба якийсь час бути не модним, щоби потім стати модним«. Десятиріччя Драгоманов лишався »не модним«, то в одному таборі, то в другому, то в обох таборах українського суспільства разом. І аж тепер, в Радянській Україні, ми певні, настала пора зробити Драгоманова остаточно »модним«. *(Україна, 1926, IV, 169)*.

Надзвичайно цікаво, що, вичерпавши всі контр-арґументи проти гасел літературного й культурного сепаратизму, кинених у рр. 1925-26 небіжчиком Хвильовим, ґенеральний адвокат досконного »братерства« з Москвою, Андрій Хвиля-Муссульбас, не знаходить нічого кращого, як виволікти на сцену мощі Драгоманова і заклинати ними Миколу Хвильового отямитися, схаменутися, погодитися на спілку України з Москвою. Хвиля робить це з надзвичайним патосом, нехай і невдало-деревляним:

»Отже лозунґ проти »літературної Росії« маємо замінити другим лозунґом »разом із літературною Росією«. В свій час приводу цього (тоб-то з приводу літератури), але з приводу другого випадку говорив Драгоманов і кликав українську демократію не відштовхувати себе в справі літератури від російської літературної демократії, а йти разом з нею. Це було тоді, коли Драгоманов боровся з українофільськими настроями, підходячи в бога-

тьох випадках до вирішення справи з чисто ліберальними рецептами. Але в основному він мав рацію... Візьміть і прочитайте його »Чудацькі думки про національну справу«, »Листи на Наддніпрянську Україну«, його »Історичну Польщу та великоруську демократію« і інші його твори. Богато найдете ви там наївного по теперішньому часі, а богато й корисного. І уявіть собі, що в основному свого часу Драгоманов переміг, а Вартовий (Грінченко) був розбитий... Товаришу, Миколо, ми любимо »робітничо-селянську Україну, прагнемо підняти її на вищий культурний рівень, дбаємо й прикладаємо сил, щоб зробити її уквітчаною господарчими й культурними здобутками. Але коли перед нами встає питання: разом чи не разом іти з пролетарською робітничо-селянською Росією, то ми кажемо, кричимо, галасуємо — і так робимо — разом, поруч у братерській спілці й не інакше, бо все, що інше, то не наше, то »од лукавого«. *(Андрій Хвиля: Ясною дорогою (Рік на літературному фронті), ДВУ, 1927, ст. 32-33).*

Ми певні, що подібних до вищенаведених заяв можна було-б зібрати значно більше. Але годі. Поставимо на цьому крапку, хоч цим може й буде чимало еміґраційних, чи галицьких, чи совмалоросійських нотаблів та потентатів оминено і покривджено.

О. Думін

Стрілецькі „двадцятки“

(докінчення)

Партизанки одначе не дасться, а принайменше з виглядами на успіх, заінсценізувати при кождій нагоді; вона звязана з певними передумовами. Обєктивні передумови в обговорюваному нами випадку були незвичайно корисні. Московський фронт і запілля простягалися на галицькій, отже московській армії чужій території, заселеній їй неприхильним елементом[1]). Оперативний і етапний простір ворога, на якому мали ділати стрілецькі двацятки, обнімав Карпати і їх північні склони, тобто гористе, непроглядне і тяжко доступне поземелля, даюче багато можливостий скриватися, і незамітно проходити з місця на місце,

[1]) Правда, в Галичині траплялися і москвофільські села, але ледви чи їх мешканці, за винятком вже зовсім замотеличених московською дурійкою одиниць, стояли своїми симпатіями по стороні російських наїздників. Бо і селяни-москвофіли не могли так легко визбутися певних сантиментів до австрійської армії, де колись служили вони самі, а тепер в часі війни, хтонебудь з їхньої семї. Такі села, про які розповідає Горбовий в свойому спомині „Під Стриєм“ (Літопис Черв. Калини з 1934. кн. 3), села, що помагали москалям, — належали до великої рідкости.

підкрадатися і нагло виконувати напади. Про харчування двацятки не потребували на виправі багато клопотатися, бо по своїх селах, а до того за гроші, вони булиб їх роздобули зовсім легко. Українське населення, що також є зовсім певним, булоб їм всюди помагало і словом і ділом, булоб їх остерігало перед грозячими небезпеками, а в випадку потреби справляло на відповідну дорогу [2]). Вигляди на успіх партизанки УСС збільшувало ще й те, що цей відтинок фронту, на якому мала оперувати більшість стрілецьких двацяток, держали в головній мірі козаки (кіннота) — рід війська особливо вражливого на піхотний огонь і нечайні напади.

Розглядаючи проєкт пор. Кватерніка з цеї точки, годі очеркнути його як просто, безвартний плян, плід розбуялої фантазії. В ньому крилося всетаки доволі реальних первнів, які з тодішньою воєнною дійсностю можна було получити в серіозне оперативне питання. Кажемо »можна було«, бо обєктивні умовини для партизанки становили велику цінність тільки тоді, коли їх використання вкладено на відповідно до своєї задачі підготовлені відділи.

Що »мала війна« далеко тяща від правильної, — про се не має сумніву. На фронті, у правильній війні, духове і фізичне напруження вояка — спорадичне; на партизанці — стале. По скінченому бою, фронтовий вояк має змогу відпочати; ні про харчі ні стріливо він турбуватися не потребує; в випадку ранення або хороби відходить до затишної лічниці, де його жде санітарно-медична допомога і опіка. Інакше на партизанці. Партизанський відділ мусить, коли хоче як слід сповнити своє завдання, вічно рухатися, безперестанно шукати нагоди шкодити ворогові, а побіч того промишляти на всі лади як уникнути засідки і чигаючих на його небезпек, як запастися стріливом, харчами і замести за собою всі сліди. В випадку тящого поранення член партизанського відділу є так якби втрачений. Тому партизанський спосіб воювання вимагає безперервного духового і фізичного поготівля, сталої напруги ума, нервів і мязів.

Мала війна, коли її брати поважно, не є іграшкою, а ділом, яке вимагає цілої людини, всього її завзяття, проворности і хисту. Всеж таки для успішности партизанки, самих моральних прикмет її членів замало. Вони мусять мати також військове знання і досвід.

Крім того партизанський відділ, мусить бути виряжений у все, що йому тільки потрібне.

Якже до своєї задачі були підготовлені і випосажені УСС? Скажемо коротко — нижче критики. Стрілецькі сотні вправляли

---

[2]) На доказ сього може послужити оповідання члена одної стрілецької „пятнацятки", яку в жовтні 1914 р. вислано перед московський фронт під Стриєм. (Пор. дра О. Назарука Op. cit. 100—103).

вже дещо в Галичині, але як вправи, так і військова наука провадилися, ізза браку відповідного числа старшин і підстаршин, безсистемно. Про війну і боєві форми мали стрільці мало поняття. З австрійської полевої служби знали вони дещо, з російської, яку їм також належало знати загально — нічого. А вже таки безглуздям було вимагати від стрільців запускатися в запілля ворога з однострільним крісом Верндля, з якого до речі і не всі вміли стріляти.[3]). Ні один провідник двацятки не одержав далековида, ні компасу, а мапи видано всього шістьом чи сімом[4]), инші мусіли обходитися чертинами (шкіцами), приготовленими от. Галущинським перед самим відходом стрілецьких відділів на партизанку. А скільки провідників двацяток вміло в дійсности читати мапу і користати бусолею! Немає також ніде згадки, щоб котрій двацятці видано щонебудь з вибухового матеріялу або відповідні знаряди, хоч, як згадує один з найбільше совісних і достовірних стрілецьких хроністів М. Заклинський[5]), стрільцям дано також наказ нищити мости. Словом на таке поважне, небезпечне і відвічальне воєнне підприняття задумав пор. Кватернік вислати стрілецькі сотні майже голіруч, так, начеб се була не поважна операція, а яканебудь реквізиція або инша того рода »маркірація« у власному запіллю. Стрільці вже в Галичині дуже обурювалися на кріси Верндля і команда леґіону нераз домагалася в австрійських військових властей нової зброї. На свої домагання одержував леґіон все відповідь — не має. Австрійське військове »шлямперай«, правда, не доростало до пануючої в російській армії »халатности« — змальованої соковитими красками М. Галаганом і д-ром М. Галином[6]), а всежтаки австрійська воєнна машинерія працювала туго.

Не маючи в свойому роспорядженню вірного тексту проєкту пор. Кватерніка, не можемо вказати на всі внутрішні його противенства і неконсеквенції. Але що їх там не бракло, того можемо здогадуватися вже з коротко переповідженого змісту от. Галущинським. В розмові 25 вересня, на котрій пор. Кватернік викладав от. Галущинському свій плян, брали участь також і старшини леґіону. Про приявність старшин от. Галущинський в своїх спогадах не згадує, але вони, як се виходить з споминів

---

[3]) Щойно на примітивно урядженій власними засобами стрільниці в Ґоронді, віддав кожний УСС з „Верндля" по одному стрілові. (Пор: М. Лещій „Перші кроки" — Кал. Черв. Калини на 1935 р. ст. 16). Та прим. сотні Ґорука приділено 21 вересня 33-ох гуцулів-новобранців, які вже 26 вересня відійшли на партизанську виправу взагалі не спробувавши своїх крісів. (Пор: Др. Назарук ор. cit. стр. 70. — оповідання стрільця Олекси Шкрібляка).

[4]) Оповідання стр. Яценовича (до О. Назарук, ор. cit. 78).

[5]) „У двацятці", спомин. „Новий Час" з 1932.

[6]) М. Галаган: З моїх споминів. Том II; др. М. Галин: Спостереження й враження військового лікаря з часів великої війни й революції. „За Державність". Том IV. ст. 237—266.

д-ра Шухевича, на нараді були. Одні з них проєкт пор. Кватерніка одобряли, другі противилися йому. »Найрічучіше виступав — каже др. Шухевич — проти такого ужиття хлопців сот. Рожанковський. Проти проєкту піднесено дуже поважні закиди, а саме, що він не є можливий до виконання, що наражує стрільців на певну смерть або полон і що дальшим наслідком виконання сього проєкту буде цілковите розбиття всего стрілецтва«.

На спротив більшости стрілецьких старшин і на їх арґументи, пор. Кватернік не звернув одначе уваги і видав наказ негайно підготовити три сотні до виправи. За кілька годин розділено сотні: Будзиновського, Вітовського і Ґорука, всего около 600 люда, на двацятки. Провідників двацяток призначили команданти сотень. Як провідники двацяток, мали вийти також всі старшини згаданих трьох сотень. На дорогу одержав кожний стрілець пять сухарів, пять мясних консерв і крім нормальної запутвенини ще 60 корон [7]), як надзвичайний додаток на харчування. Кожний провідник крім того одержав ще резервовий фонд [8]). На виправі мали двацятки провести місяць, а потім вернутися в те місце, звідки вийшли, або взагалі передістатися до своєї армії. За час партизанки стрільці не сміли брати участи в боях реґулярних австрійських стягів.

У вечері 26 вересня всі три сотні відїхали в супроводі от. Галущинського до Волівця. Там переночували, а на другий день о 4-ій год. по полудні зібралися за селом. До зібраних промовив от. Галущинський, а на прикінці пор. Кватернік завізвав стрільців уклякнути і помолитися за: »нашого цісаря і вашу велику Україну« [9]). Потім от. Галущинський і пор. Кватернік відїхали до Мукачева; команду над сотнями обняв сот. Ґорук. По його вказівкам стали двацятки в ночи розходитися в призначених собі напрямах. Найбільше двацяток подалося в сторону стації Бескид, инші, головно зі сотні Ґорука, пішли на схід, в Мармарощину, щоб звідтам Пантирським провалом дістатися до Надвірної, кілька також на Ужок.

Стрільці палали бойовим завзяттям і раді були заслужити собі вояцької чести, але-ж і вони, ляїки ще в воєнному ділі, бачили, що їх задача неповажна, що з тими засобами і підготовкою, з якими їх вислали на виправу — немає виглядів на подвиги, що розголосилиби стрілецьку славу, а тільки на безкорисний загин. Томуто більшість їх не спішилася переходити фронту та й до речі перейти його на Бескіді не було так легко. Саме тоді австрійські стяги почали на тім відтинку відворот. Ніхто не міг нічого сказати певного про ворога: які він обсадив

---

[7]) Висоту сеї квоти подають згідно от. Галущинський і стр. Яценович.

[8]) Після от. Галущинського, резервовий фонд виносив 200 а після І. Цьокана (пор. М. Угрина-Безгрішного: Нарис історії УСС частина І ст. 25) — 1400 корон.

[9]) Замітка вістуна О. Левицького в др. Назарука op. cit. стор. 78.

вже місцевости, якими силами та куди можнаб його виминути.

Знеохочені тим всім, стали стрілецькі гуртки повертати до Волівця. Перейти російський фронт вдалося всего чотиром чи пятьом двацяткам. Між ними двацятка Г. Іваненка загналася найдальше, в дрогобицький повіт, але там проявити ніякої діяльности не змогла. Її стрільці розійшлися по домах. Діждавшися травневої офензиви, вони знова прилучилися до Стрільців. Другою двацяткою, що передісталася за ворожу лінію, була двацятка вістуна Крупки (про якого розповідає Л. Граничка в статті: »Стрілецька двацятка«. Календар Черв. Калини на 1935 р.), а третьою мала бути якась двацятка зі сотні Горука. 30 вересня, з наказу пор. Кватерніка, вислано на партизанку ще дві сотні: Барана і Коника, на Варецьки. Двацятки з тих сотень також не перейшли поза ворожий фронт і поверталися до Верецьок. Команда Корпусу Ґофмана побачила врешті і сама, що пляну пор. Кватерніка в таких умовинах не здійснити і в перших днях травня всі стрілецькі відділи (за винятком сотні Семенюка і частини сотні Дідушка) стягнула до Чинадієва (по мад. Сент.-Мікльош), де переведено поновну реорґанізацію.

Про дві останні сотні, Барана і Коника, як про їхнє боєве призначення, так і день виходу в поле, стрілецькі хроністи і споминкарі розповідають нераз суперечне. Др. Шухевич напр. (op. cit. 68-69) твердить, що сотні виїхали разом зі згаданими передтим сотнями до Волівця і там поділено їх також на двацятки. Проф. Боберський, натомість, в статті »В Карпатах«[10]) говорить таке: »Дня 26 вересня вийшли сотні С. Ґорука, Вітовського і Й. Будзиновського в поле. Поділені на десятки (має бути на двацятки — О. Д.), мали вести підїздову боротьбу з ворогом і вернути по 4 тижнях. Дня 30 вересня пішли сотні М. Барана і Е. Коника до провалу Веречок[11]), а сотні І. Коссака й О. Букшованого, під проводом от. Г. Коссака, в напрямі Сваляви«.

З того виходилоби, що сотні Барана і Коника вислано для оборони провалу Климець — Верецьки і доручення розійтися двацятками поза ворожим фронтом їм не дали. Сьому одначе суперечать вістки стрілецького хроніста Л. Новіни-Розлуцького, подані ним в »Записках до літописі Українського Січового Війська« (»Шляхи« 1916. Ч. 7-8). Під датою 3 жовтня читаємо там отщо: »Сотня Барана: Дві двацятки тої сотні під проводом Струхманчука і Сенюти вертають до St. Miklos«, а під датою 4 жовтня: »Сотня Коника: Двацятка Гаса приневолена голодом, вертає з Галичини до St. Miklos«. Отже обі сі сотні мали таки наказ продиратися поза ворожий фронт на партизанку.

---

[10]) Гл. „Українські Січові Стрільці в Карпатах". ст. 25.

[11]) Сотні М. Барана і Е. Коника справді вийшли з Горонди не 26, а 30 вересня, що потверджує і Олена Степанів в своїй статті „З воєнних усмішок" в календарі Ч. Калини на 1935 р.

Тяжко допустити, щоби Новіна-Розлуцький помилявся, бо-ж він сам належав до сотні Коника і з нею вийшов з Ґоронди в поле[12]).

Інакше представляє справу в своїх споминах от. Галущинський. Він каже таке: по повороті з Волівця (з відправи перших трьох сотень на партизанку) до Ґоронди, поставили йому стрілецькі старшини енерґічне домагання запобігти дальшому розбиттю леґіону. Під натиском старшин от. Галущинський написав нібито сейчас до військової команди (очевидно команди в Мукачеві) письмо, в якому просив, »щоби вона вже дальших стеж (має бути двацяток — О. Д.) не висилала, лише задержала стрільців в цілости й як цілість уживала їх на будуче«[13]).

»Моє письмо — каже от. Галущинський — мало успіх«. Хоч два дні потім (тобто 28.9. — О. Д.) мало відійти дальших двацять стеж і хоч пор. Кватернік усе був визначив, прийшов приказ застановити дальшу висилку«[14]). Та пригляньмося тому твердженню от. Галущинського ближче. Сотні Будзиновського, Вітовського і Ґорука виїхали до Волівця 26 вересня в ночі[15]). На другий день от. Галущинський і пор. Кватернік благословили їх на дорогу. А щойно на третій день (28 вересня) о год. 6-ій рано от. Галущинський вернув знова до Ґоронди[16]), де застав свою родину, що пробралася туди з занятої ворогом Галичини.

Иншими словами от. Галущинський зараз по повороті з Волівця переговорив зі стрілецькими старшинами, написав до команди лист, передав його в Мукачеві і команда зараз-же зарядила здержання висилки стрільців. Чи можливо? Сам от. Галущинський примушує піддати сильному сумнівові стислість його оповідання. »Того письма (до команди — О. Д.) — каже він, пишучи свої спомини — не маю на жаль під руками...« А може автора зраджує память і такого письма він не написав? Зате згаданого дня написав от. Галущинський листа до Головної Української Ради у Відні. Друга половина того листа звучить: »Статус Стрільців не може бути удержаний в повнім числі, бо вже 1000 Стрільців відійшло. З них 400 перейшло до обсади ріжних просмиків (сотні Дідушка і Семенюка — О. Д.) і брали участь в боротьбі, а 600 перейшло в спеціяльну службу (автор має на думці три сотні, поділені у Волівці на двацятки — О. Д.). Надто сьогодні має відійти 500 Стрільців (сотні Барана і Коника — О. Д.) знова. Я сумніваюся, щоби ми могли вже ту тисячку, згл. півтора тисячі, які відійшли зібрати разом.

---

[12]) Пор. „Український шляхтич-стрілець". Др. Назарук op. cit. ст. 123—128.

[13]) Галущинський op. cit. фейлєт. 45.

[14]) Галущинський op. cit. фейлєт. 46.

[15]) От. Галущинський подає иншу дату, але його дата помилкова

[16]) Галущинський op. cit. фейлєт. 45.

»Во виду того Ваше жадання ад 3), сказане правда дуже обережно (по змозі не давати розбивати істнуючого відділу, не дробити і уживати до робіг, котрі лежать в межах його задач і т. д.), не є можливе до виконання, тому 1) що розбиття вже наступило, а по 2) що я сам не можу не давати ані розбивати, ані не слухати приказів, які мусять бути виконані.

»Телеґрафічні представлення[17]) виходилиб або на жалобу, або вони не є до виконання хочби тому, що прикази приходять в останній хвилі на годину перед їх виконанням«.

Саме отсей лист є доказом, що от. Галущинський письма до команди в Мукачеві не написав, ані не подав. Бо колиб дійсно він таке письмо був післав до команди корпусу Гофмана, а тимбільше колиб воно було »мало успіх«, то Українській Головній Раді того успіху не мав причини замовчувати і настроювати до неї свойого листа на мінорний тон.

Правда, сотні Барана і Коника відійшли в поле не 28, а 30 вересня, але задержку спричинило щось иншого, а не інтервенція от. Галущинського.

Дм. Донцов

„Козак із міліона свинопасів“

1. В »Юродивім« читаємо:

Знайшовсь таки один козак
Із міліона свинопасів,
Що царство все оголосив...,

що чинно запротестував проти одного з тих, що »Україну правили«. Та юродиві — юродивим »оголосили святого лицаря«.

В сім протиставленні — весь Шевченко. Неслушно закидали йому »мужиколюбство«. Він виразно розріжняв дві касти — »лицарів« (козаків) і »свинопасів«. Для останніх мав богато синонімів: »подлії раби«, »підніжки«, »лякеї« *(Юродивий)*, »холодні«, »мужицькі душі« *(Княжна)*, »плебеї-гречкосії« *(Неофіти)*, »ягнята« (не в евангельському змісті), або — збірне імя — »овеча натура« *(Холод. Яр)*, »капуста головата« *(Хіба самому написать)*.

Тими прикметниками здобив він не лише верхівку, »маґів, бонців і жерців« *(Саул)* а й демос. Інакше не говорив-би про »міліони свинопасів«, не повторяв-би — »несотні вас, а міліони« *(Юродивий)*. Інакше не прозивав-би їх »плебеями«.

---

[17]) Головна Українська Рада жадала мабуть від от. Галущинського що-б він, коли потрібно, старався в міністерстві війни о анулювання наказів Команди Корпусу Гофмана.

Протиставляв їм »лицарів« *(Гайдай, Неофіти, Кавказ),* як тип, який знаходив і на Україні, і в старім Римі і на Кавказі; як людину з окремою, не плебейською, фільософією життя; як верству людей »благородних« *(Буває в неволі),* з »білим тілом« (»біла кость«? — *Іван Підкова),* з спеціяльно »чистою, живою, святою кровю« *(Чигирин),* що — єдино — може оздоровити »гниле серце« свинопасів. Не вірно, що для Шевченка істнували — »люди, себто правдиві, наскрізь етичні люди, і недолюдки, звірі, а не люди« *(Ст. Смаль-Стоцький — Т. Шевченко, інтерпретації, ст. 16).* Шевченко ділить людей на инші катеґорії, на вказані вгорі. Така інтерпретація світогляду Шевченка, ставить його над світоглядом одної соціяльної верстви (»пани« — »кріпаки«), над світоглядом одної нації (»українці« — »москалі«), ставить з тамтого боку ґандівсько-феллахського »добра« і »зла« (»етики« і »звірства«). Се — сказав-би Кіплінґ, героїчна (»лицарська«) концепція життя.

Протиставлення двох каст знає не лише Шевченко. У Валюа се катеґорії — »міщухів« і »войовників« (д. Valois La Revolution National), у Ніцше — се носії »панської моралі« і »рабської моралі«, у Шпенґлера — феллахи й аристократія, у Перета — верства, що править і підвладна. Трохи нагадує се наш старий поділ на княжих дружинників і смердів, або в Туреччині — на правовірних і раю. Оригінальність, неповторність Шевченка в тім, що в добу смакування нашого приниження (Драгоманов — про українську літературу, як про »плебейську«, наше письменство доби »відродження«, добровільно замкнуте в »мужицтві«), — що в ту добу згадав якраз Шевченко про нашу »панськість«, наше продане право первородства, право »панувати«.

2. Звідти його зневажливий погляд на землероба; зневажливий погляд верстви, що землю мечем боронила — на верству, що її плугом орала, козака — на гречкосія. Він любив тих предків, що землю »орали списами«, або, що замісць перелогу — »скородили списами татарські ребра«; замісць чумаків — волів тих, що везли »вози залізної тарані«. Не ідеалізував землероба, не оспівував, як — »до піль шматованих... зігнувся з роспачи ратай« *(А. Шмігельський, Життя і Революція, 1928, IV);* не славив »одвічне сонце, піт і труд« того »ратая« *(І. Косяченко,* там-же), що »земельку свою святу, як матінку кохає« *(Франко, Наймит).* Його ідея землі була инша. Для »гречкосія« — земля була варстат праці й виживлення, де можна було »жито сіяти«, »нести косу в росу«, »аби добра була для городу«. Для Шевченка — се була »святая прадідів земля« *(Гайдай),* їх »кровю напоєна«. Кров і предки — се не плебейського кодексу ідеї. Земля, напоєна кровю того, хто її боронив, і — потом того, хто її орав — се ріжні концепції.

Хто любив землю через кров і предків, того амбіцією було не випускати спадщини предків з рук. Хто любив її з утілітарних причин (»аби добра була для городу«), — той

сю спадщину легко випускав: за обіцянки, за миску сочевиці. Як підсовітські літературні плебеї, що уступали право первородства »щирому, мудрому Ленінові«, за те, що — »чабанам дав землі й баранців« взаміну за уступлення йому влади над собою *(І. Кулик, Карачай, Гарт, 1928, 1)*. Як Есав право первородства Якову. Не дурно Біблія оповідає, що Есав був »орачем«, а Яків — »мешкав в шатрах«, як ще і тепер бедуїни — лицарі пустині. »Чабани« й »орачі« завжди воліли повну миску від повноти влади. Інакше ті, що »мешкали в шатрах«, або в сідлі, або в орлячих гніздах-замках.

Якраз за се, що дали себе здеґрадувати до байдужої на все, опріч вузькоутілітаристичного »ідеалу«, феллахської маси — дивився зневажливо на »плебеїв« Шевченко. Тому звав їх »прадідів великих — правнуками поганими«. Не була се погорда до стану, з якого вийшов сам поет. В сім була лише зневага до того мужика, якого в Драгоманові, напр., бачив Франко: — до »мужика, що не бачив світа... понад свою громаду або свій повіт«, що »одиноку підвалину суспільного звязку бачив в своїй користи й приємности« *(ЛНВ, 1906, т. 35)*. В тім було — »споглядання згори вділ пануючої касти на підвладну« *(Ніцше — Jenseits von Gut u. Böse)*, в тім була »природна відраза воїна до хлібороба« *(Плятон — Тімократія)*.

3. За вузький утілітаризм касти »орачів« — відвертався від неї Шевченко. Для нього, що вигріб з забуття й полюбив нашу касту тих, що »скакали, аки сірії волци в полі«, шукаючи слави, — нестерпний був сочевичний ідеал »орачів«. Не любив »плебеїв-гречкосіїв« за те, що на цісаря »молилися« *(Неофіти)*; за те, що їх душа — »всякому годила« *(Великий Льох)*; що в його краю »чорт ма людей« *(Лист до Я. Кухаренка)*; що там »всі похилились« *(Н. Гоголю)*; за те, що »мужицькі душі« вміють лише »пищати« *(Княжна)*; що самі на себе »кнута вузловаті« плетуть *(Кавказ)*; за те, що »гнуться, як ті лози, куди вітер віє«, що »в ярмі« ходять *(Сон)*; за те, що »гнув« їх, хто схотів — оті »міліони полян, дулебів і древлян« *(Юродивий)*; за те, що »хлопа, як того вола у плуг голодного запряжеш« *(Між скалами)*; за те, що їм — »падло пса на смітник викинь — не огудять, неначе мухи опадуть та ще й хвалить і славить будуть«, славити — »за маслак смердячий« *(Неофіти)*.

Скільки тут алюзій до »хлопів« в душі, які опинилися на чолі народу в страшний, передбачений ним момент (»в вогні її окраденую збудять«...) Франко з гордістю писав — »я хлопський син, прольоґ, не епільоґ« *(Декадент)*, Шевченко — як лайку, уживав слів — »хлоп«, »гречкосій«, »плебей«, »мужик«. Не з погорди до того стану, лише з обурення, що до нього одного — звелася лицарська колись нація, з обурення до його туподумства й вузької корисности в справах, що переходять значіння рідної громади чи повіта.

Чим відріжняється етика »касти володарської« від етики

»касти рабів«? — питається Ніцше. Тим, що »для першої противенство »добре« й »зле« значить тільки само, що »шляхетне«, vornehm, і »нікчемне«. Нікчемний — се »полохливий, дрібязковий, що думає про вузьку пожиточність, той, що понижується, що дає над собою знущатися, собача натура« (*Jenseits von Gut und Böse: was ist vornehm?*) — або у Шевченка »овеча«.

Така бо й його етика. »Чорт ма людей« — се не значить, що люди — звірі, а те, що вони — нікчеми.

4. Бунт знали і раби. Але вони бунтувалися »за маслак смердячий«, за »чорний переділ«, за »економічний добробут« Шевченкові сей словник чужий. Свій пожичає де-інде, його герої повстають не за »падло пса«, а »за честь, славу« *(Н. Гоголю)*. Не за ту »другу славу«, видуману демократичним XIX-м віком — »за правду« і »просвіту« *(П. Куліш — Побоянщина)*, а за ту славу, що її впровадив в наше письменство автор »Слова о полку Ігоря«. Як дань свойому століттю, в Шевченка є про »останню сорочку« *(Розрита могила)*, про »дитину голодну«, про »мати на панщині« *(Сон)*. Але головний імпульс, що кермує його патосом, се бажання слави. Слово »слава« вється через цілу його творчість: *Гайдамаки, Сон, Тарасова Ніч, Гамалія, Псалми, Неофіти, Буває в неволі* і пр.; він не хотів-би покинути сей світ »безславним« *(Гайдамаки)*; слава — його »заповідь« *(Доля)* — імпульс зовсім не демократичний. Для демократа право на землю здобувається — потом, для нього — кровю. Хто ту кров пролляв, того й земля; тому й зве він її — »земля козацька«, не »трудового народу« *(Буває в неволі)*, земля, засіяна могилами її похованих оборонців. Обновити »славні діла батьків« — »своїм лицарством« *(Гайдай)* — се теж не демократичний клич, а вже найменше та »слава злая«, за якою тужив.

Хто мріє про славу, того найбільше болить не матеріяльна кривда, а неслава, моральне упокорення. Теж риса зовсім не плебейська. Його обурює передусім — моральна деґрадація свого стану: що »у ярмах лицарські сини« *(І виріс я)*. Його боліло, що — »жид поганий над козаком коверзував« (Гайдамаки), що »над козацькими дітьми« »поганці панують« *(Тарасова Ніч)*. Се почуття сорому особливо яскраво палеиіє в його творах, почуття морального упокорення, властиве верстві, що до того не звикла. Він мучиться, що козак — »не соромиться конать в ярмі« *(Гайдамаки)*, що Бог на небі »сміється над нами« *(Як-би ви знали)*, що »покрив срамотою свої люди«, віддав »на сміх людям«, »в наругу сусідам«, що »стид наш« — нас пече *(Псалми)*, що »сором« прийти на суд Господень, »в залізах руки принести« і »перед всіми у кайданах стать козакові« *(Гамалія)*... Такий сором міг відчувати лише якийсь князь, що скутий шкандибав за тріюмфальним возом Цезаря, бо невільники відчували лише фізичний біль від пут. Той сором відчували древні русичі, коли казали — »луце потяту бити, аніж полонену бити«... Не демократична мораль.

Валюа, що мріє про нову, »войовницьку« еліту в »змеркантилізованій«, в »збуржуазілій« Франції, — підносить її головну прикмету: ділати, »не жадаючи жадної иншої заплати, як тільки — слави« (op. cit. ст. 53). Про »славу« говорить і Шевченко, що мріяв про часи, коли не »свинопаси«, а »лицарі« творили нашу історію. В своїм звеличенні героїчної концепції життя — Шевченко мабуть, в нас, єдиний. Бо навіть Франкові каменярі »не бажали... слави людської«, »не герої« були вони, вони — »рабами волі стали«. Подібного відношення до волі Шевченко не знає. Героїчним духом провідної касти якраз і пояснюється гостріша реакція Шевченка на моральне упокорення, аніж на матеріяльну кривду. »Душа крамаря привязана до посідання річей, героїчна — до посідання самої себе, всіх скарбів свого серця і розуму« *(Валюа, op. cit. ст. 83)*, для неї найважніше — не вкрити себе ганьбою.

Коли в Шевченка виступає хоч якийсь натяк на утілітаризм (замісць »абстрактної« слави), то хіба в службі інтересам збірної одиниці — нації, якій на жертовнику приносить інтереси відпорядкованих ґруп — громади, родини... Що се яскраво протидемократична концепція, відчув своїм плебейським нюхом Драгоманов. Він протестує, що Шевченко ставить родину над одиницею *(в Катерині)*, націю — над родиною *(Гонта)* »так мов-би то сімя, менша громада, мусить справді приноситися в жертву, хоч-би й великій громаді, рідній Україні!« *(Шевченко, українофіли і соціялізм, ст. 53)*. Річ природна, що професор-»мужик, що не бачив світа понад свою громаду« — не розумів того, хто ставив собі »ціль, яка стоїть над одиницею, родиною і добою, в якій живеться« *(Валюа, op. cit. ст. 53)*. Се дві протилежні концепції »утілітаризма«: крамарська і героїчна — »гречкосійська« і »войовницька«.

5. Не мати сорому кричати з болю, просити милосердя, каятися — се теж прикмета невільника. Тому ненавидів її Шевченко. Тому він »карався, мучився, але не каявся«. Лихо не личило виносити на базар, треба було »без малодушія і нарікань в життю митарства всі пройти« *(Безталанний)*. І в сім виріжнявся він від плебеїв в літературі, і в сім був вірний своїй »козацькій« етиці: »Шляхетна (vornehm) людина шанує того, хто панує над собою, хто вміє говорити і мовчати« *(Ніцше, op. cit.)*.

6. »Козацька« штука життя (savoir vivre) мала в собі щось з великопанської іронії. »Веселість була до певної міри обовязкова для запорожців, як противага сумові, який низові братчики уважали більш, ніж за гріх« *(П. Куліш — Історія возсоединенія Руси)*. Мав ту іронію і Шевченко. Він глузує — з себе самого, з Богдана, з »великомучениці-куми«, з »витріщених очей« гречкосія, з громади, з »візантійського Саваофа«, що »куняє« замісць правити світом і пр. Ся риса — наскрізь аристократична — теж не втікла від пильного ока, вразливого на глум,

поважного, як десять радників разом, — професора М. Драгоманова. Для нього »прикре«, як Шевченко — »скаче від сліз до жартів і цинізму« (*op. cit. ст. 106*). Чим нижчий щабель хто займає в суспільній гієрахії, тим більше він має поняття про себе, про свою важність і тим дражливіший на жарт; за дотеп з себе, з якого сміятиметься анґлійський льорд, виповість вам на завжди приязнь — сільський писар. Іронія — риса аристократична, тому мав її Шевченко.

6. В парі з нею ішла теж його велика віра. Драгоманів ненавидів його за те, що не був раціоналістом, що був »з вірою якогось пуританця XVII-го віку« (*op. cit. 49*). І тим відріжнявся Шевченко від здемократизованої — що не вірила ні в Божу, ні в свою правду — касти »міщухів« XIX віку — буржуазних і соціялістичних.

7. Аристократом був Шевченко і в своїм відношенні до жінки. Коли пригадаєш, як мстилися на жінці демократичні письменники-герої (у власній уяві), з правдивою насолодою прочитаєш шляхетні слова Шевченка: »я швидче голову собі розібю об мур, аніж позволю собі образити яку-небудь жінку« (*Артист*). Скільки в сих простих словах з кодексу середновічного шевалє, що відродився в понятті джентельмена, з пошани, якою оточує жінку найшляхетніша раса світа анґло-саксонці.

8. Громадський ідеал Шевченка — теж не плебейський. Сповидно — і він думає про ділію. Йому хочеться бачити, »як сонечко сяє«, як »грає море«, як співає птах, як гомонить байрак (*Гайдамаки*); йому — як правдивим демократам — хочеться »весь світ обняти« (*Ми в осени*), він теж, наче той хуторянин — марить про »одну хатиночку в гаю« (*Хатина*). Але у нього такі відступи — більш оправдані, ніж в кого иншого. Крім того — навіть в них він не спускається, як Куліш або Квітка, до звеличення неробства на ріднім загумінку. У нього скорше проглядає опозиція естетичного націоналізму хлібороба, проти накидуваного з півночи ідеалу номада. Росія ввижалася йому, як країна, де панували — »антипатія до зелені«, »заїзди«, »каплички« і »шинки« (*Дневник, 1854, 14. VII*). Сьому краєвидові номада — протиставляв він, якого номад загнав в пустиню, — свою хатину і садок. Зрештою — нащадок »козацької землі«, де завжди той, що йшов за плугом, завтра брав в руку самопал, не міг зовсім отрястися від ідеалів хлібороба. Але не вони в нім переважали. Він не звеличував хуторянської с е с т и. Він не зносив ділії і так званого демократичного щастя. В щастю землероба, відтятого від світа — для нього — всупереч до інших — була н у д а. Він писав: »н а й н у д н і ш а, наймонотонніша історія, се історія н а й щ а с л и в і ш о г о народу« (*Близнюки*). Щ а с т я і н у д а — д л я н ь о г о, я к б а ч и м о, с и н о н і м и! Погляд, дикий для всіх соціялістів, що мріють про »щастя трудящого люду« (*і своє власне*). »Що є шляхетне (vornehm) ?... се, коли щастя полишається в е л и к о м у ч и с л у (*»міліонам«? — Д. Д.*): щастя, як душевний

мир, чеснота, комфорт« (*Nietzsche — Der Wille zur Macht, Zucht u. Züchtung*) Шевченко протиставляє — не »щастя« »нещастю« *(біді, нужді)*, а »насолоду« »нуді«, так як передше — не »добро« — »злому«, а »шляхотне« — »нікчемному«. Категорії не плебейські. Не над бідою чи нуждою боліє він, а над обезбарвленням, над нудотою життя. Його ідеал — в напруженні всіх душевних сил, в »роскоші переможця, в почуванні, яке від часів вікінґів, Гогенштауфів і хрестоносців спочивало в глибині нордійської душі« (*O. Spengler — Untergang des Abendlandes. I 438*). Тому, коли провідною ниткою поезії гречкосіїв — є »визволення«, сею ниткою в Шевченковій поезії — є »панування«. Нема мабуть поета, в якого так часто приходилоб се слово в найріжнородніших комбінаціях: гляди Тарасова Ніч, — Іван Підкова, — До Основяненка і пр. Мов в сліпуче сонце — впялив він очі в історичні часи того панування. Він знав, що »помноження добра, яке міщух уважає за результат єдино його праці, є ділом ґероїчного духа« тих, що його працю охороняють *(Валюа op. cit. cr. 97)*. Франко не дуже поважав тих, які любили в своїй країні »князів, гетьманів, панування«, бо його боліло, передусім, його землі »відвічнеє страждання«. Шевченко саме любив оте »панування«, бо знав, що без нього не позбутися того »страждання«. »Не від кого не залежати« *(Прогулка)* — ось його особистий і громадський ідеал, не ідеал демоса, який »за шмат гнилої ковбаси«, за »втішені страждання« — узалежниться від всякого, який піде за всяким, що »всіх потішить, хто плакав« *(Кулик* про бідних кавказьких чабанів і про доброго пана Володимира Леніна, *Гарт, 1928, 1)*.

В звязку з невідступною ідеєю »панування« — стоїть друга: його »шовінізм«, ставлення понад все його країни *(»нема в світі України, немає другого Дніпра«)*. Цитуючи се місце, закоханий в усій людськости Драгоманов, впадає в обурення: »чоловік з широкими ідеями нових часів, та ще й соціяліст, не може ставити одну породу настільки виключно вище від инших, як то робив Шевченко« (op. cit. 65). Але Шевченко не був соціялістом, а оскільки його думки були новіші від »нових ідей« Драгоманова, нині бачимо ще виразніше, ніж колибудь. Для Драгоманова, ідеї людських »пород« (націй) не істнували, Артемовський-Гулак з їх пророків глузував: Кошут був для нього »Кошутком«, Мацціні — »Маценком«, а всі загалом — »паливоди« *(До химерних пранців)*. Героями шевченкової музи були якраз подібні »паливоди«, провідники »пород« (не аморфної юрби) — Вашінґтон, Гус, Мазепа, Полуботок. Якраз тому, що мав свою »породу« за ліпшу, так обливався соромом за її приниження. »Да не скаже хитрий ворог: я його подужав!« *(Псалми)* — до такої »шовіністичної«, чисто спортової, мотивації, недоступної »душевбогим«, змушувала його »гордість сліпа« *(до В. М. Лазаревського)*: подвійно виклинана серед народолюбців і за те, що гордість, і за те, що сліпа.

9. Ідеалом тих, що над усе клали гармонію, іділію, було, щоби »звірство« щезло, щоби світ відмінився, обернувся в рай. Шевченко не гонив за утопіями. На людську джунґлю з її правом сильнішого, було »гяжко глянуть, а згадаєм — так було і в Трої, так і буде« *(Гайдамаки)*. Треба було отже суворий світ з його правами — визнати. »Завзяті раси, поки з них трискає надмір сили, мають мужність бачити річі такими, якими вони є: траґічно« (*Nietzsche, Aus d. Nachlass 1883/88*). Не іділічний, а траґічний був і світогляд Шевченка. »Плебеї стараються оминути долю« (*O. Spengler, op. cit. I, 492*), зійти їй з дороги, »лихо перескочити, а то задавить« *(Петрусь)*, »за хрести сховатися від Сатани«. Він, що належав до иншої, сильнішої раси, — не ховався. Викликав долю, прагнув її доброї, коли ні — злої *(Минають дні)*, хотів тим »лихом бити об землю, як швець мокрою скірою об лаву« *(Музика)*.

Навіть з чисто естетичної точки погляду — його разило »мужицьке поняття естетики« *(Дневник,* 1857, 10. VII), бо бачив в тім »биттю« щось гарне. Йому — »одна хвилина повного щастя заступає ...безконечні роки найтяжчих терпінь« *(Артист)*. Се повне щастя—воно було »непевне, змінне, небезпечне« (*Nietzsche ibid.*), була буря, що очищує повітря, »здушує всяке гаддя« *(Безталанний)*. З минулого вигребав »волю«: не волю тих, що собі »іділії творили«, з оливковою галузкою в руці, з янгольськими крилами за плечима, а ту, що »гарцювала« (унікат в нашім статично-демократичнім уявленні волі!), »танцювала«, »трупами засівала поле«, не зерном просвіти і вселюдської любови. Круг тих самих катеґорій: »лицарі« — »свинопаси«, »шляхетне« — »нікчемне«, »барвисте« й »нудне«. Сі-ж катеґорії говорять з нього, коли проклинає лихо за його страхіття, а водночас незмінно кінчить: »жаль, що минуло«, »чому не осталось«? *(Котляревському)*, те, »молоде лихо«, як молодість нерозважне, безжурне, свавільно сильне, при якім »серце спочине« *(Ів. Підкова)*, при якім повно небезпек, але нема тої найбільшої — »спати ходячому« *(Минають дні)*. Говорило з нього »почуття надміру сили, щастя високого напняття« душі (*Nietzsche, Was ist vornehm?*), знане лише вибраним »породам«.

Один, зрештою дуже вдумливий, інтерпретатор Шевченка пише: »І в Україні десь, колись лихо танцювало, й тоді люди журилися, а проте було колись добре жити на тій Україні«. А за життя Шевченка — »без перестанку лихо танцює, так що не добре жити« *(Ст. Смаль-Стоцький,* op. cit. ст. 39 — підкр. моє. *Д. Д.)*. Вияснення незгідне з цілим шевченковим наставленням: не проте було добре жити в колишній Україні для Шевченка, хоч в ній »лихо танцювало«, а якраз тому. А проклинав він свою, миколаївську добу не тому, що в ній »лихо танцювало«, а тому, що забракло танцюр, що збезбарвилося життя, »буряном укрилось«, що »сміттям з помела« зробилися люди. Він утотожнював »танець лиха« з »долею, що прокинулась«,

тому любувався давниною. На сучасність свою нарікав не так тому, що було в ній »не добре жити«, що зубожіла, як тому, що »заснула«. Світогляд — на милі віддалений від світогляду ідилісгів.

Він хоч бачить кріпацтво, але й те, що — де колись »паслися коні« — »трава зеленіє«, що в осідку давньої січової анархії — »мудрий німець картопельку садить«. Здавалося-б тішитися тільки демократові (і многі його сучасники-драгоманівці і пізніші, дійсно тішилися), мовляв, завойовання плугом степу, добробут, поступ... Шевченко не тільки не тішиться, а хоче »світ запалити«, з його травою і картопелькою. Він знає, що його ідея запровадить його в пекло, та він готов — аби лише з нею — і »в пекло пошкандибати«. Де бажання — там мука. »Світ, що став-би полем далеко більш непогамованої волі життя, аніж теперішня, виказував-би тим більші терпіння: він обернувся-бив пекло (*Schopenhauer, Die Welt als Wille u. Vorstellung B. IV*). Несита воля поета, наказувала йому воліти пекло від »щастя« будня. Щоби се зрозуміти, треба було в його часи належати до окремої верстви, бути »козаком із міліона свинопасів«.

»Одна думка усміхнеться, а друга заплаче« — так було в нього. Духові нащадки Есава — плакали лише перед жахом життя. Він, там, де здавалося-б треба задубіти від жаху — усміхався. Се було якраз те страшне для плебея в нім, що неясно прочував в його усмішці устаткований Драгоманов і за се по професорськи кивав на нього пальцем. Пекло — річ жахлива, несамовита. І йому від нього — »сумно, страшно«, перед ним — »люди від страху німіли«, і запорозькі вікінґи — чули, як пороги »щось страшне співали« — звістували. А проте се їх не стримувало, навпаки — вабило, як і поета, що на саму згадку про те »страшне« — »серцем усміхався«... Хто траґічно розумів життя, як співець наших чорноморських Пизарів, хто чув в собі »почуття нагромадженої сили«, той »позволяв собі мужньо й весело приймати те, перед чим здрігався нездара« (*Wille zur Macht § 508*).

10. Його ідея справедливости — теж не плебейська. І в нього знайдемо: про »братерство«, про мітичну »словянську землю«, про райський стан, коли »потечуть в одно море словянські ріки« — клич напасницький в устах москаля Пушкіна (що був на возі), але дефетистичний в устах українця Шевченка, (що був під возом). Але не ті демократичні мотиви, не ті »свинопасівські« рецепти спровадити справедливість на землю — переважають у Шевченка, не вони для нього характеристичні. Його гадка — не щоби »недолюдки« стали »етичними людьми«, а щоби ті, що досі того не мали, дістали »сміле серце«, »орле око«, »тверді руки« (*Чигирин, Псалми*). Хотів, щоб »усі... стали... добрими братами і синами сонця правди«, але й — »еретиками«, як той Гус, або тими з *Заповіту*. Бо без тої радикальної зміни в людях — не буде »сімї нової«, як і без дійсної справедливости — Бога. Бо що за глузд єднати в »сімю нову« — »міліони свинопасів«?

Знову, не плебейська ідея: не перечислити кількість — чистих і паршивих — голів і загнати до єдинофронтової загороди, а добір тих, що здібні стати над тими міліонами, як Гус і Жижка.

Не ті спровадять справедливість на землю, хто сподіється перемінити чортів в янголів, а ті, що зуміють протиставити лихові силу, йому рівно страшну: »щоб пекло тряслося та мліло«; ті, що самі стануть вогнетревалими, запеклими, бо »вогонь запеклих не пече« *(Гамалія),* хоч і попіл лишає від інших. »Розкуйте руки, будьте л ю д и«! — звертався до чехів *(Ів. Гус).* Ось кого, яких »людей« протиставляє він »звірям« і »лякеям«, не йде у нього зовсім про їх стопроцентову »етичність«. Слабих, хоч і »етичних«, не оправдує, бо вірив, що »Люті зла« Господь »не діє без вини нікому« *(Ів. Гус);* що не тому »дрібніють люди на землі«, що »висяться царі«, а навпаки, що »дурня всюди бють« *(Козачковському),* уважає навіть кару, що післано його країні — за »праведну« *(Осії гл. XIV),* за завинену. Погляд зовсім протидемократичний, бо демократ за всі нещастя народа все обвинувачує обставини, »середовище«. Феллах в професорській тозі, — ведений нехибним нюхом »народолюбця«, — і тут випімнув своє Шевченкові: »людина цілком невинна в тому, чим вона стала і що робить«, всьому винні »порядки, при яких живе« вона, »Шевченкові-ж ся нова думка була цілком невідома. Він усе, по старому, судив та карав людей« *(op. cit. ст. 49).* Учений професор не знає, що »теорія milieu (середовища) — декадентська теорія«, (*Aus dem Nachlass, Modernität*); що »хто на инших спихає вину, той належить д о г о л о т и« (Pöbel, *Menschliches Allzumenschliches*).

І тому справедливість Шевченка — се ангел помсти, а його правда — »правда-мста«. На день суду глядить він крізь пурпурові шкла Апокаліпсіса, — се буде »удар грома« *(Гимн черничий),* страшний, мов »трибунал самого Сатани« *(Дневник, 1857, 19. VI),* се буде »злий час« *(Ів. Гус),* час »отмщення язикам«, »пекельне свято«, »небесна кара«. Ласки не буде ні для »царів«, ні для »лякеїв«. Справедливість »сірому не поцілує«, зєднають її ті, що її зневолять, мов ту »задріпану шинкарку, перекупку пяну« *(Слава),* з якою порівнує долю... Погляд знову не демократів, не тих, що за терпіння чекають нагороди — від провидіння, »справедливого ладу«, »поступу« техніки, моралі, етики, просвіти. Погляд тих, що майструють життя, що »мешкають в шатрі«.

11. В шатрі або на байдаках. Море, »миле море« — стихія вікінґів, символ небезпечного простору, колиска великих націй старого й нового світа, шлях великих проходисвітів і основників імперій — в цілій творчости Шевченка чуєте його подмух. Під тим оглядом він теж не був селюхом. Селюхи, міщане, буржуа — колиб лиш їм давали спокій за їх мурами, чи в їх громаді, охоче порозумівалися з кожним новим паном землі і великих доріг. Вони бються, коли хто підступає до їх мурів,

до їх села. Але »войовник тримає варту« ген далеко на межах країни, одушевлений подвійним духом — оборонним і напасничим, »духом героїзму, щоби здалека тримати від своїх меж номадів« *(Валюа,* op. cit.) Коли читаємо в Шевченка про Стамбул, Скутарі, Византію, про виправи наших недошлих Вілямів-Завойовників — бачимо сей офензивний дух. Море як елемент шевченкової творчости — більше аніж детальні коментарі — відслонює його не »ратайську«, а »войовницьку« душу.

Для деяких інтерпретаторів Шевченка — з породи снобів, що з намулу комунізму шубовстнули в »панськість«, — Шевченко за мало аристократичний. Другі — хвалять його, що нібито в нім Сковорода з Толстим. Одні й другі — переочували моменти, підкреслені в сій статі, істотні для Шевченка. В його творчости греміла луна світовідчування тої — народженої і вмерлої у нас — касти »панів«, тих Олегів, Ігорів, Мстиславів, які, каже Куліш, »в крови козацькій ожили«, а яких рівняє він з Кромвелем. Голосним відгомоном того прадавнього і вічномолодого первня, інстинкта орґанізаторів і формотворців, без яких нема суспільности, які мов поетичну казку вплели свої чини й чесноти в людську історію — була поезія Шевченка. Тому живий він досі, і буде ним завше.

Колиб він був співцем лише певного суспільного ідеалу (проти кріпацтва) або національно-політичного (за самостійність) — то зійшов би на другий плян з хвилею скасовання кріпацтва або осягнення незалежности. Але — в дійсности — й в сім останнім випадку не стратить він свого значіння, бо є ширший, бо криком кричить з нього пригадка того високого напняття душі, з яким тримаються, а без якого падуть правлячі верстви, яке в часи долі ще більше не сміє їх покинути, аніж в часи недолі. Він не був ні мужикофіл, ні гетьманофіл. Звеличував гетьманів і ганьбив їх — коли спроневірювалися чеснотам правлячої кляси, йшли слідами Есава. Ганьбив селян, як того Ярему, коли він »угинався«, бо »не знав, що виросли крила«, і захоплено вітав його, коли зривався летіти. Але завше лишався вірним свому ідеалові »лицарських синів«. І — хоч се звучить парадоксально — але якраз тому, що став поетом »козацької землі«, одного, »лицарського« стану, — став він поетом національним par exellence. Шпенґлер говорить, що ніколи нарід не представляють — »всі«, завше якась його частина. »Культурного народу, що покривається з »усіма«, нема. Се можливо лише серед первісних або феллахських народів, лише серед племен, що животіють, не маючи історичного значіння. Але як довго нарід є нацією..., є в нім меншість, що в імени всіх — представляє і робить його історію« *(О. Шпенґлер, op. cit. II, 207).* Шевченко був першим довбушем ідеї — не »всіх« (не »міліонів«), що кричали в світ про свої кривди, а — тої вибраної меншости, яку викликав з минулого, яка панувала й робила історію нації. Тому власне був найбільшим національним поетом.

Инші співали долю й недолю безобличної юрби. Він — тої

верхівки, що вдихнула в неї свою горячу душу, волю, дала їй форму, напрям, мету, створила з неї свідому й спраглу йти до неї — ґрупу, націю.

12. Інтерпретація сеї статі пояснює, чому творчість Шевченка була така вибухова, чому він досі такий грізний для противників. Він міг-би сказати про себе словами Ніцше: »я не людина, я — динаміт«. Шевченко — як співець »козацької нації«, перед тим мужицької — виражав претенсії нової раси до панування, до проводу нацією, нової, але яка вже засвоїла собі духові прикмети верстви »панівної«. А »нагромадження вартісніших елементів в нижчих клясах і, навпаки, меншвартних в вищих — се могутня причина збурення рівноваги« в життю *(Vilfr. Parteo Traité de la Sociologie, § 2055)* Се ґвалтовне збурення рівноваги звістувала поезія Шевченка і тому така грізна вона для тих, кого те збурення могло діткнути. Колиб він був лише за самостійність чи лише за соціяльне визволення »меншого брата« — не тяжко булоб його спрепарувати, щоби не шкодив противникам (майстри на такі штуки напр. большевики), бо можна бути »самостійником«, але з духа феллахом. Але того, хто мріяв лише про »панування«, що мав натуру »сірого вовка«, що шукав собі слави, того не можна було зашити у феллахську скіру, ні обтяти йому пазурів влучною інтерпретацією. Можна було лише йому фізично переломити хребет. Але се зробили вже з ним за життя, з єдиним наслідком, що більш як сімдесять літ по тім, сей з переломленим хребтом і досі стоїть незігнутий й випростований, — вічним докором всім безхребетним.

Таким — докором для одних, грозьбою для других — лишиться він завше.

———

P.S. Pro domo sua: в Харкові відслонено памятник Шевченкові — по думці »ґенеральної лінії« партії: через мову і скастрованого кобзаря — підпорядкувати українську національну стихію — чужій російській. Серед повіні статей на сю тему знаходимо в Комуністі (24. III) великими буквами дві сентенції про Шевченка: одна на долі К. Побєдоносцева, був. канцлера Александра III, друга, в горі — підписана моїм імям. Ось текст сеї останньої:

Націоналісти проти поета бунтаря.

Шевченко? Я не зохоплююся ним. Не розумію, як міг він висунутись на головного творця української національної думки... Його наука носить занадто емоційний характер. А його поняття національної свідомости за однобічне. Те, що він пише — се апоетоза бунтарства З культом поета давно пора скінчити. *Донцов.*

З тим самим обвинуваченням проти мене виступив Затонський в Вістях (10. III м. р.), але там покликався на »Вістник 1932 року«. Отже, інкримінований уступ в »ЛНВістнику« 1932 р в 3-ій книзі є. Лише се говорить не Донцов, а Дон Базиліо, в його вимаґінованім діяльозі з »еретиком« (Д. Д. — На ак-

туальні теми), Дон Базилію, якого думки покриваються не з моїми, а з думками »Нової Зорі«. Якраз проти них, проти занехання культу Шевченка, — і в тій статі і перед тим я виступав.

Давніше — большевики мали відвагу, полемізувати з ЛНВ чи з »Вістником« без фальшовання його думок. Тепер сю відвагу стратили і удаються до метод звичайного шахрайства. Не свідчить се про їх певність своєї доктрини.

О. В.

God save the king!

Коли цар Александр III бавився, одного разу, в рибалку, йому принесли депешу, що вимагала негайної відповіді, на неї чекала ціла Европа. Відповідь була: »коли російський цар ловить рибу, Европа може заждати«. Пару років по тих бундючних словах, всеросійський цар стояв »на позір«, побожно слухаючи гимну революційної Франції, »Марселези«... Кілька літ тому, вулицями Москви возили большевики опудала Чемберлена, Черчіля й инших льордів, а потім вішали їх »заочно«, як колись Мазепу. Кілька тижнів тому, комісар Літвінов питався льорда Антона Ідена, чи Його Британська Величність зволить ласкаво згодитися, щоб він, Літвінов, підніс тост на його честь в столиці світової революції — Москві? — а коли відповідь прийшла, що »зволить« — радість на Кремлі була не до описання: дві тисячі змобілізованих чекістів стоячки, пятимінутними оплесками вітали в театрі висланника короля Джорджа, а музика грала »Боже царя храни« — царя, чи короля, тим разом, анґлійського.

Як часи зміняються! Але все — є в них стала тенденція. »Марселеза« Александра III-го була капітуляцією царської Росії перед Европою, якій хотів диктувати свою волю щойно дід »марселезного« царя — Микола I. God save the king Літвінова було капітуляцією большевицької Росії перед тою самою Европою, якій Сталін і той самий білостоцький Літвінов, хотіли накинути свою геґемонію. Про що йде Росії? За останніх двох царів вона хотіла продертися до Середземного Моря, яке замикала їй Німеччина, і забезпечити тили при розрахунку з Японією, яка замикала їй вихід на Пацифік. Тепер — їй йде про те саме: про поворот до Европи, якому перешкаджає гітлерівська Німеччина, і про невтральність Европи при розрахунку з Японією. Розгром Росії в світовій війні її відтяв і від Европи, і від Пацифіку. Тепер вона хоче надолужити втрачене і записатися в число держав, що у Версалі виграли війну. За пізно! Ключ до дверей, які затріснуто перед Москвою, не в кишені ні

Ляваля, ні Бенеша, ні Титулеску, ні навіть Герію, лише в руках — Гітлера і Гіроти, ну і Саймона. Ось чому совітські дипльомати стають на позір перед Великою Британією, ось чому наклали намордник на III-ій інтернаціонал і на власну пресу.

На Кремлі відбулася мила розмова. Сталін питався:

»Чи правда, що Анґлія хоче дати Німеччині свободу ділання на сході, щоби знесилити її або щоби забезпечити від війни Европу?«

Іден відповів, що Анґлія взагалі проти аґресії, з якого боку вона не виходилаб. Що Анґлія проти »свободи ділання« Німеччини на сході — такого запевнення цікавий Сталін не почув. Не почув і заяви про готовість Анґлії приступити до східного пакту взаїмної допомоги. Навпаки, Іден заявив, що до такого пакту Анґлія не приступить, хоч — з властивим анґлійським гумором — додав, що иншим — радитиме зробити те, чого не хоче робити сама...

Коли-ж Сталін запитався, а що робитиме Анґлія, коли японський хижак схоче напасти на большевицького баранця, то почув, що в такім випадку уряд його Британської Величности буде... »посередничити« між обома сторонами при допомозі Ліґи Народів, яка — як відомо — з таким блискучим вислідом вже »посередничила« при японсько-китайськім конфлікті!

Тоді збентежений диктатор попрохав лише одного: »ради Бога, бодай не виступайте активно по боці Японії! Ради Бога, бодай не виступайте активно по боці Німеччини! Ради Бога, бодай не виступайте активно проти східного пакту, і — „God sav the king!“ На се дістав ласкаве — »гаразд!« От сими »уступками« і може похвалитися совітська дипльоматія, ну, ще й усмішкою пана Антона Ідена. До страт — має записати не обіцянку, а фактичне припинення протианґлійської пропаґанди в Індії й кольоніях, себто випущення своєї єдиної небезпечної зброї, ну і втрату престіжа серед своїх підданих за пониження і капітуляцію перед капіталістичною Европою, за зневаження і занехання гасла — »льордам по мордам«... Тепер диктатор російський матиме час роздумувати над відкриттям, яке зробив підчас візіти Ідена: — як то так, що від рішення такої маленької країни, як Анґлія, залежить мир чи війна в світі?..

І Анґлія від своєї політики не відступить. Свідчать про се іронічні голоси анґлійської преси. „Daily Telegraph“ тішиться, що Сталін виявив таке зрозуміння точок погляду чужих держав — »се особливо щасливо, бо таким способом матиме він можливість здати собі досконало звіт, через що — в теперішніх обставинах — не можна числити на Анґлію, як на активного й безпосереднього партнера в системі безпеки в Східній Европі«. Ще ліпше пише „Evening Standard“: »совітську політику можна окреслити так: колиб зачалася війна в Азії, для нас булоби ще краще, коли війна вибухлаби і в Европі! І дійсно, колиб конфлікт на Далекім Сході змусивби СССР кинути всі свої сили

в Азію, він бувби задоволений, колиб його вороги в Европі теж вплуталися в порядну війну. Тому не можна навіть подумати, щоби анґлійський уряд дав себе запрягти в совітські пляни, заключаючи з Совітами, якийби то не був, союз. На щастя, наші міністри прекрасно здають собі справу, що такий союз, отвертий чи замаскований під формою »пакту безпеки«, спричинив-би моментальний упадок кабінету«... „English Review“ (April 1935) виразно заявляє, що не має заміру ґварантувати границі Росії, що треба передусім осягнути порозуміння, навіть воєнний союз між Анґлією, Францією, Німеччиною й Італією. На Сході — Анґлія нічого-б не мала навіть проти японської доктрини Монро, яку ще Теодор Рузвельт суґґерував в 1905 р. Правда, се не сподобається Росії, але не є завданням британської політики витягати з вогню каштани для Росії... І навіть лейбуристська „Daily Herald“ тішиться зі становища Анґлії, з її апелем до Ліґи Народів, з її згоди признати Німеччині »всю повноту рівноправности«.

Мимо пакту, заключеного щойно між Францією і Росією (і якого змісту ніхто, опріч підписаних під ним, не знає), велика частина громадської думки Франції теж є проти воєнного союзу з СССР. »Воєнний союз з червоною Росією — пише Дорсей — »східний пакт« — се війна! Дипльоматичні комплікації наступлять на Україні або на балтицькій границі. Нам накидають ділему: або Гітлер, або Москва. Такої ділеми нема. Ми можемо бути невтральні, ми повинні бути невтральні«. (Je suis partout). Мимо всього, як доносить преса, запал Франції до східного пакту ослаб, бо Франція переконалася, що такий пакт не був-би »мило бачений« в Анґлії. Здається, і Мусоліні не хоче учинити нічого такого, що булоб — »не мило бачене« в Анґлії. Анґлія-ж східний пакт сторпедувала.

В Штрезі — як тепер видно — теж переможе теза Анґлії: Ліґа прийме до відома озброєння Німеччини (з плятонічним побажанням, щоби — »більше того не робила«), Німеччина війде назад до Ліґи, ну і буде заключений якийсь загальноевропейський пакт неаґресії (яких маємо вже цілу купу). Таємні бажання російської дипльоматії — втягнути Европу в свої конфлікти з Німеччиною й Японією — не удалися. А сторпедувала всю ту хитру літвіновську механіку — Анґлія. God save the king і його міністрів!

Коли великі держави Заходу зголошують свою невтральність в грядучім катаклізмі на просторах СССР — які чинники ділатимуть там? Ті самі, що ділали, напр., коли розкладалася отоманська імперія, або габсбурська. Не »концерт« великих держав і не їх пакти остаточно вплинули на новий уклад сил в Туреччині, а полковник Васос, який заняв в 1896 р. Крету, що спровокувало греко-турецьку війну 1897 р., а потім балканську 1912. Не мир в Севрі і не армія Франше Деспре вплинули на остаточний уклад сил в Азійській Туреччині, а Кемаль Паша.

А на долі Австро-Угорської монархії більше заважили не барон Еренталь і архикнязь Франц-Фердинанд, а старий Пашіч і Масарик. Так буде і в СССР. Так буде, коли українська політична думка остаточно унезалежниться. В останні часи, в звязку з актуалізацією української проблеми в СССР — знову підогрівають старі »наукові« теорії, що нібито перші формулювання своєї незалежницької думки, українці завдячують не собі, а кому иншому; що Наддніпрянщина має бути »сферою« впливів і пр. Сі »теорії« не відіграють на Україні ніякої ролі. В процесі актуалізації української проблеми в СССР, — розвязка, до якої вона прямуватиме, буде: стати тільки — »україносферою«.

Мирослав Гоца

Інтеліґенція професійна і духова
(Про „расу“)

З Воскресенням Христа *Автор*

Речі, що торкають питань »фолькльору« нашої галицької фавни та її розміщення і раси, належать до найбільш неприємних і драстичних. Вони, щось на подобу табу, чи доґматів релігійних, неторкаємі.

Перейдешся по ґалерії нашого зоольоґічного городу, закривай очі й уха, та дай собі при вихідній фіртці вирвати й язик і мозок і серце. А спробуй, вкажи на нору, де заховалася гієна, шакаль, чи осел! зараз воздух стрясає могутній рев: виходить вся еліта мешканців джунґлі з чарівниками й маґами, і почнуться орґії. Чарівники бють у велитенські бубни, голосять мобілізацію — а маґи заводитимуть пекельні танки-чари й тричі проклинаючи тебе, завзиватимуть демонів, щоби зіслати на тебе чуму. А коли побачать, що ти ще не впав, що ще не вешся в смертних судорогах, побіжуть з лисом у переді до сторожі городу й своїх домптерів підшіптуватимуть, щоби вичистили город і не впускали таких глядачів і дослідників.

Вибачай тих кілька крапель золи, Шан. Читачу, та що вони так контрастні з тим, що повинноби бути на вступі речі про інтеліґенцію.

І сказав Ніцше вченим: »В порівнанні до ґенія, т. зн. до істоти, що плодить, або родить, оба сі слова, зрозумілі в найширшім значінні, пересічний вчений науковий (vulgarus) має все щось зі старої панни: бо так, як вона, не розуміється на обох тих найшляхетніших завданнях людини«; бажанням його є »кожний напружений лук зломити, або ще більше! — звільнити«. В сім міститься вся суть того, що торкає ріжниці двох рас та їх відношення: інтеліґенції професійної і духової — »учености« і »ґенія«.

Ніцше має на думці учених вульґарусів, їх світовідчування й фільософію. Відноситься воно теж і до того, що ми тут у нас звикли звати вченим, при чім се відношення вчених виступить не в так тонкій, але в грубшій постаті, буде наглядніше і грубше. Зступім отже з ніцшівських верхів у наш расовий фолькльор, нашу дійсність.

Слово »еліта« дуже модне й тому зовсім на практиці розуміння й діла фальшиве, — фальшиве аж до протиріч. Глянеш в його дійсний зміст, в зміст галицького фолькльору, і гукнеш: плєбс. А тоді »еліта«-плєбс обиджена, загудять труби єрихонські, повториться орґія з зоо-городу.

»Еліта« практично й загально в нас рівняється тзв. інтеліґенції. Є в нас отже рід інтеліґенції професійної, тип дипльомованих здебільша осібняків, що входять в тзв. ліпше товариство, менш-більш відсепароване від селянства чи міщанства, свідоме своєї вищости над »хлопством«. Нація і патріотизм тільки їх обходить, скільки може дати посаду, зваблює публику, клієнтелю чи пацієнтів; — громадські справи й орґанізація життя — зовсім ні, коли се лікар чи священик (пересічний їх, майоричний тип), або »дуже обходить«, коли се пересічний кооператор, здебільша тзв. »спец«, ну, і »найбільше обходить«, коли се професійний політик. Закиньте йому, що се професія, або новозорянській пресі гістерію чи фарисейство. ...Ідея, громада — ось ідея! — за яку »великоє стараніє« мають. Не вірте анархістам та нігілістам, що хочуть »в наших масах зменшити заінтересування політикою« (тонація А-дур »Діла« і Пушкаря - »небоги«). І ся »маса« перестає інтересуватися, перестає вірити... Або ще гірше: починає вірити »анархістам«. Кажуть, що маса не має розуму — я скажу, що вона його зчасом учиться. Ціль людини подібного, карикатурного, майоричного, пересічного типа »інтеліґента«: жити життям індивіда-еґоцентрика, продуцента і споживача насушного хліба, бездумної тварини, не інтересуючися тим, хто орґанізує життя, в якого круг входить (тварина ніколи не розуміє того, що її особисте залежить від загального її ґрупи, в яку природно входить). Найхарактеристичніше професійної інтеліґенції се, що нема в її уяві того, що Д. Донцов зве шляхетнішим завданням: орґанізація життя, влада та її виконування. Найшляхетнішими в неї — функції »споживача й продуцента чужого шляхетнішого звання«. Се плєбс — світ паріїв — расовий плєбс. Хто перечить, що нема расового плєбсу, типу, що живе тільки собою і заспокоюванням фізіольоґічних потреб, той або сам плєбей, або непоправний »оптиміст«; той не знає людей, або не цікавиться ними. Всюди і в кожнім стані се тип майоричний, »компактна більшість«: як верства: се споживачі того, що »Бог дасть«, як професія — (хочби »найшляхетніша«): се споживачі того, що створили люди, які »плодять і родять«, а всюди се тільки виконавці чи шабльонові цидулко-

мази, свого шабльону самі не створять. Так треба розуміти слово »демос« чи тзв. »компактна більшість«, знаючи, що сей тип має непереможну тенденцію стягати до свого рівеня все життя (progressus in simile). Не ідентифікувати сего типу з селянською чи »пролетарською« верствою, а тямити, що всюди є компактна більшість з одного боку, а з другого — люди творці — шляхетний тип людини; се дві раси: орґанізуюча й орґанізована — се дві раси навіть подекуди в антропольоґічнім значінні.

Натуральний добір так у звіринім світі, як і в людськім є позитивний: прямує до чимраз шляхетніших типів. В людськім суспільстві певні чинники його вивертають горі дном із добору роблять progressus in simile, селекцію назадницьку, що намагається нищити типи шляхетніші в користь одноманітности — маси, чи демосу. Коли сили й орґани назадницької селекції могутні і працюють довший час, потенція даного суспільства до витворювання шляхетніших типів меншає і доходить майже до зера. Активність так змасованого й »зрівнаного« орґанізму, меншає й устає. Так м. і. сталося з Еспанією, де по великім періоді могутности імперії, що в ній »сонце не заходило«, настав період застою, безвладности і безчинности — період спокійного споживання, хоч, як твердить Мек Давґел, умовини зовнішні, фізичні — корисне ґеоґрафічне положення — далі були їх користями. Ґальтон і Фуйле (Fouillée) довели, що застій еспанського інтелекту, спричинило те, що еспанська нація перестала видавати людей з винятковими здібностями та з великою інтелектуальною енерґією, з незалежністю характеру та підприємчивостю. Забракло тих, що »плодять і родять«. Могутнім орґаном неґативної селекції була в першій мірі еміґрація до Південної Америки з батьківщини людей раси Кортезів[1]). Такуж селекцію творить і матеріяльна сила певних здеґенерованих суспільних верств, що дає можність ставати примітивним типам на верхах громадянства; а дальше Мек Давґел вважає за причину упадку Еспанії великий розвій гуманітарних почувань, що приніс також переломання клясових перегород і рухомість суспільної драбини, що також сприяє назадницькій селекції: зберігати і розмножувати типів примітивних. Прийшов кінець натуральних прав, що здержували продукцію примітивних типів. Настала ера переверненого життя, ера зплебейованого і зпримітивізованого расовим плебсом, що тоді засів на верхах, ера лібералізму, демократизму і гуманітаризму. Сі чинники, що мали зробити життя (»суспільну драбину«) елястичним і рухомим, приспішити й улегчити темпо добору і поступу, — в руках плебсу мимовільно стали пхати життя у відворот. Нерівности природжені (не економічні!), расові, вигладжуються по схемі

---

1) **W. Me Dougall**, The group mind, Cambridge Univ. Press. 2. 1921 (Польський переклад, Psych. grupy (див.: Okres tworzenia się rasy).

»в діл«. Тип активіста, ініціятивного і незалежного характеру, заступає тип професіонала. Progressus in simile »в діл« тріюмфує, бо верхівку життя займає примітивний тип професіонала з рабською душею, що не може стерпіти якої-небудь вартостевої ріжноманітности — »великостей«[2]). Процес фізичного нищення, щоби допровадити потенціонально богату Україну до одноманітної маси, продовжує свідомо по царській — большевицька, московська інквізиція, намагається переводити (може несвідомо) кожна демократична бюрократія, де тільки професіонали одержать силу політичну й економічну [3]).

Ера плебея родиться і тріває весь час трівання механічного демократизму, що проявляється в звироднілих формах виборности проводу і партайманства. Ніщо в сути не змінилося: маси дальше стали обєктом і тільки обєктом, з тою ріжницею, що, скажім, у переддемократичній добі, маси були обєктом упривілейованих станів, що на їх плечах стояли підстави їхніх держав і націй; вони уміли берегти своїх інтересів довгі віки, аж до своєї расової деґенерації. Нині — однаковож маси, »трудящі« з обєктом тільки в руках тих, чи инших партій, переважно ґешефтярських, в найкращому разі партикулярних громадських — ніколи загальнодержавних чи загальнонаціональних. Звиродніла форма механічного демократизму і лібералізму дає можність консолідації антигромадським силам, ворожим нації, як комунізмові (чи демокр. соціялізмові), чи иншим антигромадським тенденціям, що, розпинаючися за »лібералізм«, стараються розкладати життя »літературною« чи »науковою« порноґрафією, дають людність орґанізованої корупції і політичного партайманського злодійства. Маса? — вона обєкт визиску і то чорними

---

[2]) Див. Вістник III—IV 1934. »Універсалізм«.

[3]) »Після нього (Мазепи) імперський уряд зачав забирати богатьма тисячами українське населення для своїх потреб. 1715 р. на ладозькі роботи взято 10.000 козаків, 1721 р. тудиж і стількиж, тодіж на сулацькі роботи 10.000 коз. 1723 р. 10.000 і на Коломак 12.000, 1724 р. знову на Сулак 10.000 чол. 1725 р. на Гилянь 25.000, 1731 р. на роботи по Берестівській лінії 20.000 коз. і 10.000 селян. 1732 р. такуж кількість на орельські роб., до них тогож року додано ще 10.000 коз. і 10.000 селян. 1733 р. знову на ті роботи по 10.000 коз. і селян, 1736 р. на нові роботи — 5.400 чол., 1737 р. — 110.000 чол... і 30 тис. 1753 р. сенат звелів поставити з України по 13.000 піших, 1310 теслярів та 88 ковалів і мобілізувати вчетверо більше на випадок убутку в людях; на війну 1770 р. взято 4.500 чоловік в погонщики і т. п.«... Див.: **Проф. М. Е. Слабченко,** Орґанізація господарства України від Хмельниччини до світ. війни. Ч. I (Господарство Гетьманщини). Том I. Держ. В-во України 1923 стр. 96.

Про нинішне винищування України в СССР голодом, засланнями і масовими екзекуціями всім відомо.

руками, вона — хоч як натовчеться над нею не один з ідеалістів »доброї віри«, не хоче берегти своїх прав підношенням голосуючої руки: підносить її за тим, хто застрашить, або більше обіцяє, або більше заплатить (ротшильдівські мандати у Франції). Кожна річ по правилу, що нема ідеальних типів, має свої темні сторони. Одна вбиває, бо того вимагає інтерес цілости, — друга, бо того вимагає інтерес корупції. »Зле придивлявся той життю, що не бачив руки, яка в добренький спосіб вбиває« — каже Ніцше. Нема страшнішої річи, як зорґанізована банда рабів, що демократичні методи дали їй політичну владу, банда грабункова, терористична чи »добренька«... Є в рабі щось з психольоґії пса, що ласиться, коли чує нижчість, без стриму кусає, коли почує вищість і має владу. З тої психольоґії богато є в ще страшнішій формі у вічного раба-ґешефтяря, інтеліґента, професіонала-еґоцентрика. Бізнес і ґешефт, се найважніші черти психольоґії парія, інтеліґента демократичної доби. Мек Давґел підчеркує се, коли вказує на сю сторону минуло-сучасної доби. Минулися часи, коли людина керувалася в чині почуттям інтересу цілости своєї ґрупи, коли її чин санкціонувався релігією. »Люди починають керуватись у чині і в праці скорше своєю безпосередною користю, добробутом, а не майбутністю раси, або громадянства; затрачують готовість посвятити власну вигоду, підняти ті зусилля, що їх накладає журба за родину, а які тільки можуть запевнити долю будучих поколінь. Вплив релігії та обичаїв слабне. Люди більш склонюються до натуралістичних поглядів, щоби визнавати світогляд, що земне життя є всім, на що можна числити і тому намагаються тягнути з него, що дасться... Всі роди громадської селекції є назадницькі, що приводять до обниження інтелектуальних прикмет цивілізованих народів«. Мек Давґел, опираючися на фактах, перестерігає, та не вказує на джерело суттєвої причини сьогоднішного »походу назад«. Се проблема двох інтеліґенцій, двох рас та їм питомих світоглядів і моралі — моралі панів і моралі рабів, як очеркнув, давно, ще майже в молодости назадницької ери, Ніцше. »Придивімся, — каже — якій-небудь грецькій Поліс, або Венеції... находимо там людей, що хочуть забезпечити перевагу своїй відміні, а... найчастіше тому, що мусять, під страшною грозою винищення. Тут бракує... добробуту, нема тут надмірної опіки... в таких умовинах людська відміна (раса — М. Г.) чує потребу незмінности, як щось, що власне завдяки тільки своїй суворости, однородности, сукупности і простоті форми може остоятися в безнастанних боротьбах з сусідами. Найріжноманітніші досвіди вчать її, яким прикметам передусім завдячує вона, що наперекір всім богам і людям, ще існує, що перемагає: сі прикмети зве чеснотами і виключно їх плекає. А робить се з невблаганою суворістю... всяка мораль аристократична не знає потурання у вихованні... в супружих звичаях... в карнім праві (що звертається тільки проти виродків): для неї брак потурання (милосердя) є навіть чесно-

тою, що дає їй назву »справедливости«. Безнастанна боротьба з тими самими непригожими умовинами є причиною, що тип потужніє«. Коли в остаточности перешкоди уступають, »мораль« — пуританізм слабне — настає ера ріжноманітности. Бувші тверді форми переростаються взаїмно аж до виродження, »починає ширитися добровільна руїна« серед »боротьби еґоїзмів, що вибухають«. — »Щож тоді мають проповідувати моралісти? Вони відчувають... що все біля них кінчиться, все псується і заражує своїм розкладом, що ніщо не встоїться до завтра, крім одної відміни (раси) людини, мізерної людини. Тільки мізерні мають можність дальше істнувати і розмножуватися... »будьте, як вони! будьте мізерні!« стає одиноким від тоді »моралом«. »Та як тяжко проповідувати сю »мораль« мізерности. Тож не вільно йому ніколи признатися, чим є і чого хоче! мусить говорити про поміркованість, гідність, обовязки, любов ближнього, і тяжко йому, направду, заховати іронію«, »треба вжити нечуваних сил, щоби здержати сей натуральний, архинатуральний розвиток людського роду в напрямі всего, »що подібне, звичайне, плоске, стадне, пересічне!« (вульґарне). Так приходить і тріває ера парія, якого ідеалом є »збірне виродження людини аж до того, що нинішним туманам і безглуздам соціялістичним видається людиною будучности. Се виродження людини та її поменшення до степеня правдивого стадного звіряти (або як говорять до степеня людини »вільного громадянства«). Зізвірячення сеї людини до карликоватости рівних прав і претенсій є можливе. Кому приключилося передумати аж до кінця сю можливість, сей пізнав о одну відразу більше від инших, — і мабуть також нове завдання!«[4]). І коли, здавалося, приходив кінець, — початок сеї можливости на Заході, ті, що зрозуміли нове завдання, здобулися на велике зусилля: задержати »progressus в діл« — туманам і безглуздам сказати veto! І хоч — зовсім правильно і передбачено — вони ревнули і то всі враз, від лівих до правих, (коли загрожені інтереси всесвітної корупції, вони вміють солідарно бодай ревнути в обороні »свободи, рівности і братерства«, в обороні »мас трудящих«, »пролетарів«), хоч скінчилася ера парія на Заході, кочує вона в нас, хоч ніде парій так не скомпромітувався і ніде так наглядно, зі всіми питомостями не виступав у повні своєї особистости і величности, як тут власне.

Парій духовий не вміє інакше дивитися на світ, як очима »вибраного народом« (він залюбки відпекується[5]) сього гонору

---

[4]) **F. Nietzsche, Dzieła, tom I стр. 140—260.**

[5]) Таке »відпекування« почуєте на кожнім засіданні виділу, загальних зборах всіх установ (з винятком тих, що дають гроші — там відпекуються рідко — радше їх требаби відпекувати), коли то »голови« відпекуються й остають по довгих просьбах. Без одноголосної просьби ніхто не головує.

і радби зрезиґнувати, але ніколи не бачить відповіднішого кандидата від себе, щоби »берегти інтересів народу«). Вважаючи себе »елітою«, він орґанічно не потрафить зрозуміти сути суспільного життя, його руху. Для нього стан »вільного громадянства« — ідеальний. А вже Руссо, коли говорить »про демократію«, мимохіть звернув увагу на дві небезпеки, ніби дрібні, — але які одначе стали основними причинами виродження »вільного громадянства«: 1) »Немає більш небезпечної річі над вплив приватних інтересів у публичних справах, а порушення прав урядом є меншим лихом, як зіпсуття праводавця«. Отсе під адресою всіх парляментів від старинних до нинішних. Отсе фатум всіх урядів і праводавчих інституцій. Ніколи одначе і ніде так натуральне, як в стані »вільного громадянства«. 2) »Додаймо, що немає правління так виставленого на домашні війни і внутрішні розрухи, як демократичне правління, або народне...« [6]). Се під адресою нашого »революційного« правління і нинішних ес-ерів, чи ес-деків і пр. Дійсно геройська є заскорузлість і впертість наших недобитків своїх власних похибок і тупости.

Найбільша сукупність нації, що проявляється тільки в формі сконсолідованости й орґанізації духовій чи матеріяльній раси творців людей чину, є для професіонала ненормальним, переходовим часом, бо родиться на »пасивности і перетомлености громади« [7]), коли вона безвладна і безчинна в хаосі. Не розуміють, що власне брак сконсолідованости серед елементів активних, брак дійсного, правдивого проводу, творить власне »пасивність«, що не є жадною »перетомленістю«. Бо »Наполеон, той фашист XIX ст.«, що »прийшов..., коли Франція була до краю виснажена боротьбою..., та незгодами між самими революціонерами, Кромвель, вожд, якого видвигнула анґлійська революція (1640 р.)«, що »став диктатором тоді, коли революційні партії стали себе пожирати...« Аж коли бракло згоди, гармонії між елітою [8]) — Наполеон і Кромвель не зродилися »з перетомлення«, а з браку гармонії, яку то власне зуміли створити ті одиниці й по тій »перетомлености« викресати стільки енерґії з свого »пасивного і перетомленого« громадянства, як ніхто до них і по них! Перший, — ратуючи Францію перед долею Польщі XVIII в.

---

[6]) **J. J. Rousseau,** O umowie społecznej (przeł. Dr. M. Starzewski) Bibl. Narod. Kraków 1927 стр. 77—78.

[7]) **К. Пушкар,** »Націоналізм«. Критика фраз. Громада, Львів 1933, стр. 5, 9.

[8]) Не тут питання, які духові моменти (ідеольоґія, не програмольоґія партайманська, яких все є без числа) творять згоду. Тут займає нас тільки питання »раси« тих, що здібні до консолідації, або не здібні і питомих їм форм.

і зробивши її першою в світі, другий — кладучи найтрівкіші підвалини під внутрішну і кольоніяльну могучість Пані Океанів. Такі одиниці, »диктатори« (так паріям ненависні), являються власне (коли нація »має щастя«) тоді, коли стара еліта розложена, а нова, що її відсуває, або відсунула, несконсолідована, тільки спонтанічно, стихійно активна. Коли в такий момент бракне такої одиниці, а ще більше, коли даний національний орґанізм роздертий гризнею партайманів і професійних »політиків«, коли забракне такої одиниці, що далаб тверді шори розгуляним елементам, не звиклим до самодисципліни, сконсолідувавши їх біля себе і давши ціль їхній енерґії, то таке громадянство чи нація проваляться, як провалилися ми в часі революції.

(Дальше буде)

М. Л.

З пресового фільму

Виступ д-ра В. Панейка в Посл. Новостях викликав ріжні голоси в пресі. В. Панейко вивів льогічні висновки зі свого політичного москвофільства. Він прийшов до думки, що українців видумала Австрія, щоби „населення Галичини обернути в знаряддя розколу російської національної єдности“ та що на ділі є лише одна „русская нація“ з „двома галузками“. Русскій Голос (ч. 14) стверджує, що Панейко „пірвав з українським обманом, потягнувся до російської правди“ і „зрозумів, що для українського („малоросійського“) народу нема рятунку поза загальноросійською національною єдністю“. За се все Рус. Голос пророкує йому „почесне місце... в ліквідації національного розколу в Росії“. Земля і Воля (ч. 13) тішиться, що Панейко — „явно і славно перейшов на щиро-руські (себто російські — М. Л.) національні позиції“.

Як поставилася до сього кроку українська преса? Діло кваліфікує виступ Панейка як вияв „національної безхребетности“. Безхребетности? — а може ренеґатства? Інакше думає Нова Зоря (ч. 27): Коли, мовляв, можна було Дзєржинському стати росіянином, то чому сього не вільно зробити Панейкові? — „нема чого так дуже дивуватися“, бо чого не зробиш з „тяжкого життя“? — а „до таких людей, що мали надзвичайно тяжке життя на чужині, належав і д-р В. Панейко. Розуміється, сим ми тільки пояснюємо те, що зробив п. Панейко, але того не оправдуємо“... Словоблудство набік! Хто подібні виступи виразно не осуджує, той їх оправдує. Шукати лагодячих обставин в такім випадку, значить його виправдувати. Нова Зоря, яка осуджує Шевченка і Лесю Українку, але оправдує Панейка — се застрашаючий доказ деморалізації галицької „еліти“. Панейко був той, хто в 1922 р. видав убогу змістом — але яскраво москвофільську тенденцією брошурку „Зєдинені держави сходу Европи“ (гл. на неї рецензію в ЛНВ-ку, 1922, кн. I). І тоді він заявлявся проти „роздроблення европейського Сходу“ (читай — Росії), і тоді Росія була для нього — „північним сусідом і побратимом“. І тоді говорив про „обі руські нації“. І тоді його убога аргументація викликала захоплення москвофільської преси. І тоді... а проте і потім він був редактором, закордонним кореспондентом і мужем довіря закордоном одної з найбільших галицьких українських партій. Тому вину за панейкіяду переймає і галицька „еліта“: замісць унеможливити Панейкові всяку політичну діяльність, вона — протеґувала її.

Се протеговання, а тепер вибілювання його кроку Новою Зорею — ось в чім, не лише в панейкіяді, обяви розкладу галицького політичного життя. А найстрашніше навіть не се, а те, що колиб Київ знов став столицею незалежної України, всякі Панейки знов зголосяться служити Росії в рядах української дипльоматії, і — не виключене, — що на службу будуть приняті...

Батьківщина, пятнуючи виступ Панейка, наводить цікаві ревеляції про організацію масонерії, якою займався Панейко в Галичині. Се підтверджувалоби абсолютну ворожість масонерії до України. А ціла історія панейкіяди, від „Зєдинених держав" до „єдінава русскава народа", хай пояснить нашим читачам, чому ми так остро і безоглядно нападали, як на антинаціональні, на ідеольогії нібито самостійницькі, але нашпіковані цілим ідейним багажем теорії „трьох Русей", „европейського Сходу", „братнього по крови і духу російського народу" і пр. (м. и. ідеольогія В. Липинського). На прикладі Панейка бачимо куди сі ідеольогії ведуть: хто каже А, мусить сказати Б.

——

Нова Зоря (30.III і 7.IV) чим раз частіше зраджує всі обяви манії переслідування. Одного автора повісти обвинувачує, що її написав в „енергетично-волюнтаристичному дусі Донцова", в другого автора бачить „насіння Донцового духа". Не входимо в оцінку тих творів, але чи може одна людина відповідати за творчість навіть тих, які — як здається Н. Зорі — стоять під впливом тої людини? Не можна рівнати річей природних (націоналізму) до річей надприродних. Але візьмім напр. католицьку релігію. Чи-ж не було-б диким робити відповідальною доктрину католицизму — за карикатуру, що з неї роблять на шпальтах Нової Зорі панове Араміси і Назаруки? Радимо шан. редакції позбутися манії переслідування і для відміни, замісць вістниківської „впливольогії" зайнятися напр. „триєдиною Русею" Панейка. Та-ж Панейко тягне католицький український нарід Галичини до схизматицької Росії! Ось де поле для попису правовірних громовержців з Нової Зорі!

——

Назустріч (ч. 8), орган замаскованих совітофілів друкує інтервю з незамаскованим совітофілом — В. Винниченком. Як всі останні твори Винниченка — се інтервю повне нарікання і скарг на суспільність, яка не хоче його читати і на приятелів-большевиків, які не хочуть його видавати і тим змушують його, великого письменника, займатися фізичною працею. Автор „Соняшної машини" докоряє землякам за кордоном, що ніби-то вони впливають на французькі видавництва, щоб ті не видавали його творів. Не знаємо, чи се так. Але коли-б так і було — чи має право Винниченко нарікати на сих „ворогів українських культурних виступів закордоном"? Він, який в російсько-українських позвах отверто заявився по стороні Росії, яким правом нарікає він на земляків, що не бажають помагати його „культурним (?) виступам"? Думаємо, причина тут не в змові всіх проти винниченкових творів, а просто в тім, що вони не цікаві французам... Як не цікаві були його драми, які виставлено в 1923 р. в Німеччині і з яких іронізувала майже ціла німецька преса...

Назустріч пише, що Винниченко „вибрав собі на побут гарне кубелечко", став „господарем, землевласником" і засаджує свою посілість „виноградом, грушами, жерделями, сливами і всякими овочевими деревами"... Дуже гарно і ми раділиб, колиб Винниченко остаточно вибрав собі сей фах. Але коли так є, чому Винниченко виступає оборонцем комунізму і чому проситься, щоб приняли його до співпраці большевики, які нищать селян на Україні якраз за те, що вони, на Полтавщині, скажім, роблять те саме, що Винниченко на своїй посілости у Франції — садять грушки, орють землю і хочуть (так як Винниченко), щоби до них належав продукт їх праці? Як погодити „грушки" у Франції з симпатією до большевизму, який за ті „грушки" розстрілює? Чи се нова „марксівська діялєктика" чи нова „чесність з собою"?

——

Як відомо, гітлєризм переслідує жидів у Німеччині. Бодай так думали всі жиди, і всі їх приятелі, наші радикали й соціялісти. Показується, що се неправда, а відкрила ту неправду — жидівська львівська Chwila (27 III). В статті в сій справі, довідуємося з уст одного поважного німецького жида, що на 450.000 жидів в Німеччині виходить 4 жидівські тижневики, з тиражем в 200.000, 30 льокальних тижневиків з 100.000 прим. і 4 наукові місячники. З 60.000 жидівських дітей тільки 22.000 вчаться в жидівських школах, решта в державних. В синагогах, на спеціяльних курсах, виховується молодь в патріотичнім жидівськім дусі. Господарчо — жиди ніби зруйновані. Але при близшім розгляді показується, що вплив жидівства усунено лише з банковости і біржі (хоч „тут і там є ще жиди на біржі"). Істнує навіть жидівський банкир, який „завдяки своїм геніяльним здібностям бере досі участь в найтайніших нарадах в економічних справах Німеччини". Але коли жидівська фінансєра упала, то теж не без користи для жидів, бо „зискали на тім приватні жидівські банкіри", які й займаються кредитованням жидівських підприємств. Навіть положення вільних професій не таке трагічне. Розмовник Chwili зве його, вправді, таким, але — наводить числа: що досі було на 18.000 адвокатів в Німеччині — 4.500 жидів, а тепер — лишилося 2.000, себто понад 11% всего стану, тоді коли процент жидівського населення в Німеччині не виносить і 1%. Дальше: „з 8.000 жидівських лікарів виемігрувало 1.200, працює в своїм фаху коло 4.000 і незле їм поводиться, досі приходить до них арийська публика"... „Незле поводиться в великих містах середньому купецтву". Хтож найбільше потерпів від Гітлєра? „журналісти, актори, артисти" — себто ті, які хотіли накинути великій нації свою, винесену з гетта, чужу німцям, культуру... Як бачимо з Chwili, оте „переслідування" вже не є таке страшне. В кожнім разі неспівмірний до нього крик про нього. Що на се наші Яреми?

———

Діло (ч. 81) приносить статтю, нагороджену першою премією в конкурсі Діла — „Засоби й можливости розбудження і плекання людської енергії", підписану (мабуть псевдонім) Ів. Билиною. Стаття — типовий виплід думок галицького емерита. „Питання розбудження... людської енергії, для якої ціли не булоб, треба ставити інакше у націй, що мають свої держави, а зовсім інакше у нас". Чому? Тому, що „у націй, що мають свої держави, певно браласьби за се влада" — адміністраційними розпорядками, карами, преміями і пр. Типове розумовання людини сходу, і цілковите незнання того, як людська енергія повставала і творила дива — напр. в Англії, у нації, що „мала (і має) свою державу" або в Америці. Відома річ, що маса справ, які деінде, особливо на сході, бере в свої руки держава, в Англії і в Америці є витвором свобідної енергії приватних осіб або їх спілок, як в Америці напр. — університети. В Англії збірниками енергії є ріжні „компанії", з яких одна навіть підбила для Англії Індію. Хто говорить про адміністраційні заходи, премії і кари як засіб для розбудження людської енергії — той про неї не має найменшого поняття.

Духові причини, „чому в нас нема енергії" — бачить автор передусім в нашім.. „ідеалізмі", а ще в тім, що „почин до... національного відродження' дали „інтелєктуалісти, а не „люди матеріяльного діла"... Що до ідеалізму, то словесного, правда, в нас було богато, але дійсного? Що до „інтелєктуалістів", то не в тім була біда, що вони дали почин до відродження — бо ким-жеж як не інтелєктуалістами були Мусоліні чи Гітлєр? — а в тім, що наші „інтелєктуалісти" були занадто „люди матеріяльного діла", дрібного, задрібного, на коротку мету або на власну користь — психіка зовсім чужа „будителям' національної енергії: фашистам, гітлєрівцям, масариківцям, або Фордові чи Баті.

Мабуть через те автор і уважає за слідуючу причину слабого розвитку енергії в нас — „надмірне захоплення чужиною". Якою чужиною — соціялізмом, кооперацією, толстовством? — ні, крий Боже, нам зашкодило захоплення заходом — „мусолінізми, гітлєризми, шпенглє-

ризми“ і пр. Чому захоплення італійським фашизмом не зашкодило гітлерівцям? Чому захоплення гітлєризмом не зашкодило „вогнистим хрестам“ у Франції? Але для п. Билини — все що з Заходу — „от лукавого“, бо захід, — власне отой „мусолінізм“ і пр. — се карність, се витревалість, се моментальні санкції для охлялих, для перевертнів, се погорда до вигоди, до фамілійного або келєйного трактовання громадських справ. Ось чому він такий немилий нашим адораторам рідного загумінку. Заходові протиставляють.. „віру в себе“ і — Липинського. По перше, Липинський позичив свою ідеольогію теж на Заході — у західноевропейських монархістів. По друге — полляв її костомарівським сосом, де мова і про „три руські народности“ і про „схід“, якого частиною разом з „братнім народом російським“ є ми, ну і про ненависть до „меркантільного“ Заходу... Так буває все: де українець зачне з протесту проти „надмірного захоплення чужиною“, зараз-же додасть: „а власне Заходом“, щоб скінчити потягом до матушки Росії. Не вратувати тим всім нашої національної енергії... Але не дивуємося, що стаття Билини дістала першу нагороду. В жюрі сиділи: редактор часописи, що роками проповідувала орієнтацію на Росію (большевицьку), другий — був. співробітник Нових Шляхів.

Статті нагороджені 2-ою нагородою (чч. 86 і 95) вже ліпші. В них знаходимо про „непереможне хотіння“, бажання слави, і про те, що для успіху життєвої конкуренції треба „цінити себе богато вище від противника“, і що „найвища цінність не у висліді праці, а в самому акті діяння“, що зусилля для енергетиста — „самоціль“, і про Кіплінга і що оправдання праці в „напрузі енергії“ і про те, що „мусимо перестати бути нацією жалібників“ і пр. — одним словом, думки, ніби списані з „Націоналізма“ і з ЛНВ чи з „Вістника“. Тішимося, що за думки, пропаговані більш як від десятьох років нашим журналом (і ЛНВ) — Діло роздає тепер нагороди. Як рівнож тішимося, що белєтристи й поети, що дебютували в тих журналах — дістали літературні нагороди. Колись, правда, писалося, що в ЛНВ і Вістнику „нема літератури“, та що публіцистичні ідеї Вістника, за які тепер дається нагороди, — є „анархізмом“, але „еліта“ думає поволі, нові ідеї засвоює не скорше, аж вони стануть „модні“, коли зачинають „літати в повітрі“, не тоді коли за них треба боротися... Духова структура снобів всіх країв і народів — однакова.

——

Перемога (I. IV) пробує дати „ідеольогічні підстави творчого націоналізму“ (стаття М. Іванейка). На жаль, нема в статті ні підстав, ні творчого. Протестує автор проти „чистого ірраціоналізму, так непомірно й несправедливо захвалюваного“ в деяких кругах. Що є ірраціоналізм? Є се підсвідома воля, яка помогла англійцям „наче у півсні“ створити світову імперію; воля, яка знає що їй треба і не дає себе збаламутити жадними теоріями; воля, яка дала змогу напр. большевикам — всупереч своїм теоріям — підбити Україну; воля, якої бракує в нас — дала большевикам змогу нас підбити, злапавши на гачок прекрасних доктрин і пр. Ось що є той ірраціоналізм, якого суті автор, здається, не розуміє... Цікаво, що автор, що заявляється проти туманного ірраціоналізму, рівночасно вибирає собі за дороговказ — дві фрази без виразного сенсу. Перша, що „призначення України, се слявізм, чисто інтенсивне здійснення словянства“. Для нас се — нонсенс, а думаємо і автор не зуміє нам вияснити, що се таке отсе „словянство“, отся словянська ідея та чому якраз нашим „призначенням“ має бути здійснити ту ідею? Другою, такою самою туманною фразою без змісту є, що „саме ми прикликані сповнити Божу волю на землі“. Ближчого пояснення, що під тою „волею“ розуміти, автор не дає. Гадаємо, що ірраціоналізм нації для нації — далеко ясніший від тих „раціональних“ словянських ідей і „правд“... Як ті, що бачать наше спасення в „европейськім сході“, так і п. Іванейко, що бачить його в „словянстві“ — очевидно проти европейського Заходу, уважаючи, що „Европа старіється“. Колиб автор глибше знав Европу, то побачив-би, що не тільки

вона не старіється, а що в неї може богато дечого навчитися наша некультурність і „словянська“ загумінковість. Хто себе уважає за частину Европи, той від неї не відвертається, бо боронячи Европу, боронить себе. Відвертатися від Европи — як свідчать приклади Липинського, Билини, Панейка — се початок не орієнтації „на власні сили“, але орієнтації на Схід — все одно в якій формі: союзу Великої, Малої і Білої Руси, чистого москвофільства або „словянської місії“... Одні орієнтуються на европейські моменти в своїй психіці, другі — на східні („словянські“). Перша дорога — се дорога греків, болгарів, сербів, чехів. Друга — „малоросів“. Треба вибирати.

——

Совітська преса повна інспірованих „свише“ статтей про Шевченка. Комуніст (24.III) пише: „богато сил докладали Єфремови, Донцови, Винниченки й Річицькі, щоби спотворити творчість поета, щоб перетворити Шевченка на націоналістичну ікону й використати його творчість в інтересах своєї гидкої контрреволюційної справи“... Але се їм, очевидно, не вдасться, ні їм, ні Скрипникові, які думають, що „Шевченко може стати нашим прапором“. Правда, „партія большевиків, під прапором якої ми перемогли, партія Лєніна-Сталіна, оцінила Шевченка“, але під його прапором не піде, а зрештою — „хай живе любимий вождь всіх народів СССР товарищ Сталін“!

Ясно, що партія, „під чиїм прапором“ Росія перемогла — на разі — Україну, не може стати під прапор Шевченка, бо його хоче затягнути під свій. Ледви чи се їй удасться: сам-жеж Комуніст докоряє Шевченкові „політичну обмеженість“ і „селянську обмеженість та ідеалізацію минулого України“... А всі ті прикмети якраз є прикмети „гидкої контрреволюційної справи“! Як-жеж може Комуніст реклямувати поета для себе? Та-ж „ідеалізацію минулого України“ — не погодити з ідеалізацією України Постишева.

Сам всеукраїнський помпадур, Постишев, він-жеж новий учений коментатор „Кобзаря“, стверджує, що Шевченко був тільки — „ворог царя і українських панів“ (Більшовик 24.III). Панів російських — інтернаціоналіст Постишев побоявся зачіпати.

Літературна Газета (24.III) теж жадає, щоб Україна йшла „не під прапор Шевченка, а під прапор Лєніна-Сталіна“. Отже нащо тягнути поета до себе, коли ви самі признаєте, що прапор Шевченка — се одно, а прапор Лєніна — се друге? Та-ж газета признає, що „Шевченко не був пролєтарським революціонером“, що був „селянським бунтарем“, одним словом „бандитом“. Нащо-ж його на гвалт затягати до комунізму?

В тій самій часописі читаємо найкраще, що большевики написали про Шевченка:

„Шевченко наш! Наші вороги намагаються простягнути свої криваві руки до прекрасних строф Тараса... Руки геть від Шевченка! Шевченко наш!“ Підписано: *Іцик Фефер.*

Так ось під який прапор має піти Шевченко! Навіть миколаївські жандарми не чинили над поетом такої наруги, як большевицькі. І звідки таке „панібратство“ Іцка Фефера з поетом, якого він позволяє собі називати просто Тарасом? Чи може се право одідичив він від свого, описаного Шевченком, предка, що теж звав „козака“ попросту Яремою, та ще й „хамовим сином“?

А помагає Феферові, бувший поет Павло Тичина. Свою статтю в Вістях (28.III) кінчить він пеаном на „кобзаря“, „що його память увічнено урядом СССР“ і трикротним „ура“! на честь „Павла Петровича Постишева“ і прочих „августейших“ осіб...

Не зважаючи на Феферів, Постишевих і Тичин, — всі знаки на землі і небі свідчать, що та вальпургівська ніч на Україні зближається до кінця...

——

Новий Час доносить, що в часописі „Малопольска Всходня“ зявилися оголошення таких фірм: „Центросоюзу“, „Маслосоюзу“, „На-

родньої Торговлі", „Дністра", „Центробанку", „Карпатії" і „Рсука". Щаслива часопись. Вістник не зважаючи на всі старання, анонсів від тих шановних фірм дістати не міг.

Бібліоґрафія

1) **Іван Керницький:** Святоіванські вогні. (Оповідання). Львів 1934. 16⁰, ст. 127. Накладом Івана Тиктора. „Українська Бібліотека" ч. 6 1934. Обгортка й портрет автора рисунку Святослава Гординського.

2) **Олена Цегельська:** Велика мовчанка. Львів, 1935. 8⁰, ст. 49. „Літературна Бібліотека" ч. 9.

„Стара хата", „Колядник", „Спомин" — може не є новістю в нашій літературі, що має Мартовича й Стефаника — та вже саме таке зіставлення 20-літнього автора з повищими майстрами українського слова — є для Керницького найбільшим признанням. Боїмося тільки, щоб молодий автор не спочив на лаврах після дитирамбів „Передмови" („правдивий письменник з крови і кости", що „вродився для відзначень" !). Він повинен памятати, що Франко написав: poëta semper tiro.

Керницький найпевніший в сільських сюжетах, вдаються йому й сатири на українських інтелігентів („Проблєма") найслабші ті нариси, де автор покидає український грунт („За сто літ"). Хто як хто, а талановиті письменники в першу чергу повинні вічно памятати притчу з євангелії про таланти.

„Туга за красою", „Велика мовчанка", „Коли цвіт яблуні опадає", „І на багні ростуть цвіти" — ось чотири заголовки нарисів О. Цегельської. Ольга Кобилянська перед 40 роками куди краще писала символістичні новелі, в яких глибше й поетичніше тужила за красою. Та й манера писання Цегельської нагадує стиль Кобилянської. Цегельська описує ніжні пещені жіночі руки, згадує про „горячу, тяжку богатством соків і барв — рожу" та „горду, холодну — лілею". А ідеольоґія? В нарисі „Давно і нині" авторка малює молоду жінку, що з вибухом війни хоче йти в поле з чоловіком. Та Єрик радить їй, щоб запанувала над „страшним первісним інстинктом", бо „сучасні мужчини" вже й так мають забогато „егоїзму, жорстокости та кровожадности". Я не знав, що наші жінки такі войовничі, що треба аж гальмувати їхній боєвий запал.

А може ніжна авторка призначила сю новельку для кровожадних московських комуністів, а не для нашого народу. Треба хоч ідейно розброїти ворога, бо літаків, газів і танків добровільно не дасть. О, наша наївносте! Наші поети співають колискової на вічний сон, коли цілий світ озброєний від стіп до голови.

Л. Граничка

1) **С. Черкасенко:** „Северин Наливайко". Історична драма. Чернівці, 1934. 8⁰, ст. 84. Накладом автора.

2) **О. Задума:** Відплата. Трагедія в пятьох діях з хорами. Чернівці, 1934. 8⁰, ст. 65. Власним накладом.

С. Черкасенко залюбки позичає сюжети до своїх драм. До „Северина Наливайка" знайшов автор джерельний матеріял в старій монографії П. Куліша та в його-ж „староруській драмі" — „Цар Наливай", з якої взяв прізвища головних осіб. „Северин Наливайко" — це перша частина задуманої трильоґії під заг. „Степ". Матеріял до II частини п. заг. „Богдан Хмель", — дасть Черкасенкові доба Хмельницького — а третю частину можна буде написати аж в майбутности. Ідеєю „Северина Наливайка" має бути, по задумі автора, „утвердження козацької правди на наших степах".

Можна-б сперечатися з автором, чи справді виступ Наливайка є тієї ваги, що повстання Хмельницького. Цей спір лишаємо історіософам — нас цікавить те, чи сотворена Черкасенком мистецька постать Наливайка — є гідною стояти побіч Хмеля. В І дії Северин визволив невільниці в килиїмського баші та пє й гуляє разом зі своїм „голоколінним" лицарством.

„Ах, ніч, ця ніч —
Цілунки і стискання...
Гуляй, брати, а потім вибірай,
Кому яка найбільше в око впала!“

Та ось виступає нянька в гаремі, Пазина, та заявляє, що вона є „серцем степу“, тим серцем, що „від князів іще без краю сходить кровю през незгоду і през нерозум ваш“. Ця Пазина є важливою особою в драмі, вона пізніше повчає Лободу й Наливайка, що посварилися через Касильду. Тут аж проситься одна заввага. Наші письменники радо звалюють в історичних творах вину на жінки. Жінка перешкодила в важких хвилинах Хмельницькому, Дорошенкові, Мазепі — мовляв, якби не Пріся чи Мотря — булаби вже сьогодні Україна! Те саме бачимо в Черкасенковім „Наливайку“. Якби не Касильда, в якій оба гетьмани, Лобода й Наливайко, залюблюються — то повстання було-б успішне. Вважаємо таку розвязку проблєми за надто спрощену і то тим більше, що й сам автор пише в передмові про „військові чвари, розбрат, незгоду, зрадництво, донощицтво, особисті інтереси й амбіції“, що були „бичем Божим“ українських воєнних змагань. Зосередивши конфлікт між Наливайком та Лободою на любовній конкуренції — не міг автор показати нам Наливайка, як дійсного лицаря, за якого має його Пазина, а з нею й сам автор.

Ще одна заввага. Черкасенко занадто підкреслює соціяльний момент, майже не згадуючи про національний. Ось клич з XVI віку:

„З козацької голоти створиш ти
Державний лад без пана і без хлопа“.

Це вмовляє в Наливайка „колишній королівський гетьман“ — Орішевський, що таку „козацьку правду“ бажав-би кинути навіть поза межі України, одним словом, „визволяти трудящих всього світу“. Таку „правду“ колись дали Україні царські воєводи, а тепер дають червоні комісари.

Перша часть трильогії Черкасенка ідеольогічно не вдалася, читач не може вірити довгій деклямації Наливайка про „великий, сильний, радісний народ, що створить сам свою велику долю“, бо не бачить ніде того народу („голоколінники“).

Твір Черкасенка має 18 друкарських похибок, трагедія О. Задуми „Відплата“ видана в тім самім видавництві і має більше як 2 сторінки „виправлювань“ і „доповнень“. Невже не міг сього зробити автор ще в рукописі? Чи треба аж друку, щоб побачити слабо умотивовані психічно вчинки героїв?

Автор задумав дати трагедію сьогочасної України під московським кнутом. Діються там страшні Дантейські сцени і Задума малює натуралістичні яви грізної української дійсности. Жаль тільки, що вони помішані з ворожками, духами, уосібленнями смерти й голоду — фантастика поруч натуралізму, це значить помішання стилів. Невже треба було аж циганського напитку з Ротшильдом, Распутіном, Столипіном, Марксом і Леніном, щоб представити спантеличення української інтелігенції під впливом большевицького дурману?

Не дуже щасливим помислом вважаємо введення до трагедії „хорів“, що складаються майже з самих дієвих осіб, часто тільки з двох персонажів.

Твір написаний ніби віршем, та в читанні не можна доглупатися ритму, бо невірні наголоси. Мова нічим неоригінальна, форми: „льятьме“ „співатьме“; „скриваєсь“, „опікуєсь“.

Л. Граничка

Табор, воєнно-науковий журнал, Варшава чч. 22, 23 і 24.

Серед статтей звертають на себе увагу цікаві, дані, зібрані О. Переяславським про українську збройну силу в Наполеонівських війнах 1812-14 рр. В ч. 24 стаття тогож автора про воєводу Остапа Дашковича, одного з перших орґанізаторів козаччини, дальше дані про українську військову еміґрацію в Чехії. Цікаві замітки про нашу військову й історичну

термінольоґію. В ч. 22 велика стаття про »сучасну політичну й воєнну ситуацію Японії« та про українські кольоніяльні землі. В першій статті звернено особливу увагу на сибірські пляни Японії. Журнал представляється цікаво.

East Carelia, a survey of the Country and its population and a revieuw of the Carelian Question publishers Akateeminen Karjala-Seura (Academie Carelia-Leage) Helsinki 1934 p. 216.

Люксусово видана прекрасна книжка про Східну Карелію, заселену фінами, східну від Білого Моря частину СССР. Книжка складається з опису ґеоґрафічного положення провінції, її клімату, фльори, фавни, населення. Спеціяльний розділ присвячений расовому складові людности. На 18 округ, в 9-х карельська більшість, один мішаний і у 8-х російська більшість. В історичній частині широко обговорена русифікація Карелії й історія останної антиросійської боротьби. На кінці докладний опис економічного, культурного й політичного становища країни, осібний розділ про міжнародне значіння карельської проблеми. До книжки додано богато дуже гарних ілюстрацій і мап, разом з елеґантним гербом країни — стоячий, чорний ведмідь з роздертими срібними кайданами на землі і срібним мечем в лапах, на червоно-темнозеленім тлі. **Е. С.**

———o———

Відповідь редакції: Вп. П. **Мирон Кравчук** — очевидно, требаб усім нашим часописям мати один правопис. Але — ким усталений? Піти за Вашою радою й уживати правописи журналу »Рідна Мова« — не можемо. Сей журнал сам признає, що наш правопис ніколи не був безоглядно фонетичним. Отже, коли ми могли викинути **Ї** (— з двома точками), або **Ь** (мягкий знак) в таких словах, як **світ, слід** і ин., в яких **Ь** по **С** виразно чується, то можемо не ускладнювати правопису й апострофом. Так само, писати чужі слова без **Ґ** і **ЛЬ (гимназія, Гете і лексика)** се значить непотрібно вульґаризувати мову: перед війною ми вже позбулися тої вульґаризації — на що її запроваджувати наново? Взагалі, коли правила нашого правопису усталювали **самі українці**, без посторонніх впливів, — і в Галичині і на Наддніпрянщині трималися ми правопису, зовсім иншого (з **Ґ** і з **ЛЬ**), аніж того, який Ви радите тепер запроваджувати. Правописні форми, вироблені »правописною комісією« в 1929 на підсовітській Україні й яких тримається »Рідна Мова«, вироблені **під натиском російського уряду**, який кермувався в своїх інноваціях не потребами нашої мови, ні її законами, лише виключно **мотивами політичними:** всякими способами наблизити нашу мову до російської, затерти ріжниці між ними бодай в правописі. Звідси й скасування **Ґ** і **ЛЬ** в чужих словах і пр. Запроваджено се в тих самих цілях, в яких царська Росія забороняла нам писати **И** замісць **Ы** та **І** зам. **И**, бо се віддаляло зовнішній вигляд нашого друкованого слова від російського. Коли вже триматися большевицького правопису, то й большевицьких слів, запроваджених комуністами в наддніпрянській мові, як напр. **градус** зам. **степень**, або **міроприємства** (рос. **мероприятія**, нім. **Massregel**), зам. **заходи** і пр. Нащо — під натиском російського уряду — вертати до форм русифікаційного правопису, який самі українці вже перед війною заміняли на инший?

Від Адміністрації

Просимо вирівняти залеглости!

З початком травня вийде з друку: М. Островерха **Муссоліні людина й чин** — III наклад і Д-ра Р. Єндика **А. Гітлер** — II наклад по ціні 1 зл., для заграниці 1·20.

Хто хоче взяти в кольпортажу, просимо повідомити. Опуст комісовий 20%, Хто пришле готівкою зл. 7·— вишлемо 10 книжок.

Нашим заступником на Чехію є інж. **А. Зубенко**, Praha-Strašnice, Cervenkova 111.

Вп. п. **О. Жвірик**, Зарувне — залеглостей не маєте.

Вп. п. **В. Макей**, Криниця — до нас приходить лише середня частина чеку П К О, так що не маємо змоги відчитати того, що Ви написали деінде.

Якби хто знав найновіші адреси наших б. передплатників, просимо подати: Мелянія Савчин студентка, перед тим мешкала в Познані; Теодор Винник — Білосток, Білосточок; Данило Росомаха — Білосток; В. Шпаковський — Варковичі; Вара Пастушенко — Мозолівка, Підгайці М. Ткаченко-Крушинський — Кутно.

Всеч. о. **Др. В. Пелліх**, Остра — зл. 22·— одержали на конто передплати Укр. Студент. Громади в Загребі.

З Румунії дістали через Вп. п. **Дм. Геродота** передплату за II. півр. 1934 і I. півр. 1935 від **Дра Ф. Ґебюка**; I півр. б. р. проф. **В. Яцевюка**; річну передплату за б. р. **Т. Гордієнко** для Громади в Гавані, **Дра Дм. Маєр-Михальського**, інж. **М. Павловича**; за II. півр. б р. **Н. Ґеркен-Русову**.

Вп. п. **Дм. Геродот**, Букарешт — з Вашого поручення виплатили: Адміністр. „Дзвонів" зл. 12·—, „Назустрічі" зл. 19·20, В-ву „Червона Калина" зл. 100·—.

Адмін. тижневика „Самостійність" Чернівці — 43 зл. дістали, 50 книжок „Кардинал Мерсіє" вислали через Д. Геродота, Букарешт.

Українська Кооперат. „Калина", Вінніпеґ (10 дол.); **Дім „Книги"** Париж за п. Аббата Кене; Др. **Ю. Романчук**, Відень; **Р. Ярий**, Берлін; **о. Др. М. Братко**, Рим; **К. Андрусишин**, Вінніпеґ; **Ю. Щербій**, Франція; інж. **Т. Моров**, Др. **С. Масенко**, **Др. А. Неділко**, Др. **М. Равич**, **С. Прокоп**, **Др. А. Малик**, **В. Бабиченко** — Чехія; **Н. Савасій**, Канора; **Народний Дім**, Дельф — Канада: гроші отримали, книжки вислали.

Головна Команда Чорноморських Січей, Нюарк Н, Дж.: висилаємо книжки за кордон лише за попередною заплатою.

Мимо кількакратного упімнення не вирівняли належитости за „Вістник" і „Книговбірню Вістника": Петро Кишка, Львів 2·00; Дм. Підкович, Альфочтвіль, Франція 5; Р. Турин, Тернопіль 3·70; Осип Губчак, Пьотрків Трибунальський 5; І. Максимович, Яворів 5·50; М. Савчин Познань 7; Іван Черчик Шклін, Чаруків 1; інж. Степан Шаргун, Доброполе 7·60; Тома Савицький Крилишин Янів 3; Лука Ґах, Рудки, Демидівка 3; о. П. Гарасимчук, Торки 2; Степан Халупка, Скурче, Чаруків 1. За кольпортаж „Мусоліні": Іван Прашко, Збараж 9; Іван Бойко, Тартаків 3·— (дальше буде).

Вже по видрукованню їх імен, дістали ми заплату від слідуючих осіб: Др. М. Гнатчук, Коломия; о. А. Бандера, Воля Задеревецька; проф. Д. Николишин, Коломия; В. Лучкань, Радивилів; Др. Ст. Витвицький, Дрогобич; Інж. А. Поляків, Краків; пос. С. Кузик, Рогатин; Др. А. Рибачевський, Битків; Відділ Укр. Центр. Ком., Каліш; І. Косович, Перемишляни; проф. А. Жолевич, Заліщики Старі; дир. М. Куриленко, Косів; Гуцульське Мистецтво, Косів (за анонс вміщений в І. кн. 1933 р.); В. Небелюк, Делятин; Укр. Книгарня Ант., Зборів; Чит. „Просвіти", Потурица; Л. Бемко, Бережани; Вол. Грицишин, Радивилів; проф. О. Цісик, Стрий, о. Вол. Демчук, Галичанів; Р. Крайківська книг. „Надія", Рогатин Кружок Рідної Школи, Грабовець.

ERRATA:

В статті Н. Касона — „Британський успіх", пропущено примітку: „Герберт Н. Касон, редактор льондонського бізнесевого журналу The Efficiency Magazine, уроженець Канади, прожив від 24 до 45 року свого життя у Злуч. Державах, а другі 25 літ в Англії та мав діло з около 5000 фірмами в тих країнах. Тому й цінні його погляди на сі дві типово-відмінні країни, що їх бізнесові методи й ідеї автор мав добру нагоду порівняти."

В статі О. Думіна в кн. IV на ст. 309, ряд. 5 з долу має бути: „дійсним генеральштаблєрсм пор. Кватерник, через те, що здається скінчив тільки прискорений курс ген. булавних старшин, ще не був".

Нові книжки

Велика Історія України, зш. 15, ст. 673—720.

Ст. Смаль-Стоцький, Т. Шевченко, інтерпретації, Праці Укр. Наукового Інституту, Варшава, 1934, ст. 240.

о. Осип Годунько, Пресв. Богородице спаси нас, Львів 1935. ст. 24.

О. Доценко, Зимовий Похід армії УНР., Праці Укр. Наук. Інституту, т. XIII, Варшава 1935, ст. CLII+240 (з мапою).

Жінка в боротьбі за світовий жовтень, Наркомос. бібліоґр. покажчик, Харків 1935, ст. 32.

Паризька Комуна, бібліоґр. покажчик, Харків 1935, ст. 32.

17 років Червоної Армії, бібліоґраф. покажчик, Харків 1935, ст. 12.

Олег Підгірський, Від кремяниці до рушниці, Діточа Бібліотела, Львів ч. 2, ст. 48.

Р. Завадович, На дворі царя Гороха, „Світ Дитини", Львів, ст. 32.

Е. Ю. Пеленський, Бібліоґрафія укр. бібліоґрафії, Львів 1934, вид. „Богословії", ч. 18, ст. 198.

Збірник присвячений світлій памяті Мелетія Смотрицького, Львів, накл. гр.-кат. Богосл. Академії у Львові, Львів 1934, ст. 29+16.

Е. Ю. Пеленський, Шкільний Музей, Львів 1934, ст. 15.

Зенон Стефанів, Українські Збройні Сили в 1917—21 р. Воєнно-історичний нарис, ч. 1, Коломия 1935, вид. „Наша Слава", ст. 121.

Український Науковий Інститут за 5 літ істновання, Варшава 1935, ст. 24.

Гр. Косинка, Темна ніч і инші оповідання, Львів 1935, „Українська Бібліотека", ч. 27, ст. 125.

D. Snowyd, Spirit of Ukraine, ukrainian contributions to World's culture, New York Corp. United Ukrainian Organizations of the United States 1935, ст. 152.

Надіслані журнали

Готові, Львів, часопис Україн. Спорт. Союзу, ч. 6, 7.

Пластун, Ужгород, ч. 4.

Рідна Мова, Варшава ч. 4.

Літопис Червоної Калини, Львів ч. 4.

Жіноча Доля, Коломия, ч. 7.

Світ Дитини, Львів ч 8.

Післанець Правди, Рава Руська, ч. 3.

Дажбог, Львів, ч. 3.

Життя і Знання, ч. 4.

Нова Хата, Львів, ч. 7.

Комар, Львів чч. 11, 12, 13, 14.

Кооперативна Республика, ч. 4.

Місіонар Пр. Серця Ісусового, Жовква ч. 4.

Тризуб, Париж, ч. 12, 13.

Перемога, Львів, ч. 30.

Учительське Слово, Львів.

Віра й наука, Коломия, ч. 3.

Відродження, Львів, ч. 3.

Сокільські Вісті, Львів, ч. 4.

Вогні, Львів, ч. 7—8.

Гуртуймося, Прага, ч. 1.

Українське Юнацтво, Львів ч. 4.

Шлях виховання й навчання, Львів ч. 1.

Українсько-Болгарські Вісті, Софія, ч. 1.

Богословія, Львів, ч. 1.

Myśl Narodowa, tygodnik, Warszawa, nr. 12, 13, 14.

Prosto z mostu, Warszawa nr. 12, 13, 14.

Nowe Czasy, Lwów, nr. 12, 13, 14, 15.

Przegląd Współczesny, Kraków, marzec 1935.

Вольное Козачество — Вільне Козацтво, Париж, ч. 171.

Zet, sztuka, kultura, sprawy społeczne, Warszawa N. 1.

Bunt Młodych, Warszawa, nr. 7.

Oriens, 3—4, Kraków.

Северный Кавказ, Варшава, ч. 9,10.

Biuletyn Polsko-Ukraiński, Warszawa nr. 4.

OstEuropa, Berlin, April 1935.

Львівська державна наукова бібліотека
4277

Вже появилися

НОВІ ЛИСТИ

з мистецькими вінєтками С. ГОРДИНСЬКОГО

уживайте виключно таких листів. Головний Склад:

„СОЮЗНИЙ БАЗАР“ Львів, Руська 20.

„НОВИЙ ЧАС“

ілюстрований, найбільш поширений і найдешевший щоденник — кожне число на 8 сторінок коштує 20 сот.

Місячна передплата — всього 3 золоті.

ПЕРЕДПЛАТА ЗАКОРДОНОМ ЧВЕРТЬРІЧНО: Австрія — 9 шіл. Ч.С.Р. — 40 кч., Франція — 40 фр. — в усіх прочих краях 13·— зол.

Адреса: **„НОВИЙ ЧАС“ ЛЬВІВ, ВУЛ. КОСЦЮШКА І А.**

Телефони: 30-13 і 106-13.

Конто ПКО 501.505, конто П. Щ. Прага 78.726.

„СВІТ МОЛОДІ“

журнал для українських дівчат

виходить в Коломиї (вул. Замкова ч. 37) вже третий рік.

Річна передплата зл. 3·—

Звязки з жіночою молоддю всіх наших земель і еміграц.

„Українська Бібліотека“

Періодичне видавництво кращих творів українського й світового письменства

Виходить щомісячними випусками в обємі 8 аркушів (128 стор.) друку

накладом Івана Тиктора.

Адреса: Львів, Руська 18.

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

є найдешевшим видавництвом у свойому роді бо **цілорічна передплата** за 12 томів, обєму 96 аркушів або 1356 сторін друку, виносить, всього **9·60 зол.** Піврічна — 5 зол. Чвертьрічна — 2·60 зол. Для закордону 2 ам. доляри.

„НОВА ХАТА“

часопис для плекання домашньої культури виходить ДВІЧІ В МІСЯЦЬ.

Колірові таблиці взорів. Аркуші кроїв.

Річна передплата 16 зол. Квартальна 4·50 зол. Поодиноке число 0·80 зол.

Адміністрація: Львів, Ринок 39.

040
III
П 12531
1935 Р. 3 кн. 5

Вже вийшло 1-ше чи

„КНИГОЗБІРНІ

присвячене думкам і проповідям

бельгійця

КардиналаМерсіє

одного з найвидатніших умів католицької церкви,
оборонця своєї пастви і західної культури,
великого патріота
і маркантного представника — в наших часах — того християнства, яке протягом віків ставляло чоло навалам зі Сходу.
Ціна зл. 1·— без пересилки, для передплатників **зл. 0·50**

Матері!

Чи знаєте, що журнал

„СВІТ ДИТИНИ"

— це ваш союзник у справі виховання дітей!
Передплачуйте його конечно! Коштує на рік **лиш 5 зл.**
Адреса: ЛЬВІВ, ул. ЗІМОРОВИЧА, ч. 3.

„ДАЖБОГ"

двотижневик молодих, присвячений літературним і громадським справам. Видає й редагує Богдан Кравців.
Передплата до кінця 1935 р. 4 зл,, за кордоном 1 амер. доляр, піврічно 2·40; чвертьрічно 1·20.
Адреса редакції й адміністрації: **Львів, Міцкевича 11.**

НОВА ХАТА

часопис для плекання домашньої культури
Виходить **двічі в місяць.**
Колірові таблиці взорів. Аркуші кроїв.
Річна передплата 16 зл., квартальна 4·50, поод. число 0·80 зл.
Адміністрація: **Львів, Ринок 39.**
— — — ЖАДАЙТЕ ОКАЗОВИХ ЧИСЕЛ! — — —

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача, 103 Av. A. Ню-Йорк.

ЦІНА КН. 2·20 зл.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович.
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.

Друк. З. Медицький — Тиктор, Львів, Бляхарська 9.